

זרועם לבקרים

פרקי גבורה בתולדות עמנו, מלוקטים מספרות התלמוד והמדרש

מאת: קהתי עמרם

" ונודע בגוים זרעם (ישעיה ס"א, ט)

- אל תהי קורא זרעם, אלא ז ר ע ם "

/ פסיקתא רבתי, פרשה ל"ה, פיסקא "גילי מאד בת ציון" א /

זרועם לבקרים

עמרם קהתי

©

כל הזכויות שמורות
אין לבצע שימוש מסחרי בספר
או בחלקים ממנו ללא אישור
משפחת קהתי.

נדפס בישראל
(גירסא חמישית)
התשס"ט – 2009

ליצירת קשר:

אימייל: ORKEHATI@GMAIL.COM
או בטלפון: 08-9790205

הקדמה

על המחבר:

עמרם קהתי ז"ל נולד בתאריך 15.3.1915 לרבי ישראל שפרינגר הלוי בעיר נירטהזה שבהונגריה ונקרא בשם אברהם יעקב. למד בישיבת זולדן ונחשב לעילוי. בהגיעו לגיל גיוס החליט לעלות לארץ ישראל.

בגיל שמונה עשרה יצא לבדו למסע שארך כתשעה חודשים. בחורף קשה וללא ביגוד מתאים חצה במשך שלושה ימים את הרי האלפים לשוויץ. לימים סיפר שבאחד הלילות הקרים נרדם בשלג אך בזכות סבו שנגלה אליו בחלום התעורר וניצל מקפיאה. במסעותיו עבר גם ביוגוסלביה שם נחשד בריגול. לאחר שנחלץ משם המשיך לאיטליה, יוון, טורקיה, סוריה, לבנון ודרך מטולה הגיע לארץ. בארץ עבד בביצות החולה שם חלה במלריה. בין מקומות העבודה השונים עבד גם במחסני הצבא הבריטי בחיפה כמנהל עבודה.

באותה תקופה היו במזרח התיכון שלושה משדרי רדיו. עמרם יחד עם אברהם דר (שנודע לימים בעקבות הפרשה) דאגו שאחד המשדרים יגיע לידי האצ"ל. זהו המשדר שבו השתמשה גאולה כהן לשידורי הרדיו המחתרתי של האצ"ל.

התגייס לצבא הבריטי ושרת בטברוק. לאחר שנתיים וחצי של שירות זכה לקבל את עיטור המלכה על הצטיינות ויצא לחופשה. במהלך החופשה הגיע לארץ, השמיד את תעודת הזהות, ערק על נשקו והצטרף ללח"י. בתקופה זו החזיק בשלוש תעודות זהות מזויפות בהם נקרא בשמות משפחה של בני לוי: קהתי, גרשון ומררי.

בלח"י פעל בחיפה ובירושלים בה גם השתתף בניסיון ההתנקשות נגד הנציב העליון הבריטי מק - מייקל כמי ששמר על נהג מונית המילוט שלא יברח בזמן הפעולה.

נתפס על ידי הבריטים עקב הלשנה על חבר ששהה בחדרו. לימים סיפר שכשנשאל לשמו הציג לקצין הבריטי את שלוש התעודות וביקש שיבחר. הקצין בחר בתעודה על שם עמרם קהתי ומאז שמר על שם זה. אילו ידעו ששמו אברהם יעקב שפרינגר היה מוצא להורג עקב עריקה מהצבא הבריטי.

ישב בכלא עכו ואח"כ בלטרון ומשם נשלח לגלות של ארבע שנים באריתראה (קניה) שם בילה את רוב ימיו בלימוד. בתקופה זו ניסה עם מספר חברים לברוח מהמעצר אולם למחרת נתפסו והוחזרו. הייתה זו הפעם הראשונה שמישהו ניסה לברוח משם.

עם קום המדינה שוחרר מהכלא והתגייס לצה"ל. במהלך השירות התחתן עם חמדה לבית קניג ולאחר השירות עסק בעבודות שונות. בשלוש עשרה שנותיו האחרונות עבד כמגיה בעיתון ידיעות אחרונות.

כל חייו עסק בחקר הקבלה עד השעות הקטנות של הלילה. פרסם מאמרים ביהדות הקשורים לארץ. כתב ספר זה ובנוסף השאיר אחריו עיזבון ספרותי – "אוצר מונחי הקבלה" שלא הספיק לסיימו. בראש מעייניו עמדה ארץ ישראל. תמיד חיפש אחר השלמות ולא היה מוכן להתפשר על האמת הפנימית שלו. לפני מלחמת יום כיפור נפטר ממחלה קשה. השאיר אחריו אישה ושני בנים ישראל ויצהר. על ערש דווי הורה לבניו ואשתו שלא לפרסם את הספר בשלושים השנים שלאחר פטירתו, והטעם: "שאין הדור ראוי".

יהי זכרו ברוך.
נכתב ע"י נכדתו – הודיה קהתי.

על הספר:

ספר זה נכתב בעיקר במהלך שנות השישים. הספר נכתב בפרקים אשר רובם פורסמו בעיתונים סולם, הוצאת ים, מאזנים, חרות ועוד. בספר זה מובאים פרקים אלו בנוסף לפרקים נוספים, לאחר שעברו תיקונים והרחבות על ידי המחבר וסודרו בצורה עניינית. כתב היד המקורי הודפס במכונת כתיבה והועלה למחשב ע"י נכדו אור עמרם קהתי.

הספר עוסק בפרקי גבורה בתולדות עמנו, המלוקטים מספרות התלמוד, המדרש והקבלה, המועברים לקורא בצורה נהירה, מקורית ומעניינת.

הספר דן בפרקי גבורה אלו החל מלפני תקופת יציאת מצרים ועד לאחר תקופת מרד בר כוכבא. לאורך הספר מודגש המסר, עליו נלחמו גיבורים אלו, מסר הגבורה לתפארת, העמידה והקיום על חירות עמנו. מסר הגאווה הלאומית והעמידה האיתנה מול אומות העולם. מסר ארצנו ותורתנו הקדושה לעמנו.

הספר נכתב אמנם לפני חמישים שנה לערך, והתכנים המועברים בו התרחשו לפני אלפי שנים, אך לצערנו מסרם ולקחם לא נטבעו בהכרת עמנו.

גם כיום, סובל עמנו, ממנהיגים חלשים, אשר קומתם הכפופה נכנעת לפני כל דרישות עם זר. מנהיגים אשר שכחו את תרבותם, עברם, ארצם ואף את אלוהיהם. מנהיגים אשר אינם יודעים מהי חירות לאומית ותרבותית אמיתית.

ספר זה יוצא לאור על מנת לנסות ולהפיץ, אף במעט, את מסר החירות הלאומית הנובעת ממעשי הגבורה בתולדות עמנו.

כמו בכל הוצאה לאור, אין מן הנמנע שגיאות כתיב ודפוס, על כן נודה לקורא אשר יועיל להאיר את עיניו, ובמוצאו שגיאה לידענו.

בברכת קריאה נעימה ומועילה,

הוצא לאור ע"י נכדו - אור עמרם קהתי.

התוכן

1. הר – שדה – בית (במקום מבוא). 6
2. יגנון, מפקד כוחות שבט אפרים – הראשון למורדי הגליות. 9
3. הסנדל המסומר: או, זכר מרד החשמונאים במשנה קדומה. 15
4. "והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא". 19
5. "הרי אני כבן שבעים שנה". 23
6. חישובי הקץ שקדמו להכרזת מרד בר – כוכבא. 27
7. הכהנים הגדולים במקדש בר – כוכבא. 32
8. הרוגי לוד – קורבנותיה, בהתנדבות, של פרובוקציה רומית. 38
9. "דברים הנעשים בלוז". 43
10. כשרבי עקיבא מצחק. 47
11. תפקידו של רבי עקיבא במרד בר – כוכבא. 51
12. בן - חרסום – הקרזוס היהודי ואלף ספינותיו. 57
13. "פעולת מלון המלך דוד", נגד השלטון הרומי בפקודת רבי שמעון בן יוחאי. 61
14. דרכו של רבי יהושע בן לוי אל המחותרת. 65
15. לסודו של "סוד העיבור". 70
16. נחום איש גמזו ולקחו. 74
17. "כי דורש דמים אותם זכר", או, רומיים שמסרו נפשם להצלת מורדים יהודים. 77
18. אליהו הנביא, פטרונם של לוחמי - חופש עבריים. 82
19. אמת נצח ישראל, מול תעתועי הדורות (אפטרה). 88

חלק מהרשימות הנ"ל פורסם זה מכבר

בכתבי - עת שונים. אולם, גם אלו מופיעות

כאן בצורה מתוקנת ומורחבת.

המחבר

הר – שדה – בית

(במקום מבוא)

אברהם קראו **הר** ("...אשר יאמר היום **בהר** ה' יראה" – בראשית כ"ב, י"ד);
 יצחק קראו **שדה** ("ויצא יצחק לשוח **בשדה**..." – שם, כ"ד, ס"ג);
 יעקב קראו **בית** ("...אין זה כי אם **בית** אלהים..." – שם, כ"ח, י"ז);¹
 והקב"ה קראו **בית - תפילה** ("...כי ביתי **בית תפילה** יקרא..." – ישעיה נ"ו, ז).²

X

חזקיהו בתפילתו על מיטת חליו מתחנן אל השם: "...והטוב בעיניך עשיתי..." (מלכים ב', כ, ג; ישעיה ל"ח, ג). דרשו רבותינו ז"ל³ – "שסמך גאולה לתפילה".

גאולה – היא מעש השחרור הפוליטי - מדיני לחירות הגופים.

תפילה – היא הפעולה לחירות תרבותית - רוחנית לשחרור הנשמות.⁴

וכידוע, אין אומה מגיעה לידי עצמאות מדינית - פוליטית אמיתית ובת - קיימא ללא עצמאות תרבותית - רוחנית. ופחות מכולן האומה הישראלית בעלת התרבות השורשית, העתיקה והמיוחדת במינה.

אכן, על גאולה ושחרור החומר, הגוף, להיות קשורה ו"סמוכה" לגאולת - תפילת הרוח, הנשמה.

על כן גם, שני משיחים - מושיעים לישראל: משיח בן יוסף – גואל הדם. ומשיח בן דוד – משחרר הרוח. כי כך "דוד סמכן – ויסמכה גם לעתיד, לבתולת ישראל הנופלת – ברוח הקודש"⁵. דוד מחזק ומשלים עצמאות ישראל עם שחרור רוחו הקדוש מעול תרבות זרה.

משיח בן יוסף הינו בחינת "גאולה". משיח בן דוד הינו בחינת "תפילה". וכבר מעיד התלמוד:⁶
 "וכיון שבא דוד באתה תפילה".

חזקיהו המלך איחד בעצמותו סגולות שני המשיחים גם יחד.⁷ הוא מרד בשלטון ממלכת אשור האדירה, וגם טיהר העם והארץ מסחי התרבות הזרה. וכך דרשו חז"ל⁸ לפסוק "מי השילוח ההולכים לאט" (ישעיה ח, ו) – "זה חזקיהו המלך שהיה מטהר את ישראל כמקוה של ארבעים סאה, מנין ל א ט".

חזקיהו המלך השליט מוסר ותרבות יהודיים בעם בפעילות חינוך עניפה, וחיזק בזאת עצמאות ישראל שהשיג **בדם** מרדו באשור. ולא בכדי קבעו רבותינו⁹: "חובל עול של סנחריב מפני שמנו של חזקיהו שהיה דולק בבתי כנסיות ובבתי מדרשות".

¹ ספרי, פרשת ואתחנן פיסקא כ"ה; מדרש תהילים, מזמור פ"א; מדרש הגדול, פרשת וירא כ"ב, ט"ו. מובא גם בילקוט שמעוני פרשת ואתחנן רמז תתט"ז; שם, ישעיה רמז שצ"א. ובפסיקתא רבתי, פרשה מ, פיסקא "הרניני לאלוהים" ב, הגירסא: "יצחק קורא לו שדה, שנאמר (בראשית כ"ז, ג) "ריח בני כריח שדה אשר ברכו ה'. יעקב קורא לו פלטיין...".
² דרכי נועם, לרבי יהודה חי אלקלעי, עמוד כ"ד.
³ בבלי, ברכות י, ב; זוהר, חלק א, רכ"ח, ב (תבנית מנטובה).
⁴ זאת היתה גם משמעות דברי רבן יוחנן בן זכאי לאספסיינוס: "איני מבקש אלא יבנה, אלך... ואקבע בה **תפילה**" (אבות דרבי נתן, פרק ד).
⁵ בבלי, ברכות ד, ב.
⁶ בבלי, מגילה י"ח, א.
⁷ ולכן, "בן חזקיהו שמו" – של המשיח (בבלי, סנהדרין צ"ח, ב; ירושלמי ברכות פרק ד, ד. ראה גם ירושלמי, ברכות פרק ב, ד; איכה רבתי, א, נ"ז).
⁸ פסיקתא רבתי, פרשה ט"ז, פיסקא "את קרבני לחמי" ו; שוחר טוב, תהילים, מזמור; ראה גם, ערוך, ערך "לאט".
⁹ בבלי, סנהדרין צ"ב, ב. ובשינויים, שיר השירים רבה, א, כ"א.

חזקיהו המלך עשה **הטוב** בעיני אלוהים כשסמך וקשר גאולת הגוף, החומר, אל תפילת - שחרור הרוח.

X

חירות פוליטית - מדינית ללא עצמאות רוחנית - תרבותית, דומה למעפיל לראש **הר**, שם הוא מוגן אמנם בפני חיצו אויביו הגופניים, אולם נשאר פרוץ בפני "הרוחות" הרעות והעזות.

חירות רוחנית - תרבותית ללא עצמאות מדינית - פיסית, דומה לשוכן בבקעת **שדה**, המוגן אמנם בפני "רוחות" הפרצים, אולם נשאר חשוף לחיצו אויביו הגופניים.

לעומתם חירות פיסית ורוחנית, עצמאות מדינית ותרבותית, דומה ליושב במחסה **בית**, בו מוגן הוא בפני חיצו אויביו, והן בפני התפרצות ה"רוחות" הרעות.

ולכן: "לא כאברהם שכתוב בו **הר**..." – כי עצמאות פוליטית - מדינית ללא עצמאות תרבותית אינה בת קיימא, כרמוז בפסוק "על **הר** ציון ששםם... (איכה ה, י"ח)"¹⁰.

"ולא כיצחק שכתוב בו **שדה**..." – כי עצמאות תרבותית ללא הגדרה עצמית פוליטית גם אינה בת-קיימא. מה שכבר רמוז בפסוק "ציון **שדה** תחרש (מיכה ג, י"ב)"¹¹.

"אלא כיעקב שקראו בית..." – עצמאות פוליטית ורוחנית, חירות רוחנית ותרבותית גם יחד, היא עצמאות אמיתית ובת - קיימא. וכבר נרמז עליה בפסוק "נכון יהיה **הר בית** ה' בראש ההרים... (ישעיה ב, ב; מיכה ד, א)"¹².

"והקב"ה קראו **בית תפילה**": להורות לעדיפות הרוח על החומר. כי אם גם שאין לתאר עצמאות תרבותית - רוחנית ללא חירות פיסית - מדינית, כי **אין קיום ליבנה ללא ביתר**, נשאר הלאה תרבותו העצמית - שורשית של העם ורוחו המניעים העיקריים למעש השחרור הלאומי ושומרי גחלת עצמאותו, לכשהושגה, לבל תיכבה לעולמים.

¹⁰ ראה, בראשית רבה פר' נ"ו; ילקוט שמעוני, פר' וירא רמז ק"ב.

¹¹ ראה, ילקוט שמעוני, ישעיה רמז שצ"א.

¹² בבלי, פסחים פ"ח, א. ראה גם, ילקוט שמעוני, ישעיה רמז שצ"א.

יגנון, מפקד כוחות שבט אפרים – הראשון למורדי
הגליות

מדי שנה חוגגים אנו את חג החירות, חג שחרור אבותינו מעול עבדות מצרים, ברוב פאר והדר "וכל המרבה לספר...". ברם, מי מאתנו זוכר אותם גיבורים אמיצי הלב וגדולי הרוח, שסללו בגופם ובדמם הדרך בפני משה לגאולת העם?

הלא המה גיבורי שבט אפרים **הפורשים** הראשונים שנשארו "בני מלכים" גם בעבודתם. אותם בני יוסף, אשר כאותו עולה גרדום בן - יוסף מאוחר, שמשו אף הם בגופם אבני - יסוד, "ראש פינה", לבניין מלכות ישראל במרחב ארץ האבות, לה היו עיניהם נשואות, ואך מתעלולי הגורל הוא, שדווקא גיבורי אפרים אלו ומפעלם הנעלה, נוצלו בדורות הראשונים לאחר מרד בר - כוכבא לשמש גורם מרתיע מכל מעש לאומי הכרחי. לשמש רקע ליצירת אידיאולוגיה מסולפת של אדישות לאומית וכניעה לכל משעבד ונוגש.

שניהם, התעוררותם הלאומית המופלאה של בני שבט אפרים כמה עשרות שנים לפני יציאת מצרים התנ"כית, ורעיונות הסלף שצמחו על דמם, מהווים נושאי רשימה זאת.

X

יאוש תהומי תקף את שארית העם אחרי כשלון מרד בר - כוכבא, אותו מרד לאומי גדול שבו תלה תקוות גדולות העם המדוכא בציון, ואשר לתוצאותיו ציפו גם המוני העם בתפוצות.

כרגיל במקרים של כשלון מדיני ושואה לאומית, לא הצביעו גם הפעם על גורמי הכשלון העיקריים, על ההערכה הבלתי - נכונה של המצב המדיני - הצבאי הבין - לאומי, על הקונסטלציה הפוליטית הפנימית של מציאות מפלגות - כיתות הנאבקות אחת עם חברתה ומפריעות אגב כך לריכוז כל כוחות העם לקראת מעש השחרור הלאומי; כי אם ניסו לייחס את הכשלון לגזירה עליונה ולראות באסון עונש מן השמים.

וכך מוצאים אנו את רבי אוניא דורש¹³: "ארבע שבועות השביען - הקב"ה לישראל, לבל ידחקו הקץ¹⁴ - כנגד ארבע דורות שדחקו על הקץ ונכשלו. ואלו הן: אחד בימי עמרם (אבי משה?), אחד בימי דיני¹⁵, ואחד בימי כוזבא (הוא בר - כוכבא), ואחד בימי שותלח בן אפרים. הה"ד (תהילים ע"ח, ט): "בני אפרים נושקי רומי קשת". ויש אומרים אחד בימי עמרם, ואחד בדורו של שמד, ואחד בימי בן - כוזבא, ואחד בימי שותלח בן אפרים, שנאמר, בני אפרים נושקי רומי קשת"¹⁶.

וממשיך המדרש: "והן, בני אפרים היו מחשבין - לארבע מאות שנות גזירת גלות מצרים - בשעה שנתגזרה גזירה, כשדיבר הקב"ה עם אברהם אבינו בין הבתרים. ומשנולד יצחק התחיל. מה עשו, נתקבצו ויצאו למלחמה ונפלו מהן חללים הרבה, מפני מה? שלא האמינו בה' ולא בטחו בישועתו. על שעברו על הקץ, ועברו על השבועה - אם תעירו ואם תעוררו וגו'".

הסבר נוסף מוצאים אנו במדרש שמות רבה, פר' כ, ושם: "...לכן נאמר ולא נחם אלוהים דרך ארץ פלשתים (שמות י"ג, י"ז), למה? אלא שטעו שבטו של אפרים ויצאו ממצרים עד שלא שלם הקץ - של גזירת ארבע מאות שנה - ונהרגו מהם שלוששים ריבוא. ולמה נהרגו? שחשבו מיום שנדבר

¹³ שיר השירים רבה, פר' ב.

¹⁴ ארבע שבועות אלו רמזות בארבע הפסוקים "השבעתי אתכם בנות ירושלים" שבשיר השירים ב, ז; ג, ה; ח, ח, ד.

¹⁵ הוא אלעזר בן דינאי, ראש אחת המחותרות נגד השלטון הרומי, עליו מספר בן - מתיתיהו (קדמוניות, כ, 5, 8), שהנציב הרומי אנטוניוס פליכס משכו למלכות.

¹⁶ הפסוק במלואו: "בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב". והסיבה לכך מפורשת בפסוק הבא: "לא שמרו ברית אלוהים ובתורתו מיאנו ללכת".

אברהם בברית בין הבתרים, וטעו שלושים שנה – שעברו מזמן ברית בין הבתרים עד לידת יצחק – שנאמר, בני אפרים נושקי רומי קשת".

וממשיך המדרש: "לולי שטעו לא יצאו. מי היה חפץ (כלומר, מי גרם) להוציא אל הורג בניו? – אפרים. שנאמר, (הושע ט, י"ג): "ואפרים להוציא אל הורג בניו". והרגום פלשתים. שנאמר, ובני אפרים שותלח וגו' והרגום אנשי גת¹⁷. והיו עצמותיהם שטוחין בדרך חמרים חמרים, שכבר היה להם שלושים שנה שיצאו עד שלא יצאו אחיהם ממצרים. אמר הקב"ה, אם יראו ישראל עצמות בני אפרים שטוחין בדרך, יחזרו למצרים... " (ולכן, "לא נחם אלוהים דרך ארץ פלישתים")¹⁸.

על יסוד מדרש זה קבע הפייטן ב"יוצר" שביעי של פסח:

"וטרם הגעת עתותי דודים,
הפכו בקרב אפרתים ידידים.
דגלם כחפז גאולתם להקדים,
גדעום אנשי גת הנולדים.
בעבור זאת הסבו מדרך,
במפלתם מראות ליראם במורך.
אמצת וחזקת כושלי ברך,
אשורינו כוננת בהסבת דרך."

והנה, אין צורך בחקירות מרובות כדי לערער אותן דרישות. כי הלא לפסוק "בני אפרים נושקי רומי קשת" אין כל קשר עם תקופת גלות מצרים, מאחר ופרק ע"ח של תהילים דן בבני אפרים שלאחר התפלגות המלוכה. בתקופה שבה מזמן "וישכחו עלילותיו ונפלאותיו אשר הראם ... בארץ מצרים שדה צוען. בקע ים ויעבירם ויצב מים כמו נד...ויטוש משכן שילו...ויבחר בדוד עבדו..."; כשם שאת פרשת סופם הטראגי של שותלח ויתר בני אפרים בפשיטת גת שבדברי הימים, אין לעררב עם המאורע בעל האופי הלאומי המובהק של התקוממות בני אפרים, נטישתם את אדמת מצרים והתפרצותם אל ארץ כנען כמה עשרות שנים לפני יציאת מצרים התנ"כית בהנהגת משה. כי על כן מודיענו המקרא במפורש "כי ירדו לקחת את מקניהם". כי לא בהתעוררות לאומית מדובר כאן, אלא בפשיטת בני אפרים על אדמת הפלישתים לשם מטרת שוד מקנה. ומה גם שמאורע גת התרחש לפחות מאה שנה לפני יציאת מצרים, עוד בחיי אפרים בן יוסף, הנמצא עדיין במלוא אונם ומוליד בנים לאחר אבדן בניו כנ"ל.

אכן רק המגמתיות הברורה, ילידת היאוש, הפחד מכשלון נוסף בדומה ל"כשלון" מרד בר - כוכבא ומתוצאותיו, הרצון לשמור על "קיום" האומה בכל מצב ו**בכל מחיר** – אף במחיר חירותה ועצמאותה – הכניסה דרשות אלו בפי אחדים מדברי הדורות הראשונים לאחר המרד, כשם שאותה מגמתיות הביאה ליצירת צווים - השבעות מנציחי השיעבוד והגלות שהזכיר רבי אוניא בדרשתו הנ"ל, ושהוסמכו לפסוקים הדנים בהשבעות התמימות שהושבעו בנות ירושלים הנלבבות, לבל תעירנה ולבל תעוררנה את האהבה עד שתחפץ – שבשיר השירים (פסוקים), אשר סודן נשגב אך אחר הוא גם בקודש - קודשים).

¹⁷ הכוונה לפסוקים כ – כ"ב, בדברי הימים א, ז: "ובני אפרים שותלח וברד בנו ותחת בנו ואלעדה בנו ותחת בנו. וזבד בנו ושותלח בנו ועזר ואלעד, והרגום אנשי גת הנולדים בארץ, כי ירדו לקחת את מקניהם. ויתאבל אפרים אביהם ימים רבים ויבואו אחיו לנחמו".

¹⁸ מקבילית תמצא בבבלי סנהדרין צ"ב, ב.

וכבר מוצאים אנו את רבי יוסי ב"ר חנינא דורש¹⁹: "שתי שבועות יש כאן. אחת לישראל ואחת לאומות העולם. נשבע (ר"ל, השביע) לישראל שלא ימרדו עול המלכויות, ונשבע לאומות העולם שלא יקשו עול על ישראל, שאם מקשין עול על ישראל הן גורמים לקץ לבוא שלא בעונתו".

בהזדמנות אחרת (בבבלי, כתובות קי"א, א) דורש אותו רבי יוסי ב"ר חנינא שלוש שבועות בפסוק הנידון: "אחת שלא יעלו בחומה, ואחת שהשביע הקב"ה את ישראל שלא ימרדו באומות העולם, ואחת שהשביע את אומות העולם שלא ישתעבדו בהן בישראל יותר מדי".

לדעת רבי חלבו²⁰ ארבע שבועות יש כאן: "השביע לישראל שלא ימרדו עול המלכויות, ושלא ידחקו על הקץ, ושלא יגלו מסטירין שלהן (הוא "סוד העיבור"?), לאומות העולם, ושלא יעלו חומה מן הגולה..." ("עליית חומה" – עלייה צפופה וללא סלקציה, מה שאנו מכנים היום בשם "עלייה סטיכית").

לעומתם, רבי לוי (בבלי, כתובות קי"א, א) כבר אינו מסתפק בארבע שבועות, אלא מוצא כאן שש שבועות²¹ ואומר: "שש שבועות הללו למה? (ועונה) תלתא – הני דאמרן (שלוש – אלו שדרשן רבי יוסי ב"ר חנינא לעיל), אינך (היתר) שלא יגלו את הקץ, ושלא ירקחו את הקץ²², ושלא יגלו הסוד ("סוד העיבור"?), לעובדי אלילים".

הנה כי כך הוחדרו, **במתכוון**, אל תודעת עמנו, רעיונות מסוכנים לעצם קיומו הפיסי של העם, וזאת דווקא מתוך הכוונה **לשמור על קיומו**. רעיונות סלף אלה אשמים לא במעט בהארכת הגלות ואין ספק שבגללם נשפכו הרבה דמי חינם במהלך ההיסטוריה של עמנו.

את פרי רעיונות קוסיולינגיים אלה, של לויאליות ללא אבחנה עם כל משעבד זר, באמתלת קיום "בכל מחיר", ראינו בימינו אנו בדמות "הצלת" **המאות האחדות** במחיר הפקרת והסגרת **הרבבות** לידי התליין הנאצי.

אכן, נעלה מכל ספק הוא, שהעקרון הלאומי של שמירת קיומו של העם (בתפוצות) ועצמאותו (בארץ), מחייב עירנות ועמידה על המשמר תמידיות; תגובה ספונטאנית, נמרצת ומיידית על כל ניסיון התנקשות בזכויות / בתפוצות / ובעצמאות / בארץ / של העם. ועל כולן, נכונות להקרבה עילאית וללא שיור על מזבח העם והמולדת.

וכשם שאין בה ממש, בטענת איסור "דחיקת הקץ" הנגזר, כאילו, ממרומים על ישראל, לאור העובדה שלגלות אדום - רומא לא נקבע ולא נחתם בגזירה עליונה מראש כל קץ שהוא, כפי שניתן להסיק מתוך דברי רבי הכינאי בפרקי רבי אליעזר פרק מ"ט, האומר: "לא נתן הקב"ה קצבה למלכויות (לשיעבוד מלכויות. כלומר, לגלות ישראל במלכות זרה) אלא לשיעבוד מצרים (בלבד). שנאמר, ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה. ועשה עמהם הקב"ה ברוב רחמיו וכרוב חסדיו וקצר חציה (ונשארו) רד"ו שנים";

נאמר במפורש במדרש הנעלם²³: "...אם תבעיון בעיו (ישעיה כ"א, י"ב) - אם אתם מבקשים לדעת קץ גאולתכם אימתי תהיה, ואימתי תבואו לארצכם – שובו אתיו (ישעיה, שם, שם). כי הוא דאמר רבי יהודה, אין קץ הגלות נתלה אלא בתשובה. שנאמר, "היום אם בקולו תשמעו"²⁴. כך אין גם

¹⁹ שיר השירים רבה, פר' ב, פסוק "השבעתי אתכם בנות ירושלים".

²⁰ שיר השירים רבה, שם.

²¹ בשלושת הפסוקים "השבעתי אתכם" שבפרקים ב-ז; ג-ה; ח-ד; - בשיר השירים, נאמר "אם תעירו ואם תעוררו" – "הרי שתי שבועות בכל אחת", רש"י, שם.

²² גירסא אחרת: "שלא ידחקו את הקץ", וראה רש"י, שם. ועיין גם, פסיקתא רבתי, פר' מ"ב, פיסקא "תקעו שופר", ג.

²³ זוהר חדש פר' בראשית דף ח, א, בעקבות הירושלמי, תענית פרק א, הלכה א.

²⁴ ראה גם, בבלי סנהדרין צ"ח, א; פסיקתא רבתי, פרשה מ"ה, פיסקא "שובה ישראל" ט; ילקוט שמעוני, תהילים ק"ו.

ממש בטענת האיסור בעלייה בחומה. כי על כן, עלייה בחומה לא רק שרצויה היא, אלא היא הינה תנאי הכרחי להשגת עצמאות אמיתית ובת - קיימא, וכבר התריס רבה בר בר חנה בפניו של ריש לקיש כשפגש אותו שוחה בירדן (שכפי שמסתבר הגיע זה אתה מבבל): "אלהא, סנינא לכו (באלוהים, שונא אני לכם – בני בבל), דכתיב: " אם חומה נבנה עליה טירת כסף, ואם דלת היא נצור עליה לוח ארז (שיר השירים ח, ט)". אם עשיתם עצמכם כחומה ועליתם כולכם בימי עזרא, נמשלתם ככסף שאין הרקב שולט בו (כלומר, לא היה בית שני נחרב ולא איבדתם חירותכם), עכשיו שעליתם כדלתות, נמשלתם כארז שהרקב שולט בו"²⁵.

מאוחר יותר היה זה אותו ריש לקיש בעצמו שרגיל היה להטיל לעבר קבוצות יהודים בבליים משהיה מוצאם מצטופפים בשוק: " בדרו גרמיכון! (התפזרו!) – אמר להם, בעלייתכם לא נעשיתם חומה, וכאן באתם לעשות חומה"²⁶.

הלאה, שם, מסופר מקרהו של רבי זעירא, מיוצאי בבל, שיצא לשוק לקנות תוצר כלשהו. "אמר ליה לדין דהוא תקיל: תקיל יאות! (אמר לו לשוקל: שקול כהוגן!) אמר ליה, לית את אזיל לן מן הכא, בבליי די חרבון אבהתיה בי מקדשא²⁷. בההיא ענתה אמר רבי זעירא: לית אבהתי כאבהתהון דהדין? (אמר לו – השוקל לרבי זעירא – לך תסתלק מכאן, בבלי שהחריבו אבותיו לבית המקדש. אותה עת אמר רבי זעירא: האם אבותי אינם כאבותיו של זה?). על לבי וועדה (נכנס לבית הוועד – לבית המדרש) ושמע קליה דרבי שילא יתיב ודריש: אם חומה היא – אילו ישראל עלו חומה מן הגולה, לא חרב בית המקדש פעם שניה. אמר (רבי זעירא): יפה לימדני עם הארץ".

וכבר מטעים רבי מאיר בן גבאי²⁸: "ומלאך ה' עומד (זכריה ג, ה), ולא כתיב יושב, משום דלא אתישבא שכינתא בבית שני, דהא הם לא עלו כולם...". ראה גם, פסיקתא רבתי, פרשה ל"ו, פסקא "רני ושמחי", א.

והנה, לאחר שהוכח ששותלח בן אפרים לא יכול להיות האיש שהוביל את שבטו של אפרים לקראת כיבוש כנען לפני יציאת מצרים התנ"כית, ומסתבר גם, שהסיבה האמיתית בגללה נחלה התקוממות לאומית זאת כשלון, אינה יכולה להיות היותם "דוחקים הקץ" שנגזר במרומים לגלות מצרים – נשאלת איפוא השאלה: מיהו האיש שעמד בראש תנועה לאומית זאת ומה גרם לכשלונה? כי הלא מה שאינו מוטל בספק, וקימת מסורת מהימנה על כך, היא עובדת התקוממות שבט אפרים, בחילתו בגלות ובעבדות ומסעו הצבאי לכיבוש כנען תקופה מסויימת לפני יציאת מצרים התנ"כית בהנהגת משה.

ברם, נמצא קטע במדרש פרקי רבי אליעזר (פר' מ"ח), שבו מוסר לנו רבי אליעזר (בן

הורקנוס) ש"כל אותן השנים שהיו ישראל יושבים במצרים, היו יושבים בטח ושאנן, עד שבא **יגנון** מבני בניו של אפרים ואמר: נגלה עלי הקב"ה להוציא אתכם ממצרים. בני אפרים בגאוות לבם, שהם מזרע המלוכה (מזרע יוסף משנה למלך מצרים) וגיבורי כוח במלחמה, עמדו ולקחו נשיהם, בניהם ובנותיהם ויצאו ממצרים. ורדפו המצרים אחריהם והרגו אותם מאתיים אלף כולם גיבורים. שנאמר, "בני אפרים נושקי רומי קשת..."²⁹.

על סוד זהותו של **יגנון** זה שופך אור ה"ילקוט שמעוני" (דברי הימים א', ז) הגורס: "...עד

שבא **נון** מבני בניו של אפרים...".

²⁵ בבלי יומא ט, ב.

²⁶ שיר השירים רבה, פר' ה.

²⁷ בהתאם לגרסת ה"מתנות כהונה", שם.

²⁸ עבודת הקודש, חלק ג, סוף פרק מ"ד, בשם ספר "לבנת הספיר".

²⁹ הפסוק "בני אפרים נושקי רומי קשת" משמש כאן אך לראיה לגבורת בני אפרים הידועים כאנשי מלחמה וגיבורים מאז. ולא לעצם המאורע, כבדרשת רבי אוניא לעיל. ואף אפשר שהוספה מאוחרת לפנינו כאן, מידי מעתיק שהושפע מדרשתו של רבי אוניא הנ"ל.

מסתבר, **שנון - יגנון** זה הוא אינו אלא אביו של יהושע. ולא בכדי נבחר יהושע להיות עוזרו של משה רבינו, מצביא צבא ישראל בקרב הראשון, הוא קרב עמלק ולאחר זמן כובש כנען.

ואשר לסיבות הכשולן: אם גם שאין להניח שכשלונם החמור של בני אפרים כל כולו בעוון התנבאות שווא בא להם וללא כל סיבות רציונאליות - טבעיות נוספות, מכל מקום נודע לנו, מתוך המדרש פרקי רבי אליעזר, לפחות גורם מכשיל אחד, הוא השימוש באמצעי פסול לשם השגת מטרה **רצויה**.

מטרה **רצויה** – כי על כן, רצויה היתה מטרתם, להשתחרר מעול השיעבוד והגלות, לשוב לארץ האבות ולחיות בה חיי חרות. רצויה גם בעיני האלוהים. מה שבא כבר לידי ביטוי בסיום היפה שבו מסיים בעל הדרש בשמות רבה, פר' כ, (ראה לעיל) את דרשתו: "... **מה עשה הקב"ה, נטל דמם של בני אפרים וטבל בו כליו**. שנאמר (ישעיה ס"ג, ב) "מדוע אדום ללבושך". **אמר הקב"ה: איני מתנחם עד שאנקום נקמתן של בני אפרים**. שנאמר, "ולא נחם אלהים"³⁰.

ולא רק דמם, כי אם גם צורתם- דיוקנם של המוסרים נפשם על קדושת שמו ועל מזבח תקומת עמו, חוקק הקב"ה בלבושו, **בבגדי נקם** שלו, כאשר מבואר במדרש שוחר טוב, תהילים, מזמור ט, ובעקבות המדרש בספרות הקבלה³¹.

אכן, בין שמותיהם של גיבורי מלחמות ישראל בכל הדורות, קופצי תוך מדורות אש על קידוש השם, עולי גרדומים והרוגי מלכויות על מזבח תקומת העם, מורדי גלויות וגיטאות, ינון לנצח שמו של **יגנון**, מפקד כוחות שבט אפרים, **הראשון למורדי הגלויות**.

³⁰ אות ה-ם שבמלה "נחם" מן המקור היא, לפי דרש זה. היא ל – הפועל של השורש - הפועל "נחם".
³¹ ערוגת הבושם, לר' אברהם ב"ר עזריאל, חלק א, עמודים 38-39, ושם: "שלבשו של הקב"ה מלא גוויות הנהרגים". ראה זוהר חלק ב, רמ"ו, ב, תבנית מנטובה; פרדס רימונים, שער ההיכלות פרק ב.

הסנדל המסומר, או, זכר מרד החשמונאים
במשנה קדומה

במשנה, שבת פרק ו', משנה ב, הדנה בחלקי לבוש ושאר כלים בהם אסורה היציאה ביום השבת משום איסור הוצאה מרשות לרשות, אנו קוראים: "לא יצא האיש בסנדל המסומר".

בגמרא שם ³², נשאלת השאלה: "סנדל המסומר מאי טעמא (מאיזו סיבה נאסרה בו היציאה בשבת)? אמר שמואל, שלפי הגזירה היו, והיו נחבאין במערה, ואמרו: הנכנס ייכנס והיוצא אל יצא! נהפך סנדלו של אחד מהן, כסבורין הם אחד מהן יצא וראוהו אויבים, ועכשיו באים עליהן, דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהן אויבים.

"רבי אילעי בן אלעזר אומר: במערה היו יושבין ושמעו קול מעל גבי המערה, כסבורין היו שבאו עליהם אויבים, דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהן אויבים".

"רמי בר יחזקאל אומר: בבית הכנסת היו יושבין ושמעו קול מאחורי בית הכנסת, כסבורים היו שבאו עליהם אויבים, דחקו זה בזה והרגו זה את זה יותר ממה שהרגו בהן אויבים".

"באותה שעה אמרו: אל יצא אדם בסנדל המסומר! אי הכי בחול נמי ליתסר? ³³, מעשה כי הוה, בשבת הוה. ביום טוב ליתסר? ³⁴, אלמא תנן (ביצה פרק א, משנה י) משלחין כלים ביו"ט בין תפורין בין שאינן תפורין, אבל **לא סנדל המסומר** ולא מנעל שאינו תפור?, בשבת מאי טעמא, דאיכא כינופיא ³⁵, ביום טוב נמי איכא כינופיא... (ראה גם, ירושלמי, שבת פרק ו).

באשר לחלקו של הסנדל המסומר במאורע הטרגי, נחלקים רש"י והתוספות.

לדעת רש"י, והיא גם דעת הרמב"ם בפירושו למשנה, גרמו הסנדלים המסומרים באופן ישיר להרג. הוא מפרש: "והרגו זה את זה – בדחיקתן. שהיו סנדליהן מסומרין כעין אותם שעושין לרגלי הסוסים, ראשיהם עבים"; בעוד שלדעת התוספות – והיא עיקר, בשים לב לוורסיה של שמואל לאופן התרחשות המאורע – אין לסנדלים המסומרים חלק בלתי אמצעי בהרג. הם אך גרמו (גם לפי וורסיה רבי עילאי וזאת של רמי בר יחזקאל) לבהלה ולמהומה הפטאליות עקב קול הלמות צעדים, שיוחסו בטעות לאויב, על סלעי מקום מחבואם. כי כך מוסבר בתוספות, ד"ה "ושמעו קול מעל גבי המערה" – "קול של סנדל המסומר" (וראה, חידושי הרש"ל, שם).

והנה, מאורע טרגי זה, לא במקרה התרחש ביום השבת. כי על כן, קרה הוא ללא ספק בראשית מרד החשמנאים, בתקופה בה עדיין נהוג היה איסור לחימה ביום השבת (וכן ביום טוב, שהינו כשבת לכל דבר מחוץ ל"אוכל נפש"), לאחר שבגלות בבל וכתוצאת מבוכתו הנפשית של דור החורבן ותהייתו אחר סיבות האסון נטו לראות בניהול קרבות והתגוננות בנשק ביד ביום השבת אחד מפשעי העבר שגרמו למפלה, וגזרו עליהם ³⁶.

³² בבלי, שבת ט, א.

³³ אם כך, בימות החול יש גם כן לאסור?

³⁴ ביום טוב יותר?

³⁵ שיש כנס ואסיפה.

³⁶ אכן, אין כל אפשרות להניח שכבר מקדמת - דנא נמנעו שבטי ישראל מלהילחם בשבת. כי על כן, אין לתאר כיבוש הארץ והחזקתה – תוך מלחמות – משך כל תקופות השופטים והמלכים ללא התגוננות אקטיבית, וללא מלחמות כיבוש יזומות, בימי שבת ומועד. אויביה השונים של המדינה העברית היו מוצאים עשרות הזדמנויות (כשם שמצאו היוונים) לחסל את הצבא השובת מלחמה שעה ומלהתגונן ביום השבת.

"תסביך השבת" של תקופת שיבת ציון וראשית הבית השני ניזון גם, ולא במעט, מעצם ההימנעות – בגלות בבל – מניהול עצמאי של מדינה וממלכה עם כל הכרוך בו, וההיסמכות על גויים בכל הנוגע לממלכתיות, צבא ושיטור; כשם שהגלות הארוכה, ההיגמלות בת קרוב לאלפיים שנה מניהול ממלכה עצמאית והעמידה על משמרתה, ההיסמכות הממושכת על חסד לאומיים והנהגתם המדינית, סילפו אצל רבים בדור זה של קיבוץ גלויות ומקימי המדינה מחדש, את משמעותה האמיתית, הקדומה, של ממלכתיות ישראלית בחומר וברוח, ויצרו אצלם ההכרה המסוכנת, שדרישות דת ישראל, ההלכה, הינן בשטחים רבים וחשובים לה, בניגוד גמור לדרישות הממלכתיות המחודשת.

בתקופה בה עוד טרם קבעו חכמים מחדש את הכלל החשוב "פיקוח נפש³⁷ דוחה שבת". וקורבנות המאורע היו לוחמיו האמיצים של מתיתיהו הכהן המורד ומשפחותיהם, שנטשו מקומות יישוב וירדו לשימון, אל בינות להריו הסלעיים וגאיותיו שסועי הנקיקים וזרועי מערות קדומים של מדבר יהודה. שם התארגנו בקבוצות גרילה ומשם הגיחו להלום באויב היווני המדכא ובעוזריו היהודיים מן המתיוונים.

שלטון הכיבוש היווני שיגר למדבר פלוגות עונשין לבאר קיני המורדים. חיל משלוח יוני זה עמד במוקדם בפני תעלומת היעלם של המורדים בימי השבת. לפלא היה בעיניהם של היוונים אי - הופעתם של הלוחמים היהודים, אשר הצטיינו ברוח קרב ורצון לחימה במשך ימות החול, בימי שבת. הפשר לכך נמצא משהצליחו היוונים לאתר מחבואם של המורדים ולגלותם. או אז נוכח האויב, לתמהונו הרב, לדעת שמוכנים הם היהודים למות על קדושת השבת ולא יחללוה בנשיאת נשק ובניהול קרבות.

וכך מסופר בספר חשמונאים א', פרק ב, פסוקים ל"א - מ"א (הוצאת א. כהנא. ראה גם, יוסף בן מתיתיהו "קדמוניות היהודים", חלק ב, ספר י"ב, פרק ב):

"ויוגד לאנשי המלך ולחיל שהיה בירושלים עיר דוד, כי ירדו אנשים אשר עברו על מצוות המלך, למחבואים בשימון. וירצו אחריהם רבים ושיגום ויחנו עליהם ויערכו עליהם מלחמה ביום השבת. ויאמרו להם: עתה צאו ועשו כדבר המלך וחייו. ויאמרו: לא נצא ולא נעשה דבר המלך לחלל את יום השבת. וימהרו לעשות אתם מלחמה. ולא ענו להם ולא זרקו עליהם אבן, ולא סתמו את המחבואים, באמרם, נמות כולנו בתומנו! עדים לנו השמים והארץ כי חינם אתם מאבדים אותנו. ויערכו עליהם מלחמה בשבת, וימותו הם ונשיהם ובניהם ומקניהם, כאלף נפש אדם."

מכאן ולהבא נמנע החייל היווני מלבוא במגע מלחמה עם המורד היהודי העשוי ללא חת במשך ימות החול, בחשבו להכריעו בקלות וללא כל סיכון עצמי, ביום השבת.

הלוחם היהודי מאידך, השתדל לפגוע באויב במשך ימי השבוע, ולסגת אל עמקי המערות והנקיקים ביום השבת, תוך טשטוש עקבות מקסימאלי.

בתקופה גורלית זאת, ולאחר שורת אסונות הנזקפים על חשבון סנדליהם המסומרים, כאמור, ואשר זכרם המעומעם (המעומעם – ולכן הגירסאות השונות על אופן התרחשות האסון) בא בתלמודנו - גזרו על **נעילת** סנדלים מסומרים ביום השבת.

כי לא רק יציאתם - הוצאתם נאסרה, כי מה ענין סנדלים מסומרים אצל איסור הוצאה מרשות לרשות ביום השבת? ואל נכון שנינו בתוספתא (שבת, פרק ה, ח): "לא ינעול אדם סנדל המסומר ויטייל בו **בתוך הבית** אפילו ממטה למטה..." וזו גם דעת אב"י בתלמודנו (בבלי, ביצה ט"ו, א) הפוסק: "סנדל המסומר **אסור לנעלו** ומותר לטלטלו (בשבת)". "...שגזרו חכמים עליו **שלא לנעלו** בשבת ויו"ט משום מעשה שהיה..."³⁸.

איסור נעילת הסנדל המסומר ביום השבת הינו בר - תוקף גם בימינו. כי על כן, "לא עמד בית-דין ובטלו"³⁹, ונקבע הוא אל נכון בהלכה⁴⁰.

³⁷ וכן מלחמת מצווה של כיבוש הארץ, או מניעת כיבושה על ידי זרים.

³⁸ רש"י, בבלי ביצה פרק א, משנה י. ראה גם, פירוש רבנו ניסים גאון שם.

³⁹ ירושלמי, שבת פרק ו.

⁴⁰ רמב"ם, "יד החזקה" הלכות שבת פרק ט, הלכה ב; טור או"ה, הלכות שבת, סימן ש"א. וראוייה לתשומת לב ה"תוספות וי"ט", ביצה פרק א, משנה י, המקשה על הרמב"ם שלא מזכיר איסור נעילה, כי אם רק איסור יציאה, וישובה ע"י ר' נחום טריביטש ב"ספר הקובץ", שם.

גזירת איסור נעילת הסנדל המסומר באה כדי לבטח מקומות מחבואם של המורדים, ולאפשר להבחין באויב המתקרב (שנעל סנדלים מסומרים, בהתאם לדרישת השטח המסולע) – כאמור.

ברם, מצב דברים זה, הימנעות מלחימה והתגוננות פעילה ביום השבת, לא יכול היה להימשך. עד מהרה הגיעו מנהיגי המרד לידי ההכרה, שבתנאי לחימה אלו אין להימנע מאסונות נוספים ואף מכריעים.

וכך אנו קוראים בהמשך סיפור המאורעות בספר חשמונאים א, שם:
 "...וידע מתיתיהו ובניו ויתאבלו עליהם עד מאוד. ויאמרו איש אל רעהו, אם נעשה כולנו כאשר עשו אחינו ולא נילחם בגויים על נפשנו ועל תורתנו, עתה מהרה ימחו אותנו מעל פני הארץ. ויתיעצו ביום ההוא לאמור: כל אדם אשר יבוא אלינו למלחמה ביום השבת, נילחם בו ולא נמות כולנו כאשר מתו אחינו במחבואים" (ראה גם, "קדמוניות", שם).

כך הותרה בבית - דינו של מתתיהו החשמונאי לחימה וכל הכרוך בה ביום השבת, כאשר היא באה להגן על הארץ ולהדוף פולשים זרים מתוכה – מלחמה, שהינה "מצווה" ממש כ"מצוות" המלחמה לכיבוש הארץ.

אין כל ספק בדבר, שמתתיהו ובית-דינו חיפשו אסמכתא מן התורה להיתר לחימה ביום השבת. ויכלו אל נכון למצוא אותה בכיבוש יריחו ע"י יהושע, שיצא לפועל ב"יום השביעי", הוא יום השבת.

ותהא זאת מעתה השערה מאוד מתקבלת על הדעת, שדרשות חכמינו ז"ל על כיבוש יריחו ביום השבת⁴¹, ראשיתן ומקורן באותה תקופה גורלית של ראשית מרד החשמונאים.

נקל לנו מעתה לתאר את הפתעתם האיומה של קלגסי שלטון הכיבוש היווני, שיצאו למדבר לציד מורדים משעשע ביום השבת⁴² ופגשו בלוחמים מזויינים הששים אלי קרב, שהשיבו להם כגמולם.

לא עברו ימים מרובים, וחיילי מתתיהו ובניו המכבים טאטאו את הפולש הזר מן הארץ. ואך כזכר לימים קשים אלה נקבעה גזירת איסור נעילת הסנדל המסומר ביום השבת, לדורות.

⁴¹ ירושלמי, שבת פרק א, הלכה ג; שם, מועד קטן, פרק ב, הלכה ד; ברא"ר סוף פר' מ"ז; במדר"ר פר' י"ד; שם, פרק כ"ג; ספרי, דברים, סימן ק"ל; סדר אליהו רבה, פר' י"א; סדר עולם רבא, פרק י"א; ועוד.

ובסדר הושענות יסד, על סמך דרשות אלה, הפייטן: "כהושעת פקדו יריחו שבע להיקף, צרו עד רדתה בשבת לתקף, כן הושענא".

וראה גם, בבלי, שבת י"ט, א.

⁴² כפי המסופר בספר מקבים ב, ט"ו, א, על המצביא היווני ניקנור שבא להתנפל על יהודה המקבי וחילו: "ויועץ לנפול עליהם בכל הביטחון ביום המנוחה".

"והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא"

"והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא" – ציווה רבן יוחנן בן זכאי לתלמידיו

בטרם ימות⁴³.

חזקיהו המלך, המורד והמתקן, ניחן בסגולות יקרות ונדירות של מנהיג לאומי גדול, אשר השפעתו חורגת ממסגרתה הצרה של תקופתו. תיאור חייו ופעליו בכתבי הקודש חושף לעינינו אישיות נעלה, ממש "צדיק ונושע", החותר לקראת עצמאות פיסית ורוחנית כאחת, אותן הוא משיג אל נכון, לתפארת עמו וארצו. לא בכדי הכריזו רבותינו חכמי התלמוד: "ביקש הקדוש ברוך הוא לעשות חזקיהו משיח... (בבלי, סנהדרין צ"ד, א) ⁴⁴. ובקטע אחר שם (דף צ"ט, א), טוען רבי הלל: "אין להם משיח לישראל, שכבר אכלוהו בימי חזקיה" – שראוי היה להיות גואל - משיח אחרון לישראל, ושהוא סמל ואב - טיפוס למלך מושל בחסד, משיח השם.

חזקיהו המלך הבין לאשורו, שלא תיתכן חירות מדינית - פיסית יציבה ובת - קיימת בלי חירות תרבותית - רוחנית בצדה. ולהפך; תרבות רוחנית שורשית לא תצלח לעשות פרי, ותישאר בהכרח חסרת נשימה, באווירו הדחוס של שיעבוד לאומי - פסי מדכא.

תפישה לאומית עמוקה זאת מונחת כמושכל ראשון, כאכסיומה, ביסודו של הרעיון המשיחי האסכטולוגי, הגורס חירות הגוף והנפש הישראליים גם יחד משיעבוד מלכויות. לכן גם: "יש אומרים מנחם **בן חזקיהו** שמו" – של המשיח ⁴⁵.

X

רבן יוחנן בן זכאי השתדל להציל את הרוח הישראלי מכליון, בבקשו מאת הכובש הרומי ווספסיינוס (שחיק עצמות): "תן לי יבנה וחכמיה" ⁴⁶.

הוא דימה בנפשו, שעצמאות רוחנית וחיי רוח ספציפיים לא רק שניתנים הם להתפתח ולשגשג ללא הגדרה עצמית פוליטית ואף תחת עולו הפיסי הקשה של כובש זר, כי אם, הם עלולים גם לשמש תחליף יעיל לחירות מדינית - פיסית בתפקידיה העיקריים: עמידה על משמר העם והמולדת והעברתם דרך תקופות משבר מסוכנות ללא זעזועים מיותרים. וכל זה אף לאורך ימים ושנים.

למען השיג מטרה זאת, יוצא בן זכאי, בחשאי, את העיר הנצורה, בא – תוך ויתור על גאוותו הלאומית – במגע מפוקפק עם המצביא הרומי ווספסיינוס, וחותר אגב כך חתירה מסוימת, ואולי גם מכרעת, תחת כושר עמידתה של העיר הנצורה הלוחמת תוך חירוק שיניים מלחמה לחיים ולמות באויב האכזר.

נעקוב נא אחר המאורעות, כפי שנמסרו לנו בקטע אחד מן הספרות התלמודית: ⁴⁷
 "...וכשבא אספסינוס להחריב את ירושלים, אמר להם: שוטים, מפני מה אתם מבקשים להחריב את העיר הזאת ואתם מבקשים לשרוף את בית המקדש? וכי מה אני מבקש מכם, אלא, שתשגרו לי קשת אחת או חץ אחת (לסימן כניעה) ואלך לי מכם! אמרו לו: כשם שיצאנו על שנים ראשונים שהם לפניך והרגנום, כך נצא לפניך ונהרגך! כיון ששמע רבן יוחנן בן זכאי, שלח וקרא לאנשי

⁴³ בבלי, ברכות כ"ב, ב; ירושלמי, סוטה פרק ט, הלכה י"ז; אבות דרבי נתן, פרק כ"ה.

⁴⁴ מקבילית תמצא בשיר השירים רבה פר' ד, י"ט.

⁴⁵ בבלי, סנהדרין צ"ח, ב; ירושלמי, ברכות פרק ב, הלכה ד; איכה רבתי א, נ"ז.

⁴⁶ בבלי, גיטין נ"ו, ב.

⁴⁷ אבות דרבי נתן, פרק ד.

ירושלים ואמר להם: בני, מפני מה אתם מחריבין את העיר הזאת, ואתם מבקשים לשרוף את בית המקדש? וכי מהו מבקש מכם, הא אינו מבקש מכם אלא קשת אחת או חץ אחת וילך לו מכם⁴⁸... היו לאספסיינוס אנשים (גייס חמישי) שרויים כנגד חומותיה של ירושלים, וכל דבר ודבר שהיו שומעין היו כותבין על החץ וזורקים (יורים) חוץ לחומה, לומר, שרבן יוחנן בן זכאי מאוהבי קיסר הוא, וכך היה מזכיר לאנשי ירושלים. וכיון שאמר להם רבן יוחנן בן זכאי יום אחד ושניים ושלושה ולא קיבלו ממנו, שלח וקרא לתלמידיו...אמר להם: בני, עמדו והוציאוני מכאן. עשו לי ארון ואישן תוכו⁴⁹...והוציאואהו...עד שהגיעו אצל אספסיינוס. פתחו הארון ועמד לפניו. אמר לו: אתה הוא רבן יוחנן בן זכאי? שאל מה אתן לך. אמר, איני מבקש ממך אלא יבנה, אלך ואשנה בה לתלמידי, ואקבע בה תפילה, ואעשה בה כל מצוות האמורות בתורה. אמר לו: לך, וכל מה שאתה רוצה לעשות עשה".

תקופת חזקיהו, תקופת המרד באשור, הדומה דמיון מפתיע לתקופת המרד הגדול ברומיים, היה לה גם "בן זכאי" שלה. הלא הוא שבנה – מקודם ממונה על בית המלך, ואחר - כך סופר המלך. אדם, שהיה "איש הרוח" של דורו לא פחות משהיה בן זכאי בדורו. וכבר מעיד עליו התלמוד⁵⁰: "שבנה הוה דריש בתליסר רבוותא".

הבה נראה מה יודע התלמוד לספר לנו על מאורעות תקופה גורלית זאת:
⁵¹ "מאי קשר רשעים? – שבנה הוה דריש בתליסר רבוותא חזקיה הוה דריש בחדסר רבוותא⁵². כי אתא סנחריב וצר עלה דירושלים, כתב שבנה פתקה, שדא בגירא⁵³ (ובפתקה כתוב היה): – שבנה וסיעתו השלימו, חזקיה וסיעתו לא השלימו⁵⁴. שנאמר, כי הנה הרשעים ידרכו קשת, כוננו חצם על יתר (תהילים י"א, ב). הוה קא מסתפי חזקיה, אמר, דילמא חס ושלום נטיה דעתי דקודשא בריך - הוא בתר רובא, כיוון דרובא מימסרי אינהו נמי מימסרי?⁵⁵ בא נביא ואמר לו: לא תאמרון קשר לכל אשר יאמר העם הזה קשר (ישעיה ח, י"ב). כלומר, קשר רשעים הוא, וקשר רשעים אינו מן המניין"⁵⁶.

שבנה, "איש הרוח" של תקופתו, התכוון, בלי ספק, להציל, על ידי כניעתו בפני צבא אשור, את הניתן להציל, את הרוח היהודי, מכליון בתור "הצלה פורתא" לעמו. כשם שעשה זאת רבן יוחנן בן זכאי בכמחצית אלף שנים אחריו.

ומה שהתלמוד מגנה את פעילותו של שבנה כפעולת בגידה ומכנה אותה "קשר רשעים", בהעלותו על נס את נאמנותו לעמו ואת עוז רוחו של חזקיהו, בעוד שאותו מעשה עצמו של בן זכאי אינו הוא מגנה כלל, ולהיפך, האיש בן זכאי נחשב גם הלאה (ליתר דיוק, דווקא מאז אותו מעשה כניעה) אישיות נעלה ומכובדת ביותר, בכל הספרות בתלמודית; הרי זה בהתאם למגמה לשפוט מעשים שנעשו בזמנים עברו ואת עושיהם, לא לפי ערך המפעל בזמן התרחשותו, כי אם בהתאם למידת הצלחתו של העושה, ובהתאם לתוצאות אותן הוליד המעשה הנידון.

⁴⁸ לתשומת לב מיוחדת ראוייה זהות הלשונות בטענותיהם – שהן, אגב, אך תרמית אינפנטילית שקופה – של אספסיינוס, המצביא הזר והאכזר, ובן זכאי, איש הרוח היהודי, כנגד הלוחמים ישרי הלב, המחרפים נפשם עבור עמם, ארצם ואלוהיהם.
⁴⁹ בבלי, גיטין נ"ו, א, מתברר, שהתחפש בן זכאי למת, והוציאואו לקבורה, כאילו, אל מחוץ לחומה, כי לא קברו מתים בתוך החומות.

⁵⁰ בבלי, סנהדרין כ"ו, א. ובויקרא רבה פר' ה, טוען רבי אלעזר, ששבנה כהן גדול היה.
⁵¹ בבלי, סנהדרין כ"ו, א. מקבילית בשינויים, בויקרא רבה פר' ה. ובשוחר טוב, תהילים מזמור י"א, הגירסא: "כי הנה הרשעים ידרכו קשת: ר' ברכיה בשם ר' אבא אמר: זה שבנה יואש. מה עשו, כתבו אגרות ותחבוהו בחץ ופשטוהו לסנחריב בעד החלון, וכתבו בה: כל ישראל מבקשין להשלים לך, וחזקיה וישעיה אינן מניחין לנו".
⁵² שבנה דרש בשלוש עשרה אסיפות של גדולי האומה ושריה, בעוד חזקיה דרש רק באחת עשרה אסיפות של גדולי האומה ושריה.

⁵³ ירה אותה על ידי חץ (אל מעבר לחומה).

⁵⁴ שבנה ותומכיו מוכינים להשלים אתך ולהיכנע לך, בעוד חזקיה ותומכיו אינם מוכינים לך.

⁵⁵ חשש חזקיה ואמר בלבבו: אולי, חס ושלום, נוטה דעתו של השם יתברך אחר דעתם של הרוב, ומכיוון שהרוב החליט להיכנע לכובש הזר, גם עלינו להסכים להתמסר ולהיכנע.

⁵⁶ כלומר, אינו נמנה לפי הכלל של רוב ומיעוט.

וכך, הצדיקו התוצאות את הקו הלאומי - קיצוני של חזקיהו המלך, והרשיעו ממילא את שבנה ופעלו הבוגדני. בעוד אי - ההצלחה שנתלוותה אל פעולותיהם של קנאי ירושלים ומגיניה, מצד אחד, והתפתחות יבנה ממרכז רוחני צר אופק לממלכה רוחנית רבת ממדים והשפעה, מן הצד השני, בהכרח שלא השאירו מקום לגינויו של בן זכאי ופעלו. ואדרבה, יבנה פתחה בפני האיש בן זכאי את שער הכניסה אל תוך פנתיאון גדולי האומה ויוצריה (ומי יכול היה להעלות על דעתו שתיתכן תקופה כתקופתנו, בה קושרים הינומה של גידופים לראשי לוחמי חירות עבריים, וגם לאחר שהתוצאות הצדיקו בהחלט את מפעלם!).

ברם, רבן יוחנן בן זכאי בעצמו הגיע, בהמשך הזמן, לידי ההכרה, שחופש רוחני - תרבותי אינו יכול בשום פנים לכסות על הפער המסוכן שנתהווה בדרך קיומו ובטחונו של העם עקב אבדן העצמאות הפיסית - פוליטית. יתר על כן, תרבות רוחנית - דתית ספציפית כתרבותנו, לא תוכל כלל להתפתח בכיוון הרצוי, והיא תישאר, בהכרח, פרוצה כלפי השפעות זרות ומזיקות כל עת היותה חוסה בצל מגפיו של כובש זר בעל תרבות כה שונה, כתרבות רומא האלילית.

בסוף ימיו תקף את בין זכאי החשש החמור, שפעלו בזמן המרד, ועמדתו הפשרנית כלפי האויב הרומי, לא חפפו את אינטרס העם והמולדת. הוא נוכח להכיר בעובדה, שהיה מיטיב לשרת את ענייני עמו וארצו אילו הצטרף אל שורות לוחמי החופש קנאי ירושלים, כחזקיהו המלך בשעתו.

לחרטתו זאת, נותן בן זכאי ביטוי כאשר הוא מצווה על תלמידיו לפני מותו: "והכינו כסא לחזקיהו מלך יהודה שבא". והכינו בידיים כסא **מלכות**, למורד, נוקם וגואל כחזקיהו מלך יהודה **משיח ישראל**, שבא - בכל עת שתתעוררו באמת להכין את בואו.

רבן יוחנן בן זכאי ציווה על תלמידיו בטרם ימות, לפרוק, בהזדמנות הראשונה, את עול רומא הפושעת מעל צואר העם והמולדת.

ואכן, צוואתו זאת קוימה במלואה. היא קוימה עם פרוץ המרד הלאומי הגדול, מרד בר - כוכבא, נגד המשעבד הרומי.

ומי אתנו יודע, מהו שנתן לעם הזה את הכוח הפלאי להחזיק מעמד קרוב לאלפיים שנה בגלות איומה; יבנה העולה, או ביתר הנופלת...

מותר לנו להניח, שללא ביתר גם המשך קיומה של יבנה לא היה מתאפשר. ואכן, כבר חז"ל נתנו ביטוי לכך במאמרם (בבלי, קידושין ע"ב, ב): "כשמת רבי עקיבא נולד רבי (רבי יהודה הנשיא)". כי על כן, תקופתו הגדולה של רבי יהודה הנשיא, תקופת השיא הן בפריחת רוח היהדות והן בפריחת חירותה הפיסית של המדינה הכמעט - עצמאית לאחר חורבן הבית⁵⁷, הינה תולדת מות הגבורה של רבי עקיבא ומפעל דורו הגדול.

⁵⁷ מה שבוטא בתלמוד בבלי, שבת ק"ג, ב כאמרת "איכא דאמרי" לפסוק "...ויצבט לה קלי ותאכל ותשבע ותותר" (רות, ב, ט"ו): "ותאכל - בימי דוד ובימי שלמה, ותשבע - בימי חזקיהו, ותותר - בימי רבי".

"הרי אני כבן שבעים שנה".

"הרי אני כבן שבעים שנה ולא זכיתי שתאמר יציאת מצרים

בלילות" ...הכריז רבי אלעזר בן עזריה.

הכרזתו זאת של רב"ע, שנתפרסמה עקב הכללתה בהגדה של פסח בסדר סיפור יציאת מצרים, לקוחה מן המשנה מסכת ברכות פרק א,⁵⁸ והיא מופיעה שוב בסוף סיפור המחלוקת, שפרצה בין רבן גמליאל הנשיא לבין רבי יהושע בקשר לשאלה, האם תפילת ערבית רשות היא או חובה, בתלמוד בבלי ברכות דף כ"ז, ב.

מחלוקת היסטורית זאת גרמה להורדתו של רבן גמליאל מכס הנשיאות והעלאתו של רבי אלעזר בן עזריה במקומו. ומסופר, בין היתר, שם, שרבי אלעזר בן עזריה באותה עת צעיר לימים היה. אך שמונה עשרה שנים מלאו לו. "אמרה ליה, לית לך חירותא" – אשתו אמרה לו, הרי אין לך לובן, "אין לך שערות לבנות של זקנה ונאה לדרשן להיות זקן" (רש"י, שם). "ההיא יומא – ממשיך התלמוד במסירת המאורע – בר תמני סרי שני היה, רחיש ליה ניסא ואהדרו ליה תמני סרי דרי חירותא". לאמור, ארע נס וחזרו לו שמונה עשרה שורות של לובן בשערותיו (לפי רש"י, שם). ומסיים התלמוד: "היינו דקאמר רב"ע, הרי אני כבן שבעים שנה, ולא בן שבעים שנה...". מחלוקת זאת ותוצאותיה, מסופרות, בקיצור, גם בירושלמי⁵⁹. אולם, אין לחוש לדעת הירושלמי שם, לפיה בן שש עשרה שנה היה רבי אלעזר בן עזריה באותו זמן "ונתמלא כל ראשו שיבות" – בדרך נס, כי הלא דברי הירושלמי אלה עומדים בסתירה גמורה לדבריו הוא בפרק א, ט, שם הוא מקבל את אמרת רבי אלעזר בן עזריה: "הרי אני כבן שבעים שנה", שבעים שנה ממש.

רבים ראו, ובצדק, במחלוקת זאת, חילוקי דעות פוליטיים, שפרצו בין מצדדי המרד הגדול, מרד בר - כוכבא נגד השלטון הרומי, לבין מתנגדיו. מחלוקת, שנמסרה לדורות בדרך סתומה זאת מחשש שלטונות הדיכוי הרומיים; כשם שמהמסיבה המסתורית שהתקיימה בבני ברק, עליה מוסר לנו בעל ה"הגדה" (בעקבות המכילתא), בה מופיעים כל אותם האישים – וביניהם רבי אלעזר בן עזריה – שהיו מנהיגי הרוחניים של המרד ההירואי, עולה ריח פוליטי - מחתרתי מובהק, ורבים כבר עמדו על כך.

ברצוני כאן להצביע על מציאות מסורת קדומה בישראל על גזר - דין גלות של שבעים שנה גם לגלות אדום - רומי, דוגמת גזר הדין של שבעים שנה שהוכרז בנבואה לגלות בבל.

מסורת זאת מעניינת היא כשלעצמה, ומה גם, שהיא תפיץ לנו אור על מסתרי המרד הגדול והתסיסה הרוחנית שקדמה לו.

עקבות מסורת קדומה זאת, לגזר - דין מן השמים רק לשבעים שנות גלות גם לגלות אדום - רומי, מוצאים אנו בקטע אחד של תיקוני הזוהר⁶⁰, ושם: "ודא איהו נסיון דעתידין ישראל לאתנסאה בע' שנין דגלות בתראה". ובקטע אחר שם⁶¹, מאחר את ראשית תחולת שבעים שנות גזר - דין גלות אדום לאחר חלוף אלף ומאתיים שנים מעת חורבן הבית השני, או אלף מאתיים ותשעים שנה מעת שבוטל הקרבת קורבן התמיד – כנראה בהסתמך על הנבואה האסכטולוגית של דניאל (דניאל י"ב, י"א): "ומעת הוסר התמיד ולתת שקוץ שומם ימים אלף מאתיים ותשעים"⁶².

⁵⁸ משנה ד. ובירושלמי, פרק א, משנה ט, הגירסא, רבי אליעזר בן עזריה. ותמצא אותה גם במכילתא, פרשת בא, פרק ט"ז; ובספרי, דברים, פר' ראה, פיסקא ק"ל.

⁵⁹ ברכות פרק ד, הלכה א.

⁶⁰ הקדמה, דף י, ב. תבנית סלוויטא.

⁶¹ הקדמה, דף ד, ב.

⁶² ראה, חישובי הקץ שבתיקוני הזוהר - חדש, ספרא תניינא דף ק"ן, א. "אבל גזר - דינים שבעים שנה", מוטעם שם בסוף העניין.

ולא רק גזר - דין גלות אדום רומי, הכללי, הינו של שבעים שנה, בהתאם למסורת זאת, גם כל גזר - דין גלות אחר, ואפילו זה של הפרט, הינו - בהתאם למסורת זאת - בתחום של שבעים שנה. כי על כן, לגזר דין גלות מתכוונים, רבי אלעזר משום רבי יוסי בן זמרא, המכריז⁶³: "כל היושב בתענית בשבת קוראין לו גזר - דינו של שבעים שנה"; ורבי יהושע בן לוי האומר⁶⁴: "כל העונה אמן יהא שמיה רבה בכל כוחו, קורעין לו גזר - דינו של שבעים שנה"⁶⁵.

מעתה, תתואר מחלוקת חכמי ישראל בקשר למרד, עליה מסופר לנו במסווה של וויכוח תלמודי בעניין תפילת ערבית, בבלי ברכות דף כ"ז, ב, כמחלוקת אנשי הרוח שבדור על קביעת תאריך סיומו של זמן גזר - דין הגלות שהוקצב ממרומים על עם ישראל בעוונותיו.

קיימת היתה, כאמור, מסורת שידעה על גזר - דין של שבעים שנה לגלות אדום - רומי, ובהסתמך עליה טען חלק מאנשי הרוח, כי עוד טרם הגיע הזמן להרמת נס המרד הלאומי ולפריקת עול רומי מעל צוואר העם והמולדת, שכן טרם מלאו שבעים שנה לגלות ולחורבן המקדש, וכי לעת עתה אנו סופרים רק חמישים ושתיים שנים לחורבן⁶⁶. טענה זאת רמוזה היא בטענת אשתו של רבי אלעזר בן עזריה "לית לך חירותא"; עוד טרם הלבין חטא הדור. טרם נשלם גזר - הדין לגלות ולשיעבוד, והקדמת הכרזתו של המרד לשחרור לאומי בשמונה עשרה שנים טרם זמנו, תחשב לכן כדחיקת הקץ, ועלול הוא לכן להיכשל.

לעומתם, חלק אחר וחשוב מאנשי הרוח שבדור, ובראשם רבי אלעזר בן עזריה, טען להרמת נס המרד לאלתר. כי הלא שבעים שנות גזר - דין גלות אדום - רומי הן כדוגמת שבעים שנות גזר - דין גלות בבל הנחשבות מני חורבן הבית הראשון עדי בניית הבית השני, בעוד ששיבת ציון ואתה קץ הגלות והשיעבוד התחילה כבר עם תום חמישים ושתיים שנים לחורבן, כלומר, בעוד שחסרו שמונה עשרה שנים למניין השבעים של גזר - הדין - בהתאם לחישובי סדר עולם רבא⁶⁷ וסדר עולם זוטא, המוסרים לנו חשבון שנים מפורש לשבעים שנות גלות בבל כדלקמן: מזמן חורבן הבית הראשון עד לשיבת ציון בראשית ממלכת כורש עברו חמישים ושתיים שנים, מאז ועד בניין הבית השני בשנה השנית למלכות דריוש עברו שמונה עשרה שנים נוספות, והן: ג, של כורש. י"ד, של אחשורוש. ב, של דריוש. על כן, טענו הם, אין משום דחיקת הקץ בהכרזת המרד כבר עתה לאחר חמישים ושתיים שנות פיזור ושיעבוד לאומי, ובנסיין המיואש להסרת עול רומי מעל צוואר העם והמולדת.

תשובתם - טענתם זאת, של מצדדי המרד לאלתר, הוסתרה בסיפור תמים על רבי אלעזר בן עזריה בן השמונה עשרה, שנתמנה נשיא וראש לחכמים, לסנהדרין. ובמקור: "ההוא יומא בר תמני סרי שני הוה" - מלת "בר" יכולה להתפרש גם בהוראת "חויץ". כלומר, חסרות היו (נשאר מחויץ) שמונה עשרה שנים מסכום השבעים הקובע לגלות. אירע נס, "ואהדרו ליה תמני סרי דרי חירותא" (שוב פעם המספר שמונה עשרה), רמז לגילוי אפשרות לנכות שמונה עשרה שנים מסכום השבעים של גזר - דין גלות אדום - רומי. כי על כן, מן הדין הוא ששבעים שנות גלות אדום - רומי הן כדוגמת שבעים שנות גלות בבל, אשר שמונה עשרה שנותיה האחרונות חופשיות ו"לבנות" היו, למעשה, מחשכת השיעבוד והפיזור הלאומי.

⁶³ בבלי, ברכות דף ל"א, ב.

⁶⁴ בבלי, שבת קי"ט, ב.

⁶⁵ גירסת ר' יצחק אלפסי ור' אשר, שם. ראה, רי"ף ורא"ש לברכות פרק ג. והיא גם גירסת תיקוני הזוהר בהקדמה, דף ד, ב, ובתיקון י"ט, דף מ, א, שם. (ראה גם רעיא מהימנא, זוהר חלק ג, דף ב, א). ולא בכדי תומך בעל הקטע הנידון לעיל בהקדמת התיקונים (דף ד, ב) יתדותיו על אמרה תלמודית זאת הנרקמת בתוך דרושי סוד הניקוד הנדרשים למעלה. לדעתו ברור הוא, שתחת המשפט: "גזר - דינו של שבעים שנה" הכוונה לגזר - דין גלות, ממנו ניצל האיש העונה "אמן יהא שמיה רבא" בכל כוחו. וראה, ברית הלוי, לר"ש אלקביץ, דף ו, א (הוצאת למברג).

⁶⁶ בהתאם לחישובי סדר עולם רבא (פרק ל'), וסדר עולם זוטא.

⁶⁷ פרק כ"ט. ראה גם, רס"ג, אמונות ודיעות, מאמר ח; רש"י, בבלי שבת קמ"ה, ב ד"ה "נ"ב שנה".

מה יפה הכריז לכן על עצמו רבי אלעזר בן עזריה: "הרי אני כבן שבעים שנה" – הרי אני הגעתי, כאילו, לקץ שבעים שנות גזירת הגלות שנגזרה ממרומים על ישראל. "ולא בן שבעים שנה (ממש)" – כי הלא חסרות עוד, למעשה, מסכום השבעים שמונה עשרה שנים, הפטורות אמנם מגלות ומשיעבוד. אותן שמונה עשרה שנים המעכבות אולי רק את בניין המקדש החרב.

חכמי הדור ובראשם רבי אלעזר בן עזריה, הכריעו ברוב גדול לטובת מצדדי הכרזת המרד לאלתר. ואף רבי דוסא בן הרכינס, זקן הדור ומי שזכאי היה משום מה למתוח ביקורת על חכמי הדור ומנהיגיו, הסכים עמהם. וכאשר ראה רבי דוסא את רבי אלעזר בן עזריה, הכריז עליו⁶⁸: "...מכירו אני שהוא דור עשירי לעזרא ועיניו דמיין לדידיה".

מאמר מופלא זה, מוסר לנו בעליל על הסכמת רבי דוסא בן הרכינס לחישובי הקץ של מחייבי הכרזת המרד לאלתר מבין חכמי הדור בכלל, ולמינויו של רבי אלעזר בן עזריה למשרת נשיא ומנהיג בתקופה גורלית זאת בפרט. הוא מצאו ראוי לכך. כי מה עניין יש לנו בצבע עיניו של רבי אלעזר בן עזריה ובדמיון לעיניו של עזרא הסופר? על כרחך לא בעין פיסית המדובר כאן, כי אם בעי"ן שם מספר, במספר שבעים.

ומעיד רבי דוסא בן הרכינס, שדין שבעים (עי"ן) של ראב"ע (של גלות אדום - רומי) כדין שבעים (עי"ן) של עזרא (של גלות בבל). מה אז קץ הגלות וראשית הגאולה החלו שמונה עשרה שנים בטרם מלאות שבעים שנות גזר - דין הגלות, אותן שהובטחו בנבואה, כך גם עתה, יש לצפות לקץ השיעבוד ולאתחלתא דגאולה שמונה עשרה שנים לפני המלאות שבעים שנות גזר - הדין.

וכך, לאחר שחכמי ישראל נמנו וגמרו שהגיעה זמן קריאת שמע של שחרית, שהגיעה עת היציאה משיעבוד רומי לגאולה, בחרו ברבי אלעזר בן עזריה לתפקיד נשיא ומנהיג לאומי לשם ניהול המערכה נגד השלטון הרומי המשעבד, בעיקר על היותו כהן מיוחס מצאצאי עזרא הסופר ודור עשירי לו, נוסף על סגולותיו האישיות התרומיות ועשרו הרב, שהיו לתועלת המשימה הגדולה בפניה עמד הדור כולו.

המספר עשר מסמל מעגל שלם. "מאחד עד עשרה מנין מלא" – מודגש במדרש תדשא, פרק א. בעשירי מתקטב כוחם ומשמעותם של כל המספרים. ולא בכדי הדגישו חז"ל (אבות, פרק ה): "עשרה דורות מאדם ועד נח...עשרה דורות מנח ועד אברהם", כי בדור העשירי חוזר וניעור כוחו ותוקפו של הדור הראשון, אבי השושלת הנערץ. ובמקרה הנידון – כוחו ותוקפו של עזרא הסופר, מחדש ומייסד הבית השני.

⁶⁸ ירושלמי, יבמות פרק א. הלכה א.

חישובי הקץ שקדמו להכרזת מרד בר- כוכבא

כאמור (ראה רשימה קודמת: "הרי אני כבן שבעים שנה"), מסורת היתה בידי אבותינו בדבר גזר - דין גלות אדום - רומי, שהינו לתקופה של שבעים שנה דוגמת גזר הדין של שבעים שנות גלות שהוכרז בנבואה לגלות בבל.

עקבות מסורת זאת, אנו מוצאים בשני קטעים בספר תיקוני הזהר⁶⁹, בהם נאמר כמעט במפורש, שגזר הדין לגלות ולשיעבוד שנגזר ממרומים על ישראל עם חורבן בית שני, הוא לתקופה מוגבלת של שבעים שנה.

רבי אלעזר בן עזריה, מנהיגו הרוחני של מרד בר - כוכבא – ואולי הוא "אלעזר הכהן" שעל מטבעות המרד – טען, כפי שהעלינו לעיל, שגזר - דין שבעים השנים של גלות אדום מן הדין הוא שיהיה כדוגמת גזר - דין שבעים השנים של גלות בבל. ומה שם החלו ראשית הגאולה ושיבת ציון כבר עם תום חמישים ושתיים שנים לחורבן ולגלות (בהתאם לחישובי סדר עולם רבא, פרק כ"ט), כך גם כאן, לא תהיה משום דחיקת הקץ, הנחשבת כמרידה ברצון האלוהי וגזירותיו, אם יוכרז המרד הלאומי כבר עכשיו, לאחר חמישים ושתיים שנים לחורבן הבית השני.

דעת רוב חכמי ישראל ומנהיגיו נטתה אחרי דעתו זאת של רבי אלעזר בן עזריה, ואכן נס המרד הלאומי ברומיים הורם בשנת החמישים ושתיים לחורבן, הוא המרד הקשור בשמו של בר - כוכבא (בהתאם לחישובי סדר עולם רבא, פרק ל'), לאחר שקדמו לה הפיכה פנימית במוסד הנשיאות והסנהדרין, הדחת רבן גמליאל המתון מכס הנשיאות וראשות הסנהדרין ומינוי רבי אלעזר בן עזריה הקנאי תחתיו, עליהן מסופר בתלמוד בבלי ברכות כ"ז, ב. יצוין כאן עוד, שעצם מעשה הדחת רבן גמליאל מכס הנשיאות, היה בו משום מרידה בשלטון הכיבוש הרומי, בהיות הנשיאות בעת ההיא משרה רשמית, נשיאות מטעם, מאז רבן יוחנן בן זכאי.

רבי עקיבא, מנהיגו השני של מרד בר - כוכבא, צידד אף הוא בהכרזת המרד לאלתר. שיטתו שלו בחישוב קץ גזר - דין הגלות באה לידי ביטוי במשנה ט, לפרק ב, ממסכת עדויות, אותה מסכת שכל כולה "בו ביום" – באותו יום גורלי בו בוצעה ההפיכה ההיסטורית במוסד הנשיאות והסנהדרין – נשנתה בבית המדרש, באותו בית מדרש בו גם נקבעה הכרזת המרד הלאומי⁷⁰.

במשנה זו אנו קוראים: "הוא – רבי עקיבא – היה אומר: האב זוכה לבן בנוי, בכח, ובעושר, ובחכמה, ובשנים, ובמספר הדורות לפניו והוא הקץ. שנאמר (ישעיה מ"א, ד) קורא הדורות מראש. אף על פי שנאמר (בראשית ט"ו, י"ג) ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה, ונאמר (שם, מ"א, ט"ז) דור רביעי ישובו הנה".

רבי עקיבא נגע כאן בבעיה שהעסיקה כבר את רבי אלעזר בן עזריה⁷¹, והיא: אלהים מודיע לאברהם אבינו בברית בין הבתרים: "ידוע תדע כי גר יהיה זרעך...ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה...", ולפי חישוב מדויק תמצא, שרק מאתיים ועשר שנים שהו אבותינו במצרים? וקובע רבי עקיבא, שזכות האב אברהם עמדה לבנים לפטור אותם ממחצית גזר - דין הגלות. וכך, בעוד שמעת הגזירה, כלומר, מדור אברהם אבינו, לו נמסר בברית בין הבתרים על גזירת העבדות, ועד לכיבוש כנען וכניסת בני ישראל לארץ עברו שמונה דורות והם:

1. אברהם – דור הגזירה בברית בין הבתרים.
2. יצחק.
3. יעקב.

⁶⁹ הקדמה, דף ד, ב. שם, דף י, ב – תבנית סלאוויטא.

⁷⁰ ראה, בבלי מסכת ברכות דף כ"ח, א.

⁷¹ ראה, פרקי רבי אלעזר, פרק מ"ח.

4. לוי.
5. קהת.
6. עמרם.
7. משה.
8. בני משה – דור כובשי כנען.

בסך הכל ארבע מאות ושלושים שנה או ארבע מאות שנה מלידת יצחק – עד כיבוש הארץ; כי "משנולד יצחק התחיל" – גזירת העבדות והגלות⁷², סבלו, למעשה גלות ועבדות במצרים רק ארבעה דורות אלו:

1. קהת – מיורדי מצרים.
2. עמרם.
3. משה.
4. בני משה⁷³.

והסיבה, משום ש"האב זוכה לבן... במספר הדורות לפניו והוא הקץ". זכות האב עומדת לבנים לפטור מחצית מספר דורות הגזירה שלפניו מעונש הגלות. שנאמר, "קורא הדורות מראש". "קורא" השם, ופוטור, בזכות אבות, חלק מדורות הגזירה מן העונש, "מראש", כבר בשעת הגזירה. והראיה לכך: כי "אף על פי שנאמר, ועבדום ועינו אותם ארבע מאות שנה", שהן שמונה דורות, נאמר, ודור רביעי ישובו הנה". כלומר, הדור הרביעי לסבל הגלות ישוב ארצה כנען.

כי כך פוטרו ארבעת הדורות הראשונים מתוך שמונה דורות הגזירה – בזכות האב אברהם – מעונש סבל העבדות והגלות.

כאז כן גם עתה, בגלות בית שני תחת עול אדום - רומי – מתבקשת המסקנה ההגיונית מדברי רבי עקיבא אלה – זכות אבות כוחה יפה לבטל מחצית שבעים שנות גזר - דין הגלות, ולא תהיה לכן משום דחיקת הקץ, הנידונה לכשלוך מראש, בהרמת נס המרד נגד שלטון הדיכוי הרומי, לאחר שעברו, זה מזמן, מחצית שבעים שנות הגזירה מאז חורבן הבית וראשית השיעבוד הלאומי. ומי כרבי עקיבא היה מוסמך לחשב ולקבוע קיצין ולהוביל את העם לקראת מעש הגאולה, מה שכבר בא לידי ביטוי במאמרם⁷⁴: "שלח נא ביד תשלח (שמות ד, י"ג) – בידי רבי עקיבא", ש"ראוי הוא – כמשה רבינו – שתנתן הגאולה על ידו".

ברם, לא כל מנהיגי ישראל החזיקו במסורת זאת של שבעים שנות גזר - דין גלות אדום - רומי. מהם אשר מסורת חישוב - קץ אחרת היתה בידם. וכבר זועק רבי נתן ביאוש הרב עקב כשלוך מרד בר - כוכבא ואומר⁷⁵: "מקרא זה נוקב ויורד עד תהום: כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב, אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר (חבקוק ב, ג). לא כרבותינו שהיו דורשין (דניאל ז, כ"ה) עד עדין ועדין ופלג עדין. ולא כרבי שמלאי שהיה דורש (תהילים פ, ו) האכלתם לחם דמעה ותשקמו דמעות שלישי. ולא כרבי עקיבא שהיה דורש (חגי ב, ו) עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ. אלא, מלכות ראשונה שבעים שנה, מלכות שניה חמישים ושתיים (שנה), ומלכות בן כוזיבא שתי שנים ומחצה".

רבי נתן מגלה לנו, ש"רבותינו" חישובו את קץ גלות אדום - רומי לשנת המאתיים ארבעים וחמש לאחר חורבן הבית, בהתאם לנבואתו האסכטולוגית של דניאל "עד עדין ופלג עדין". "עדן"

⁷² ראה, שיר השירים רבה, פרשה ב, י"ח; תנחומא, פר' בא, ט; פרקי רבי אליעזר, פרק מ"ח; מדרש ויושע פסוק "ויושע ה' ביום ההוא"; רש"י, לבבלי סנהדרין דף צ"ד, ב.

⁷³ כי כידוע, השיעבוד והעבדות החלו רק לאחר מות האחרון מבני יעקב.

⁷⁴ ראה, מדרש הגדול, שמות ד, י"ג.

⁷⁵ בבלי, סנהדרין צ"ז, ב.

– זה שבעים שנה (כיסוד לחישוביהם שמשו שבעים שנות גלות בבל), עדנין – מאה וארבעים שנה (פעמיים שבעים), "פלג עדן" – שלושים וחמש שנים. סך הכל, מאתיים ארבעים וחמש שנים. לעומתם, רבי שמלאי חישב את קץ הגלות לשנת המאתיים ועשר לאחר חורבן הבית, בהתאם לנאמר בספר תהילים "האכלתם לחם דמעה ותשקמו בדמעות שלישי". "האכלתם לחם דמעה" – זה שבעים שנות גלות בבל, "ותשקמו בדמעות שלישי" – אלו מאתיים ועשר (שלוש פעמים שבעים) שנות גלות אדום - רומי.

רבי עקיבא טען, כפי שהעלינו, שגזר - דין גלות אדום-רומי הינו לתקופה קטנה מזה של גלות בבל. בהתאם להודעתו של רבי נתן הסתמך רבי עקיבא על חזון אחרית הימים של הנביא חגי שהכריז: "עוד אחת מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ". "עוד אחת" – עוד גלות אחת וחורבן תהיה נוסף לגלות בבל, "מעט היא" – הגלות הזאת, השנייה, תהיה מעט, כלומר היא תמשך תקופה קטנה מזו של גלות בבל. ואחריה – "אני מרעיש את השמים ואת הארץ".

"אלא" – מסיים רבי נתן; "מלכות ראשונה שבעים שנה, מלכות שנייה חמישים ושתיים (שנה), ומלכות בן כוזיבא שתי שנים ומחצה". "מלכות ראשונה" – היא מלכות ישראל הראשונה, הבית הראשון, כלומר, גלות וחורבן המלכות - הבית הראשון "שבעים שנה". "מלכות שנייה" – כלומר, גלות מלכות ישראל השנייה, חורבן הבית השני "חמישים ושתיים (שנה)", ואבוי, ש"מלכות בן כוזיבא" הכזיבה, כי היא התקיימה אך "שתי שנים ומחצה" – ונפלה.
ולכן:

"לא כרבתינו..."

"ולא כרבי שמלאי..."

"ולא כרבי עקיבא..."

כי אין גזר - דין קצוב ממרומים מראש לעבדות ולגלות.

לא קיים קץ קצוב וקבוע הניתן לחישוב גלות ישראל, ואשר, כביכול, אסור לדחוק אותו ולהחישו.

ולכן, אין גם מקום ליאוש, אם קץ מדומה כזה עובר מבלי שיביא את הגאולה הנכספת. "כי עוד חזון למועד ויפח לקץ ולא יכזב, אם יתמהמה חכה לו כי בא יבא לא יאחר";
"ותיפח עצמן של מחשבי קיצין!"

ואם גם נניח, שאורך גלות מצרים וגלות בבל נקבעו ונתחמו מראש בגזירה עליונה, כעדות הכתובים – אכן, גם בהן לא נתמלאה סאת גזירתן. כי לא שהו בני ישראל במצרים אלא רק מאתיים ועשר שנים; ושיבת ציון מגלות בבל החלה כבר עם תום חמישים ושתיים שנים לחורבן הבית ולגלות – הרי שעם חורבן הבית השני וגלות אדום - רומי בשום פנים לא נקבעו ולא נגזרו ממרומים כל עת קצובה ותחום שהוא לגלות.

"היום אם בקולי תשמעו!" – מכריז התלמוד בשם משיח ישראל, המחכה בשערי רומי להתעוררותו העילאית של עם ישראל לקראת מעש הגאולה והקמת המלכות⁷⁶.

"היום" – בכל יום ובכל עת, יש בכח עם ישראל להשיג את עצמאותו ולבנות את מלכותו, באמצעות רצון מחושל ומעש מכוון, הזכאים לצפות לעזרת שמים. ואדרבא: אם יש לחשוש, הרי מהשהיית והחמצת הקץ יש לחשוש, ולא מדחיקת הקץ!

כי גלות יותר משהיא עונש, הריהי פשע. ו"עבירה גוררת עבירה".

ולשבחם של מחשבי הקץ באותה תקופה סוערת, שקדמה להכרזת מרד בר-כוכבא ייאמר: אם גם שחששו "לדחוק" את הקץ, הרי משהגיעו על יסוד חישוביהם לידי ההכרה, שגזירה עליונה שוב אינה

⁷⁶ בבלי, סנהדרין צ"ח, א.

מעכבת, עשו את המעש הנכון ההגייוני היחיד – הרימו את נס המרד הלאומי במשעבד הזר במקום לחכות באפס מעשה לביאת משיח מושיע וגואל פלאית בלתי הגיונית.

ואם נכשלו, אין לחפש את סיבת הכשלון בהפרת גזירה עליונה, כביכול, כי אם בתחום אחר, שלא זה המקום לעיין בו.

הכהנים הגדולים במקדש בר-כוכבא

בשנים האחרונות, לאחר שעם חשיפת אגרות בר - כוכבא במערות מדבר יהודה גברה ההתעניינות הכללית במרד ובמצביאו הגדול, החלו חוקרי תולדות ימי עמנו להקדיש את תשומת- הלב הראוייה לתקופה הירוואית זאת ולאירוועיה. ורבה הציפייה לתגליות נוספות שתשפוכנה אור נוסף על המרד ועל מחולליו – עוד בימינו.

אגב טיפול אינטנסיבי בנושאי המרד הועלו, ע"י חוקרים שונים, השערות לא נעדרי יסוד – כאשר נשתדל גם אנו להוכיח – על חידוש עבודת הקורבנות במקדש ארעי על ידי בר - כוכבא עם כיבוש ירושלים כבר בראשית המרד (ראה, מאמרו של י. בראנד ב"הארץ" גליון 6.10.1961, ובספרו החשוב של ב. צ. לוריא על מגילת הנחושת), בניגוד להנחה, שהייתה מקובלת בישראל במשך מאות בשנים, שעם חורבן ירושלים ושריפת המקדש ע"י גייסות טיטוס הרשע בשנת 70 לספירה נפסקה עבודת בית המקדש מכל וכל וחדל לחלוטין כל פולחן יהודי על הר הבית.

ספרות התלמוד והמדרש, אשר מטבע הדברים – רבים מיוצריה היו עדי ראייה או שמיעה למאורעות התקופה הנידונה – צריכה הייתה לאצור בתוכה פרטים רבים ותיאורים מקיפים על המרד ומניעיו, על השתלשלות המאורעות, על התקופה בכללה ועל אישיה הבולטים בפרט, גזרה על עצמה שתיקה כמעט מוחלט בכל הנוגע למרד ולהשתלשלות אירוועי התקופה – ולא כאן המקום לדון בסיבות השתקה טנדנציוזית זאת.

עם זאת ניתן לצרף קטעי הגדה והלכה, המפוזרים בספרות התלמוד והמדרש הנרחבת, לכדי תמונה, אמנם מקוטעת אך אוטנטית ומהימנה בקוויה הכלליים, של התקופה ואירוועה המרכזי, מרד הגבורה של בר - כוכבא.

בתמונה זו שמור מקום נכבד למאורע הכביר של חידוש העבודה על הר הבית המשוחרר, המשמש נושא רשימתנו זאת.

X X X

רבי אלעזר בן חרסום

שני אישים חיו בתקופה הנידונה אשר שמשו בכהונה הגדולה – בהתאם למסורת התלמוד והמדרש.

האחד הוא רבי אלעזר בן חרסום, ששימש, בהתאם לעדות התלמוד, אחת עשרה שנים בכהונה הגדולה. כי כך נאמר בבבלי מסכת יומא ט, א: "...ושנות רשעים תקצורנה – זה מקדש שני, שעמד ארבע מאות ועשרים שנה ושמשו בו יותר משלוש מאות כהנים (גדולים). צא מהם (מ - 420 שנה) ארבעים שנה שמש שמעון הצדיק, שמונים (שנה) שמש יוחנן כהן גדול, עשר שמש ישמעאל בן פאבי, ואמרי ליה, י"א (שנים) שמש רבי אלעזר בן חרסום...".

הרמב"ם, בהקדמת פירושו למשנה, מקדים את שנות כהונתו של רבי אלעזר בן חרסום עד לימיו של אנטיגנוס איש סוכו, שהיה ראש הסנהדרין אחרי שמעון הצדיק (תקופת המעבר ממוסד ה"כנסת הגדולה" ל"זוגות"), עוד בראשית שלטון בית חשמונאי. תקופה, אשר מפתה ההיסטורית זרועת הכתמים הלבנים כמו מזומנת לקלוט כל מאורע או אישיות פרובלמאטיים.

ברם, כבר התואר "רבי", שחודש בישראל רק אחרי חורבן הבית השני, מעיד, שבאישיות שחי ושרת בכהונה לאחר החורבן המדובר כאן. ואל נכון, שמו של אלעזר בן חרסום נעדר מרשימות הכהנים הגדולים בבית שני, שמביא יוסף בן - מתיתיהו בכתביו.

נאלצים אנו, לכן, לזהות את רבי אלעזר בן חרסום, הכהן הגדול עתיר הנכסים, אשר לפי עדות התלמודים: בבלי יומא ל"ה, ב; ירושלמי יומא פרק ג, הלכה ו, לבש כתונת בשווי של שתי ריבוא כאשר עלה להקריב קורבן על המזבח, עם רבי אלעזר בן חרסום הרוג המלכות, אשר התלמודים: בבלי יומא, שם; ירושלמי תעניות פרק ד, הלכה ח, והמדרש איכה רבתי, פסוק "בלע ה'", מעידים על עושרו האגדתי שכלל, בהגזמה מסויימת מן הסתם, "אלף עיירות ביבשה ואלף ספינות בים" (בזאת חוזר אני בי מקביעתי הקודמת [חוברת "ים", טבת תשכ"ב], שקיימים היו שני אישים, בתקופות שונות, בשם אלעזר בן חרסום).

לעירותיו של בן חרסום ולצי ספינותיו, נועדו תפקידים חשובים במרד הגבורה של בר - כוכבא. ובעוד עיירותיו ההרריות שמשו, כמסתבר, מעוזים למורדים, עסק ציו בן אלף הספינות בהספקת מזון וציוד חירום אחר לאוכלוסייה הנצורה ובהחזקת הקשר החי בין הישוב היהודי הלוחם מלחמה לחיים ולמות במלכות הרשעה, לבין יהודי התפוצות, שסיפקו, ללא ספק, תגבורת של לוחמים וציוד מלחמתי למורדים.

ולא בכדי ראו בו בבן חרסום שלטונות רומא את אחד מעמודי התווך של המרד.

ומשגבר האוייב, נחרץ גורל ציו האדיר של בן חרסום וגורל עיירותיו מעוזי המורדים. כעדות התלמוד ירושלמי תעניות, שם: "עשרת אלפים עיירות היו בהר המלך. ולרבי אלעזר בן חרסום אלף מכולם. כנגדו אלף ספינות (היו לו) בים וכל הם חרבו".

ונחרץ גם גורלו הוא. כי כן, בהתאם למסורת המדרש איכה רבתי, פסוק "בלע ה'", היה רבי אלעזר בן חרסום בין עשרת הרוגי המלכות, שהוצאו להורג במרד בר - כוכבא ועם דיכוי.

וכך נאמר שם: "...ואית דמפקין רבי טרפון ומעלין רבי אלעזר חרסנא". תרגום: "ויש המוציאים את רבי טרפון (מרשימת הרוגי המלכות, הנידונים שם) ומכניסים (ברשימת ההרוגים) את רבי אלעזר חרסנא ("חרסנא" – צורה ארמית לשם "בן חרסום")".

X

רבי ישמעאל בן אלישע

רבי ישמעאל בן אלישע, התנא בן הדור השלישי, תלמידו של רבי נחוניא בן הקנה, היווה "בעיה" כבר לראשוני חוקרי תולדות התלמוד (ראה, "סדר הדורות" לר' יחיאל הלפרין, 1660-1746, בערכו).

כי הנה, רבי ישמעאל זה, שנשבה ע"י הרומיים בעת חורבן הבית בהיותו עוד תינוק רך בשנים (ראה, סיפור פדייתו ע"י רבי יהושע בן - חנניה בבבלי מסכת גיטין נ"ח, א), מכונה לרוב בספרות התלמוד והמדרש בתואר "כהן גדול".

למרבה המבוכה, נכלל רבי ישמעאל בן אלישע, ולא אחת בצירוף התואר "כהן גדול", ברשימת עשרת הרוגי המלכות, שהומתו עם דיכוי מרד בר - כוכבא ובמהלכו, המפורטות במקורות דלהלן: אבות דרבי נתן פרק ל"ח; מסכת שמחות פרק ח; איכה רבתי פסוק "בלע ה'"; תנא דבי אליהו רבה פרק ל; מדרש "שחר טוב", תהילים מזמור ט; מדרש "אלה אזכרה", הוצאת ילינעק "בית במדרש" חדר ב, ועיין במבוא בשפה הגרמנית, שם.

ובפיוט "אלה אזכרה" במוסף ליום הכיפורים מקונן הפייטן:
 "ושניים מהם הוציאו תחילה שהם גדולי ישראל;
 רבי ישמעאל כהן גדול ורבן שמעון בן גמליאל נשיא ישראל.
 כרות ראשו מנו תחילה הרבה לבעון;
 ונם לו, הרגני תחילה ואל אראה במיתת משרת לדר במעון."

עובדות אלו אילצו את ההיסטוריונים לצדד במציאות שני אישים בשם רבי ישמעאל בן אלישע.

הראשון אמנם שרת בכהונה הגדולה עוד בבית שני, השתתף במרד הגדול, הראשון, בשנות 66-70, ועלה לגרדום בעת חורבן הבית. אך משום מה ובטעות השתרבב שמו לרשימות הרוגי מרד בר - כוכבא. בעוד השני, שהינו, כמסתבר, נכדו של הראשון, הוא התנא בעל ה"מכילתא", שפדאו רבי יהושע בן חנניה מהשבי הרומי.

אפשרות שנייה: רבי ישמעאל השני, התנא, הוא הרוג המלכות (במרד בר - כוכבא, כמוכן), אך הוא איננו רבי ישמעאל הכהן הגדול, אלא נכדו. ואל נכון, באחדות מרשימות עשרת הרוגי המלכות הנ"ל מכונה רבי ישמעאל אך בתואר "כהן - בן כהן גדול".

ברם, התואר "רבי" לא מאפשר לנו, כאמור למעלה, להקדים את זמן כהונתו של רבי ישמעאל בן אלישע לתקופה של לפני חורבן הבית השני.

כבר סמיכות האגדות, זו של פדיית רבי ישמעאל בן אלישע מהשבי הרומי אחרי חורבן הבית, וזו המתארת את מותם הטראגי, בשבי הרומי, של בנו ובתו של רבי ישמעאל בן אלישע, אשר הדגישו את היותם בני כהן גדול - המסופרות בבבלי מסכת גיטין נ"ח, א, מראה בעליל, שרבי ישמעאל התנא, זה אשר פדאו רבי יהושע בן חנניה מהשבי, הוא רבי ישמעאל כהן גדול אביהם של הצעירים שמתו בשבי.

אכן, רבי ישמעאל בן אלישע, התנא, היה כהן גדול. הוא שרת בכהונה, כמסתבר, במקדש הארעי שהקים בר - כוכבא על הר הבית מיד לאחר כיבוש ירושלים, ומסתבר גם, שעל יום כיפורים אחד מתקופת כהונתו במקדש בר - כוכבא הוא מספר בבבלי מסכת ברכות ז, א: "פעם אחת נכנסתי להקטיר קטורת לפני - ולפנים וראיתי אכתריאל יה' צבאות שהוא יושב על כסא רם ונישא, ואמר לי: "ישמעאל בני ברכני!".

ולא במקרה קשורה בשמו ספרות ההיכלות המיסטית, הדנה בעליותיו למרום בכוח שם - המפורש ובחזיונותיו המופלאים שם. כי הנה כבר במדרש "אלה אזכרה" הנ"ל מתבקש רבי ישמעאל כהן גדול ע"י חביריו, חכמי ישראל ומנהיגיו "שיזכיר השם הגדול ויעלה לרקיע", כדי לברר שם אם אמנם מן השמים נגזרה גזירת הרג עליהם.

וכך מקונן המשורר בפיוט "אלה אזכרה" הנ"ל:

"חלו זעו כולמו,
 על רבי ישמעאל כהן גדול נהנו עינימו,
 להזכיר את השם לעלות לאדונימו,
 לדעת אם יצאה הגזירה מאת אלהימו".

והוא יהיה בהתאם לאמירת רב אדא בר כהנא במדרש תהילים, מזמור ל"ו: "שני דורות השתמשו בשם המפורש: אנשי כנסת הגדולה ודורו של שמד".

בדורו של שמד – היא תקופת שלטון הרשע והגזירות של הקיסרים טרייאנוס והדריאנוס, שהעמידו את האומה בפני הברירה: להתבולל בתרבות רומא או להיעלם, חיפשו מנהיגי העם בעולמות המיסטיים העליונים את התשובה לשאלותיו הנוקבות של הדור.

X

מתי פרץ מרד בר-כוכבא?

ההיסטוריונים נוטים לקבוע את תאריך פרוץ מרד בר - כוכבא לשנת 132 לספירה, היא שנת ס"ב לחורבן הבית השני, ואת תאריך סיומו עם כיבוש מצודת ביתר, בשנת 135 לספירה, אותה שנה בה הוכתר הדריאנוס בתואר "אימפראטור" בשנייה, כמסתבר כמחווה כבוד מעם רומא למכניע יהודה המרדנית.

כי כך, נמשכה, לדעתם, מלחמת בר - כוכבא כשלוש וחצי שנים בלבד, מה שהינו, לכאורה, בהתאם לנאמר בתלמוד ירושלמי תעניות פרק ד, הלכה ח: "שלוש שנים ומחצה עשה אדריאנוס מקיף על ביתר...".

לעומתם, מסורות עבריות בנות התקופה הנידונה, שנשתקעו בכרוניקה העברית מתקופת המשנה והתלמוד, ב"סדר עולם", מצביעות על שנת החמישים ושתיים אחרי החורבן, היא שנת 122 לספירתם, כשנת פרוץ מרד בר - כוכבא.

וכבר העיד רבי יוסי, מתלמידי רבי עקיבא, שהיה מן הסתם, עד ראייה למאורעות התקופה, בירושלמי תעניות, שם: "נ"ב שנה עשת ביתר אחר חורבן בית המקדש".

לתאריך זה מסכימים גם החוקרים: רפפורט ("כרם חמד", ז, 174); הלוי ("דורות ראשונים", חלק א, כרך ח), ואחרים. יצוין, שכבר ההיסטוריון הרומי דיון קאסיוס מעיד, שמלחמת בר - כוכבא הייתה חזקה וארוכה ביותר.

בהתאם למסורת זאת, נמשכה מלחמת בר - כוכבא למעלה משלוש עשרה שנים, משנת 122 עד שנת 135 (ושלוש וחצי שנות מצור ביתר שבירושלמי תעניות הנ"ל, מהוות אך את שלבו הסופי של המרד).

כאן עלי לציין גם מסורתו של הר' אברהם בן דוד (הראב"ד) הראשון ב"סדר הקבלה" שלו, לפיה שלטו שלושה מלכים מורדים מבית כוזיבא. הראשון מרד בשלטון רומא עוד בימי הקיסר דומיטיאנוס. בנו, רפוש, מלך אחרי אביו המורד בביתר. אחריו מלך בנו רומולוש בימי הדריאנוס ונהרג עם מפלת ביתר.

עם שחרור ירושלים, בראשית המרד, מיהר בר - כוכבא לטהר את מקום המקדש, הקים היכל ארעי והציב בו מזבח לשם חידוש עבודת הקורבנות, כבניין - על לחירות המדינית שאך זה הושגה.

(ומשנכבשה ירושלים מחדש ע"י הדריאנוס הרשע, מיהר הוא להרוס שוב את מקדשו הארעי של בר - כוכבא – על מה שכבר מעיד רבי שמעון בר - יוחאי במדרש תנחומא פרשת פקודי ג, ושם: "אמר רבי שמעון בר - יוחאי: כשנכנס אנדריאנוס לבית המקדש היה מחרף ומגדף...". וראה גם, דברים רבה פרשת עקב י"ג).

ככהן גדול מונה, כאמור, רבי אלעזר בן חרסום. הוא, כמסתבר, "אלעזר הכהן" שעל מטבעות "שנה ראשונה לגאולת ישראל", שטבע בר - כוכבא.

משך תקופת כהונתו של אלעזר בן חרסום (וכן של רבי ישמעאל בן אלישע הבא אחריו) תלוי, כמובן, בקביעת אורכה של המלחמה. ואם נקבל את דעת ההיסטוריונים, שקיבלה חיזוק לא מבוטל עם גילוי עדות נומיסמאטית לכך ע"י ל. מילדנברג (דבר הגילוי פורסם בבטאון הנומיסמאטי השוויצרי, כרך 34, 1948/9) לפיה ארך מרד בר - כוכבא אך שלוש וחצי שנים, ניאלץ לקבוע את משך כהונתו של בן חרסום, בניגוד למסורת התלמוד בבלי, (יומא ט, א) שהבאנוה למעלה, לשנה - שנתיים לכל היותר.

מסיבות בלתי ידועות לנו, ואולי בגלל תפיסתו ע"י הרומים ועלייתו לגרדום – כנאמר במדרש איכה רבתי, שהובא למעלה – עוד בטרם דוכא המרד, הופסקה כהונתו של בן חרסום. ובמקומו מונה, כאמור, רבי ישמעאל בן אלישע הכהן, אשר עם עמדו בראש בית אולפנא לתורה שבעל - פה, לא פסק מלצפות לגאולה ולבניין בית - המקדש עוד בימיו, והיה, כמסתבר, מתומכיו הנלהבים של בר - כוכבא.

כי כך מוצאים אנו אותו כותב על פנקסו – לאחר שנכשל בעבירה בשוגג: "אני ישמעאל בן אלישע קראתי והטתי נר בשבת, לכשיבנה בית המקדש אביא חטאת שמנה" (בבלי, שבת י"ב, ב; תוספתא שבת א, י"ג).

מעתה, תובן לנו לשון ההווה של דברי רבי שמעון (בן יוחאי) במשנה זבחים פרק י, האומר: "אם ראית שמן שהוא מתחלק (לכהנים) בעזרה, אין צריך לשאול מהו, אלא מותר..." - המרמזת, שבעת קביעת הלכה זאת אמנם חולק שמן לכהנים בעזרה.

(ראיות נוספות מהספרות התלמודית על עבודה בהר הבית בזמן מרד בר - כוכבא, מעלה ב. צ. לוריא בספרו היפה על מגילות הנחשת).

ואך לחינם מקשות התוספות, ונדחקות לתרץ, בבלי ביצה כ"ג, א, על קביעת רב, שם, בגמרא, ש"תליסר אלפי עגלי הוה מעשר רבי אלעזר בן עזריה מעדריה כל שתא ושתא": – "והא רבי אלעזר בן עזריה היה אחר חורבן הבית טובא... ואמרין בבכורות (דף נ"ג, ב) דלאחר החורבן נתבטל כל מעשר בהמה?".

כי על כן, ממסורתו של רב אך מוכח, שעם חידוש העבודה ע"י בר - כוכבא על הר הבית לאחר כיבושו, חודש גם תוקף המצוות התלויות במקדש – אשר נתבטלו עם חורבן הבית בשנת 70 למנינם – וביניהן גם דין מעשר בהמה, אותו קיים רבי אלעזר בן עזריה בעל העדרים הענקיים.

הרוגי לוד – קורבנותיה, בהתנדבות, של
פרובוקציה רומית

"והיה ביום ההוא לא יהיה אור יקרות וקפאון (זכריה י"ד, ו): מאי יקרות וקפאון? ...ורבי יהושע בן לוי אמר, אלו בני אדם שיקרין הן בעולם זה וקפויין (קלים וזולים): "כל דבר קרוי קפוי, צף על המים" – רש"י, שם) הן בעולם הבא.

"כי הא דרב יוסף ברי דרבי יהושע בן לוי חלש ואיתנגיד (פרחה רוחו, מת), כי הדר (כשחזר, כלומר כשהתעורר מעלפון) אמר ליה אבוב, מאי חזית? אמר ליה, עולם הפוך ראיתי, עליונים למטה ותחתונים למעלה. אמר לו, בני, עולם ברור ראית. ואנן היכי התם? כי היכי דאיתו אנן הכא הכי איתנין התם... ושמעתי שהיו אומרים, הרוגי מלכות אין אדם יכול לעמוד במחיצתן. ומאן נינהו? אילימא רבי עקיבא וחבריו, משום הרוגי מלכות, ותו לא? אלא, הרוגי לוד"⁷⁷.

רצח בת הקיסר – פרובוקציה רומית

בתלמוד שלפנינו אין כל פרטים על זהותם ועל מסיבות מותם של הרוגי לוד אלה. אין הוא מוסר השתלשלות המאורעות, שהביאו להוצאתם להורג של הרוגי לוד על ידי שלטון הדיכוי הרומי, מה שזיכתם למעמד כה נשגב בגן-עדן.

ברם, פרטי המאורע לא אבדו. הם עברו במסורת האומה מדור לדור עד למפרשי התלמוד המביאים אותם בפירושיהם.

לראשונה זכרם רבנו גרשום (965-1040) המכונה "מאור הגולה", בפירוש לבבלי בבא - בתרא י', ב, ואומר: "הרוגי לוד: שפעם אחת נמצאת בת מלך הרוגה ומושלכת ברחוב ולא נודע מי הרגה. וחשדו לכל היהודים. ורצה המלך לשלוח יד בכולן, עד שבאו שנים ומסרו עצמן ואמרו שהן הרוגה, והצילו את כולם על - ידן".

רבנו חננאל (נולד 980 בערך) מגלה – בפירושו לבבלי פסחים – פרט נוסף, והוא, שקדושי לוד אלה אחים היו. ואלה דבריו: "...ואסיקנא לאו רבי עקיבא וחבריו, דהללו מעלתן גדולה זולתי מצות הריגתן. אלא, שני אחים שהיו בלוד בשעה שנמצאת בת קיסר הרוגה. ובקשו להרוג כל יהודי שבבילה. ואמרו שני האחים, אנו הרגנוה – כדי להציל כל ישראל. ונהרגו הן וכו'".

יצויין, שסגנון הרצאתו של רבנו חננאל נותן לשער, שגירסה תלמודית מלאה הייתה לפניו, אותה הוא מצטט⁷⁸.

אין כל ספק בדבר, שפרובוקציה רומית, תעלול ראשי שלטון הכיבוש הרומי ביהודה, בפנינו כאן. פרובוקציה זו נועדה להביא להשמדת כל הישוב היהודי במסגרת מסע עונשין נרחב. כי על כן, רוצחי בת הקיסר דאגו לכך, שעקבות הרצח יוליכו אל היהודים שנואי נפשם.

סכנת החיסול הפיסי איימה איפוא על כל הישוב היהודי. ואז התנדבו שני האחים מלוד להיות קורבנות העלילה השפלה ולמות על מעשה שלא עשו, כדי להציל במותם את כלל ישראל הנתון בצרה.

מי היו אחים קדושים אלה, ומתי התרחש מקרה הקרבה - עצמית עילאית זו על מזבח אומתנו הדווייה?

⁷⁷ בבלי, פסחים נ, א. מקבילה, שם, בבא - בתרא י', ב. וראה גם, קהלת רבה, ט, ח.
⁷⁸ ראה גם, רש"י לבבלי פסחים נ, א; שם, בבא - בתרא י', ב; שם, תענית י"ח, ב.

טריינוס – והאחים לוליינוס ופפוס

ר' נתן הרומי, מחבר ספר "הערוך" מזהה (בערך "הרג") את הרוגי לוד עם האחים שמעיה ואחיה שנהרגו ב"יום טריינוס", הוא יום השנים עשר באדר, בהתאם לבללי תענית י"ח, ב (בעקבות "מגילת תענית"). בעוד רש"י, בפירושו לבללי בבא - בתרא י', ב; שם, תענית י"ח, ב, מזהה אותם עם האחים לוליינוס ופפוס שהרגם טריינוס בלודקיא בהתאם לנמסר בבללי תענית, שם, בהמשך ביאור "יום טריינוס". ואלה דברי התלמוד בבלי במסכת תענית י"ח, ב:

"בתריסר (באדר) יום טוריינוס הוא (כלומר, יום שמחה שאין לצום ולהספיד בו, כי בו ביום מת טריינוס קיסר רומי הרשע)...ודקאמרת יום טריינוס הוא, יום טריינוס גופיה בטולי בטליה (כלומר, מחקוהו מרשימת ימי השמחה של "מגילת תענית") הואיל ונהרג בו שמעיה ואחיה אחיו. כי הא דרב נחמן גזר תעניתא בתריסר, אמרו ליה רבנן, יום טוריינוס הוא. אמר להו, יום טוריינוס גופיה בטולי בטליה הואיל ונהרג בו שמעיה ואחיה אחיו..."

"מאי טוריינוס? אמרו, כשבקש טוריינוס (הוא טוריינוס הקיסר הרומי. ובמקבילה בספרא, פרשת אמור קל"ז, השתבש שמו ל"מרינוס"; במקבילה בקהלת רבה פרק ג, השתבש ל"טרכינוס"; ובזאת של מסכת שמחות סוף פרק ח, ל"טרנינוס") להרוג את לוליינוס ופפוס אחיו בלודקיא, אמר להם: אם מעמו של חנניה מישאל ועזריה אתם, יבא אלהיכם ויציל אתכם מידי כדרך שהציל את חנניה מישאל ועזריה מיד נבוכדנצר. אמרו לו: חנניה מישאל ועזריה צדיקים גמורים היו וראויין היו ליעשות להם נס. ונבוכדנצר מלך הגון היה וראוי היה ליעשות נס על ידו. ואותו רשע הדיוט הוא ואינו ראוי ליעשות נס על ידו. ואנו נתחייבנו כליה למקום, ואם אין אתה הרגנו הרבה הורגים יש לו למקום, והרבה דובין ואריות יש לו למקום בעולמו שפוגעין בנו והורגין אותנו. אלא, לא מסרנו הקדוש ברוך הוא בידך אלא שעתיד ליפרע דמינו מידך."

"אף על פי כן, הרגן מיד. אמרו: לא זזו משם עד שבאו דיוטלי (זוג שליחים) מרומי ופצעו את מוחו בגזרין (בגזרי עץ)".

כי כך, נמחק יום מותו של טריינוס מרשימת ימי השמחה של מגילת תענית בגלל ולאחר עלייתם לגרדום של האחים שמעיה ואחיה באותו תאריך עצמו, יום ה' - י"ב באדר, תקופה מסויימת לאחר מכן (אחרת, לא היה מוכרז מלכתחילה יום מות טריינוס ליום שמחה. וראה להלן). בעוד האחים לוליינוס ופפוס נהרגו, בהתאם לכל המקורות, ממש ביום הירצחו של טריינוס ועל - ידו.

וגדולה התמיהה! מדוע הוכרז, מלכתחילה, יום הירצחו של טריינוס ליום שמחה בישראל כשביום זה ממש עלו לגרדום האחים הקדושים לוליינוס ופפוס?

וגירסת הירושלמי, מגילה פרק א, הלכה ד (שהינה, ללא ספק, גירסא משובשת וחסרה) התולה את ביטולה של שמחת "יום טריינוס" בסיבת רצח האחים לוליינוס ופפוס, מתמיהה עוד יותר. הלא רצח האחים לוליינוס ופפוס לא לבטל היה צריך כי אם למנוע מלכתחילה, הכרזת יום מות טריינוס הרשע ליום שמחה, מאחר והוא בוצע ממש ביום מות טריינוס ועל - ידו?

הדריינוס "בונה" המקדש

אכן, ניתן לקבוע, שרצח האחים לוליינוס ופפוס לא ביום הירצחו של טריינוס וגם לא לפי פקודתו, בוצע. מה גם, ולפי המקורות הרומיים טריינוס מת במיתה טבעית.

לוליינוס ופפוס לא יכלו ליהרג ע"י טריינוס, מאחר ובידינו ידיעות על מפעלי אחים גיבורים אלה בתקופת המלך הדריינוס יורשו של טריינוס.

כי כך נאמר במדרש בראשית רבה, פרק ס"ד, ח: "בימי רבי יהושע בן חנניה גזרה מלכות הרשעה שיבנה בית המקדש. הושיבו פפוס ולוליינוס טרפיזין (שולחנות שולחנאים) מעכו עד אנטיוכיא והיו מספקין לעולי גולה כסף וזהב וכל צרכם".

היה זה, ללא ספק, בראשית מלכותו של הדריינוס, כשעוד העמיד פנים שידיד היהודים הינהו (מפורסמים מגעיו - ויכוחיו מאותה תקופה עם רבי יהושע בן חנניה), ונתן גם רשיון לבנייתו מחדש של המקדש ההרוס.

הנקל לשער ההתלהבות שאחזה בהמוני העם בארץ ובתפוצות, את גלי העולים, שהציפו הדרכים המובילות ציונה, בהם טיפלו האחים העשירים באהבה ובמסירות – ואת האכזבה והייאוש עם ביטולה של פקודת הבנייה, שנחשבה מעתה אך כ"גזירה" רעה ומתעתעת, עקב דילטוריה של השומרונים⁷⁹, שקינאו במרכז הרוחני - הדתי שעמד להיכון על הר הבית.

ואם לא היה די בכך, באו גזירותיו של אותו רשע ובראשן גזירת איסור המילה, שהגדישו סאת סבלותיה והשפלותיה של אומתנו והביאו להרמת נס המרד הלאומי הגדול הוא מרד הגבורה של בר - כוכבא, אשר עם דיכוי נהרגו אחים גיבורים אלה בידי עושה דברו של הדריינוס – טורנוס-רופוס, הוא טיניוס-רופוס נציב רומי בסוריה (ויפה גרס רש"י, בפירושו לבבלי בבא - בתרא י, ב: "לוליינוס ופפוס שהרגם טורנוסרופוס הרשע בלודקיא...") – אם גם שאין אנו יכולים להסכים לדעתו, שם, שלוליינוס ופפוס הינם זהים עם האחים הרוגי לוד – וראה להלן). אך גרמו דמיון השמות טורנוס – טריינוס, קרבת תקופות שלטונם זו לזו ורציפות המאורעות (קרי: הגזירות), לעירבוב השמות, התאריכים והמאורעות בספרות התלמודית, ויוחסה בטעות הוצאתם להורג של האחים לוליינוס ופפוס לקיסר טריינוס, שמת ביום י"ב בחודש אדר שנת 117 למנינם, 15 שנים לפני פרוץ מרד בר - כוכבא (ואשר יום מותו הוכרז בישראל כיום שמחה לדורות).

הרוגי לוד – האחים שמעיה ואחיה

הנה, הרוגי לוד אינם יכולים להיות זהים עם האחים לוליינוס ופפוס, כדעת רש"י. כי על כן, אחים גיבורים אלו לא בלוד נהרגו אלא בלודקיא, היא העיר ההלניסטית לאודי קאה (לטקיה – כיום) שבחוף הסורי. ואך למגנא מנסה רש"י בפירושו לבבלי תענית (י"ח, ב) לקבוע ש"לודקין (זו גירסתו) היא לוד"⁸⁰.

זאת ועוד: לוליינוס ופפוס לא נהרגו עקב רצח בת הקיסר וכקורבנותיה של פרובוקציה רומית זאת, כי אם כתוצאת דבקותם לערכי מסורת ונוהג יהודיים, שקבעו בשעתם לייחודה של האומה, בסרבם לשתות מים, כדרך עכו"ם, מתוך כלי זכוכית צבועה.

כי כך נאמר מפורש בירושלמי שביעית פרק ד, הלכה ב,⁸¹: "אמר רבי יעקב בר זבדי קומי רבי אבהו: לא כן אמר... רבי יוחנן בשם רבי שמעון בן יוצדק; נמנו בעליית בית לבזה (במקבילות גירסא נכונה: "בית נתזה") בלוד, על כל התורה מניין אם יאמר גוי לישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה חוץ מעבודה - זרה וגילוי עריות ושפיכות דמים יעבור ולא יהרג. הוא דתימא בינו לבין עצמו, אבל ברבים אפילו מצוה קלה לא ישמע לו. כגון לוליינוס ופפוס אחיו שנתנו להן מים בכלי זכוכית צבועה ולא קיבלו מהן...".

אמנם, דעתו של רבנו ניסים⁸², שגם הרוגי לוד עקב סירובם לשתות מים בכלי זכוכית צבועה הוצאו להורג, אולם, מסורתו לא תעמוד בפני הסתירה לוד – לודקיא שהעלנו מקודם.

⁷⁹ בהתאם לנאמר בהמשך הקטע הנ"ל בבראשית רבה פר' ס"ד, ח.

⁸⁰ ויפה מעיר בעל "מתנות כהונה" בפירושו לקהלת רבה ט, שיש לגרוס: "הראהו ג' מילין", ראה שם.

⁸¹ מקבילות בשינויים משלימים: ירושלמי סנהדרין, פרק ג, הלכה ח; בבלי סנהדרין ע"ד, א.

⁸² מובאה ב"עין יעקב" פסחים סוף פרק ג.

את הרוגי לוד עלינו, איפוא, לזהות, כמסורתו של רבנו נתן בעל "הערוך", עם האחים שמעיה ואחיה, אשר הוצאו להורג בתאריך יום מותו של טריינוס גרמה למחיקתו של "יום טריינוס" מרשימת ימי השמחה של מגילת תענית.

ובאשר לתקופה בה התרחש מעשה הפרובוקציה הנ"ל, שהביאה לעלייתם לגרדום של אחים קדושים אלה, ניתן לשער, שהיה זה באמצע המאה השלישית לספירה, בלוד של רבי יהושע בן לוי. ולכן טרם נודע לרבנו, שתקפו את רב נחמן (בר יעקב) שגזר תענית ביום טריינוס, ש"יום טריינוס" בוטל כבר עקב עלייתם לגרדום, באותו תאריך, של האחים שמעיה ואחיה סמוך לתקופתם. ויש מקום לתמוה על רש"י המפליג עד תקופת ירבעם המלך, בנסותו לזהות את האחים שמעיה ואחיה הקדושים. ובצדק משיג עליו המהרש"א, בחידושו לבבלי תענית י"ח, ב, בהוכיחו, שעלייתם לגרדום של האחים שמעיה ואחיה חייבת הייתה להתרחש הרבה לאחר מות טריינוס הרשע.

X X X

לא בלב שקט הסכים רבי יהושע בן לוי, רבה של העיר לוד ומנהיגה, לקבל קורבנם הגדול של האחים שמעיה ואחיה, שקיבלו על עצמם אשמת רצח בת הקיסר על כל תוצאותיה. האיש, שחזה מקרוב במפעל ההצלה, על חשבון חייהם הצעירים, של האחים הקדושים, לא יכול היה להשתחרר מרגשי דיכאון ואשמה למראה ציבור מפוחד המצפה בחוסר - ישע לגילויי הקרבה - עצמית עילאית של יחידים להצלתו.

ייסורי מצפון ותודעת אשמה אלה, באים לידי ביטוי בשאלתו של רבי יהושע בן לוי לבנו החוזר מעולם האמת: "ואנן היכי התם?" – ואנחנו, מה מצבנו שם, בעולם האמת? אנו ופעלינו כאן, איך נידונים שם בבית דין של מעלה?
תשובת הבן: "כי היכי דאתו אנן הכא, איתין התם" – כשם שהננו כאן, ככה אנו גם שם – יכולה הייתה אמנם להסב קורת - רוח לרבי יהושע בן לוי. אך הבן היודע לבטי אביו ואת גורמיהם - שורשיהם, מיהר להוסיף ידיעה, היכולה לתרום רבות לאיזונו הנפשי של האב, ידיעה אותה שמע במרחבי גן-עדן – הידיעה, שהרוגי לוד, האחים שמעיה ואחיה, שהעלו עצמם קורבן על מזבח האומה, מעמדם כה נשגב בעולם הגמול, עד שאין אדם יכול לעמוד במחיצתם.

"דברים הנעשים בלז"

שלטון האימים הרומי הממושך לא הצליח לדכא את רוחו של העם, ולשרש מליבות טובי האומה את הכמיהה לחירות. מתחת לאדישות וכניעה לגורל, לחשה רחשה ללא הפסק אש הקנאות הלאומית, שהעלתה מדי פעם להבות מרי ומרד.

הד אחת מן התסיסות הלאומיות הללו מן המאה השלישית אחרי החורבן, הגיעו אלינו מתוך בירור הלכתי בקשר לחודש קביעת עיבור השנה, המפורט בתלמוד בבלי מסכת סנהדרין י"ב, א, שם אנו קוראים: "שלחו ליה לרבא: זוג בא מרקת ותפסו נשר, ובידם דברים הנעשה⁸³ בלז, ומאי ניהו – תכלת. בזכות הרחמים ובזכותם יצאו בשלום. ועמוסי יריכי נחשון בקשו לקבוע נציב אחד, ולא הניחו ארמי הלז. אבל בעלי אסופות נאספו וקבעו לו נציב אחד בירח שמת בו אהרן הכהן".

אמנם לא נודעה לנו זהותו של הזוג המופלא הזה, איך אין כל ספק בדבר, שהיה זה זוג מחתרת קנאים, שהקפידו להשתמש בשם "רקת", שמה העברי - המקורי של העיר טבריה, והחרימו את השם שניתן לה לכבוד הקיסר הזר הכובש.

ולא בכדי חשד בהם ה"נשר" הרומי, ה"ארמי" הלז.

כי נראה נא מה היה תוכן שליחותו של זוג טברייני זה, אשר "בידם דברים הנעשים בלז – ומאי ניהו תכלת".

בטרם ניגש לפיענוח המשפט המיסטורי הזה, עלינו לעיין בקטע נוסף בתלמוד בבלי, סוטה מ"ו, ב, בו נאמר:

"תניא, היה רבי מאיר אומר; כופין ללויה (" כופין את מי שאינו רוצה ללוות את חברו לדרך, שילוהו" – רש"י, שם.), ששכר הלויה אין לה שיעור. שנאמר⁸⁴, ויראו השומרים איש יוצא מן העיר ויאמרו לו, הראנו נא את מבוא העיר ועשינו עמך חסד (שופטים א, כ"ד). וכתוב, ויראם את מבוא העיר (שם, שם, כ"ה). ומה חסד עשו עמו? שכל אותו העיר הרגו לפי חרב ואותו האיש ומשפחתו שלחו...וילך האיש ארץ החיתים ויבן עיר ויקרא שמה לז הוא שמה עד היום הזה. תניא: היא לז שצובעין בה תכלת, היא לז שבא סנחריב ולא בבלה, נבוכדנצר ולא החריבה, ואף מלאך המות אין לו רשות לעבור בה. אלא זקנים שבה, בזמן שדעתן קצה עליהן יוצאין חוץ לחומה והן מתים.

"והלא דברים קל - וחומר; ומה כנעני זה, שלא דיבר בפיו ולא הלך ברגליו, גרם הצלה לו ולזרעו עד סוף כל הדורות, מי שעושה לזויה ברגליו על אחת כמה וכמה. במה הראה להם? חזקיה אמר, בפיו עקם להם. רבי יוחנן אמר, באצבעו הראה להם..."⁸⁵.

על עיר לזז זאת מוסבים דברי הזוהר⁸⁶ דלקמן:

"אתר אית בישובא דלא שלטא ביה ההוא מחבלא, ולא אתייהב רשו לאעלא תמן. וכל אינון דדיירו תמן לא מתין עד דנפקין לבר מקרתא...מאי טעמא לא שלטא תמן ההוא מלאך מחבלא?...ואי תימא בגין ההוא גברא דבני לה, כמה בני נשא הוו דזכותיהון יתיר מדיליה?...אתו שאילו ליה רבי לשמעון. אמר לון, ודאי ההוא אתר לא שלטא עליה מלאך המות...טי"ת איהו את דנהירו חיינ...ועל דא בגין דהוה טי"ת תליא על גב ההוא אתר, לא שלטא ביה מותא".

והנה, כבר עם עיון קל ניתן לקבוע, שהרקע ההלכתי בקטע התלמוד הנידון, אינו אלא הסוואה לעניינים שאינם יפים לתפישתו של שלטון עויין. כי על כן, אין כל ראייה ממשית ממעשה האיש מבית -

⁸³ גירסת רש"י, שם – והיא הנכונה: "דברים הנעשים בלז".

⁸⁴ במצור על בית - אל על ידי שבטי אפרים ומנשה ("בית יוסף").

⁸⁵ מקבילות תמצא בילקוט שמעוני, שופטים, רמז ל"ח; תנא דבי אליהו זוטא, פרק ט"ז.

⁸⁶ חלק ב' קנ"א, ב – קנ"ב, א. (תבנית מנטובה).

אל ש"שכר לוייה אין לו שיעור" – מה שמשתדל רבי מאיר להוכיח משם. ובאשר לקל - וחומר, הרי דחוק הוא ביותר, וזאת בנוסף לקושייתו המבוססת של הזוהר: "...ואי תימא בגין ההוא גברא דבני לה, כמה בני נשא הוו דזכותיהון יתיר מדיליה?" – ולא הגיעו למעין זה.⁸⁷

ולא בכדי מחפש רבי שמעון פתרון אחר, מיסטי, לפלא חיי העד של תושבי העיר לוז, ומצאו בכוחה המיסטי של האות טי"ת התלויה מעל למקום ההוא ומחפה עליו.

אכן, לא נטעה אם נראה בשם לוז שבדרשה הנ"ל את העיר לוד⁸⁸, ששמשה מרכז חשוב לפעילות מחתרית נגד שלטון הדיכוי הרומי במשך רוב תקופת הכיבוש – כפי שנוכח עוד להלן. אותה לוד - לוז, "שצובעין בה תכלת" – שצובעים ומכינים בה דגל התכלת של בית דוד⁸⁹. שמכינים בה הכלים הדרושים לשם התקוממות לאומית, ואשר בחביונה רוקמים חלום הקמת המלכות, מלכות "עמוסי יריכי נחשון", מחדש.

ברם, לוד - לוז זאת, "שצובעין בה תכלת" דגל המרי והחירות, "ואף מלאך המות" הרומי "אין לו רשות לעבור בה", איננה העיר לוד גופה. כי על כן, העיר לוד שימשה, כמעט במשך כל תקופת הכיבוש הרומי מבצר עוז לשלטון הזר, והיוותה אף מרכז דיכוי לשכנותיה, כמאמר מפורש במדרש ויקרא רבה פר' כ"ג⁹⁰: "צוה ה' ליעקב סביביו צרו (איכה א, י"ז), כגון חלמיש לנוה, יריחו לנערן, סוסיא לטבריה, גסטרא לחיפה, לוד לאונו", וכפי שמתברר גם מן הקטע המופלא בזוהר חלק א, רמ"ט - ר"ן, ב (ראה למעלה) – כי אם מערת סתרים מסועפת הנמצאת בסביבתה הקרובה⁹¹ והנקראת על שמה, מערת לוד.

כי כך מוצאים אנו במדרש פסיקתא רבתי, פרשה ל"ג, פיסקא "עניה סוערה" ג, מסופר: ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח... (ישעיה נ"ד, י"ב)...רבי יהושע בן לוי אמר, אבני כדכדנא. רבי יהושע היה עומד עם אליהו בהר הכרמל. אמר לו (ריב"ל לאלהו): אין אתה מראה לי אילו אבני כדכדנא כיצד הם? אמר לו, הן. והראה לו ע"י נס. מעשה בספינה אחת שפירשה בים הגדול, אחזה נחשולה והיתי מיטרפת בים. והיה בה נער אחד עברי. נגלה עליו אבא אליהו אמר לנער: אם אתה עושה שליחותי אני ממלט לאניה הזאת בזכותך. אמר לו, הן. אמר לו, לך והראה לרבי יהושע בן לוי אילו אבני כדכד. והוא יושב במדינה הגדולה בלוד. ואל תראה לו אותם שם, אלא הוליכהו למערה של לוד ושם תראה לו אותם. הלך הנער ואמר לרבי יהושע בן לוי, בא אחרי! , כיון שהוליכו למערה והראה אותם לו, מיד הבהיקה כל לוד מאורם. אמר ר' יצחק: כיון שראה אותם נבהל (ריב"ל) מפניהם ונגזר (במקבילה שבילקוט שמעוני, ישעיה רמז תע"ח, הגירסא: "...וכד תחמי יתיה, לא תחמי ליה קדם בר - נש אלא דבריה למערתא רחיקא מן לוד תלתא מילין ותחמיה ליה יתהון תמן... והשליכן לארץ ונגנזו").

לא נדע לעולם את תוכן שליחותו של אותו נער עברי מופלא. אולם, אין כל ספק בדבר, שהיא היתה קשורה במפעל קונספיראטיבי מסויים של תנועת ההתנגדות העברית שפעלה בסוף המאה השנייה לחורבן הבית, ושמוכה היה במערת סתרים מסועפת הנמצאה בסביבתה הקרובה של לוד, עיר הדרום.

⁸⁷ ואל נכון, במקבילה בבראשית רבה פר' ס"ט, ז, הגירסא: "...מה זה שלא הלך לא בידיו ולא ברגליו אלא על שהראה להם באצבע ניצול מן הפורענות, ישראל שעושים חסד עם גדוליהם בידיהם, על אחת כמה וכמה". מקבילה זאת מצטיינת גם בשינויים נוספים. אכן, האמרה: "היא לוז שצובעין בה את התכלת. היא לוז שעלה סנחריב ולא בבלה... היא לוז שלא שלט בה מלאך המות מעולם" – מוסבת בה על העיר לוז-בית-אל שבכנען, ולא על לוז שבארץ החיתים.

⁸⁸ וכבר טוען לכך ר' מנדיל וואהלמן בספרו "המחתרת העברית בתקופת התלמוד".
⁸⁹ תכלת, צבע דגלו של שבט יהודה. ראה, מדרש במדבר רבה פר' ב; ילקוט שמעוני, במדבר, ובספרו "המחתרת העברית בתקופת התלמוד" של ר' מנדיל וואהלמן, עמוד 9.

⁹⁰ וב"רעיא מהימנא", זוהר חלק ג, קע"ה, א נאמר: "...בגין דתכלת איהו כורסיא לבית דוד". ראה גם, זוהר דף קע"ה, ב, שם, ושם נאמר: "ותאנא, האי תכלת הוא רזא דוד מלכא". מקבילות, בשיר השירים רבה ב; איכה רבתי, פסוק "פרשה ציון בידיה".
⁹¹ "רחיקא מן לוד תלתא מילין" – ילקוט שמעוני, ישעיה, רמז תע"ח (ראה להלן).

מערת סתרים זז, או, אולי, שרשרת מערות זז, אינה חדשה בתולדות המחותרת האנטי-רומית. כי על כן, במערה זאת הסתתרו, כמאה שנים לפני כן, המורד הגדול מתלמידי רבי עקיבא, הוא רבי שמעון בן יוחאי, ואלעזר בנו, מעיני הבולשת הרומית. ומשם עמדו הם בקשר עם אנשיהם מהחוץ בעזרת יוני דואר, כנאמר זוהר חדש פרשת כי - תבא (מובא גם בראש הקדמת תיקוני הזוהר) במאמר המתחיל: "רבי שמעון בן יוחאי אזל וערק למדברא דלוד ואתגניז בחד מערתא, הוא ורבי אלעזר בריה..."⁹². והיא נזכרת גם במקומות נוספים בספרות הזוהר, כגון: זוהר חלק א, רמ"ד ב; שם, חלק ג, נ"ה, ב בתוספתא.

והנה, מערת סתרים זאת, ששימשה בסיס ומבצר עוז לבני מרי עבריים בתקופות שלטון הכיבוש הרומי, איננה כלל מערת סתרים רגילה. היא מהווה, כמסתבר, מערכת קאטאקומבות מסועפת, שהינה קטע ממערת קדומים מפורסמת המכונה במסורת האגדה בשם "מערת צדקיהו". אותה מערה אגדתית דרכה ניסה לברוח המלך צדקיהו מן העיר הנצורה ע"י הבבלים.

כי כך מוצאים אנו בכרוניקה שומרנית, הוא "ספר יהושע בן נון" (בשפה הערבית) מסופר: "...אחר כך ירד אדרינוס לירושלים ויצר עליה. והיו היהודים שעלו מן המחילות אשר עשה שלמה בן דוד אל יריחו (אחת), ושנייה אל לוד... (מספקים מזון לעיר הנצורה דרך המחילות) ואם רצונך לכבוש את המדינה (יעצו למלך אדרינוס האחים השומרונים אפרים ומנשה, מתושבי ירושלים) שלח ליריחו וללוד ותפוש את פיות המערות ולא ייכנס דבר אליה (לירושלים)..."

מערת מחילות טמירה זאת, התאימה במיוחד לתפקידה – לשמש מחסן נשק צבאי חבוי, בסיס פעולות מוגן וקו נסיגה בטוח⁹³ למחתרת העברית הלוחמת.

ואי האויב שהעז לחדור אל תוך לאבירינט תת - קרקעי זה, שהיה מצויד בפתחי - גישה, אור ואוויר סודיים⁹⁴, כעדות ההיסטוריון הרומי דיאו קאסיוס הכותב, בין היתר, על הלוחמים היהודים: "...גם עשו להם דרכים מתחת לארץ להסתתר שם כאשר יתנפלו עליהם הרומיים. ולמבצריהם אלה כוננו מתחת לארץ גם התחברות לבוא דרך שם ממבצר אחד אל משנהו... גם חפרו ועשו להם פתחים ממעל למען יבוא דרך שם אור ואויר".

ואל נכון, "סנחריב לא בלבלה, נבוכדנצר לא החריבה, ואף מלאך המות (הרומי) אין לו רשות לעבור בה".

מבוך סתרים תת - קרקעי זה, אשר אחד מפתחיו נמצא בסביבתה הקרובה של העיר לוד, שימש מבצר עוז לתנועת ההתנגדות העברית. ובו צבעו - הכינוי צעירים עבריים קנאים את תכלת דגל החירות, נס המלכות.

⁹² ובקטע הבא מסופר על שליחת היונה.

בירושלמי, שביעית פרק ט, הגירסא: "רבי שמעון בן יוחי עבד טמיר... במערתא חרובין דתרומא". ויפה משער רבי מנדיל וואהלמן ("המחתרת העברית התקופת התלמוד") שיש לגרוס "במערתא דדרומא" – היא מערת לוד, שהינה מדרום למרכזים היהודיים שבגליל, ואשר מכונה בתלמוד בכינוי הסתמי "דרומא".

⁹³ "בטוח", גם אחרי כשלונות ומפללות. ומי יודע אם לא כאן טמון סוד היעלמו של רבי אלעזר בן עזריה, ממנהיגיו של מרד בר - כוכבא, שנעדר מרשימת הרוגי המלכות.

⁹⁴ ואולי לכך רמז רבי אלעזר בשם רבי פנחס בר חמא האומר (בראשית רבה פר' ס"ט, ז): "לוד (עץ לוד) היה עומד על פתחה של מערה, והיה לוד חלול, והיה נכנסין דרך הלוד למערה ומהמערה לעיר".

כשרבי עקיבא מצחק, או, מרד בר - כוכבא וייסוד
אליה - קפיטולינה

ההיסטוריונים חלוקים בדעותיהם באשר לשאלה: האם ייסודה של עיר רומית - אלילית על חורבות ירושלים בשם אליה - קפיטולינה – על שם משפחתו AELIUS של הקיסר הדריאנוס ועל שם יראתו JUPITER CAPITOLINUS - קדם למרד בר - כוכבא, והוא פרץ כתגובה על כך; או שייסודה של עיר אלילית, כקולוניה רומית, על חורבות ירושלים בא כתגובה מצד הקיסר הרומי על מרד היהודים בו ולאחר דיכוי?

כבר ההיסטוריון הרומי דיו קסיוס (150-235 לספירה), בחיבורו הגדול על תולדות רומא, מודיענו, שהמרד הגדול של היהודים בהנהגת בר - כוכבא פרץ כתגובה על ייסודה של עיר אלילית - רומית במקומה של הבירה היהודית ירושלים והקמת היכל ליופיטר על מקום בית - המקדש על הר הבית.

לעומתו, אוסביוס, בישוף קיסרי (260-340 לספירה), בספרו על תולדות הכנסייה טוען, שהקיסר הדריאנוס גמר אומר לייסד קולוניה רומית על מקומה של ירושלים היהודית כתגובה למרידת היהודים, בהנהגת בר - כוכבא, נגד שלטונו.

X

לאחרונה נתווספה עדות נומיסמאטית חשובה (ראה, י. משורר, מטבעות היהודים, עמודים 60-61) לחיזוקה של הדעה המדגישה, כי הרמת נס המרד ע"י בר - כוכבא באה כתגובה על חילול קודשי האומה עם ייסודה של עיר אלילית על חורבות ירושלים, והרס תקוות העם להתחדשות לאומית – כאשר במטמון מטבעות בר - כוכבא, שהוטמן, כמסתבר, בעת פרוץ המרד ובמהלכו, נכלל גם מטבע של הדריאנוס הנושא השם אליה - קפיטולינה. דבר זה מעיד, שהקולוניה "אליה" נוסדה עוד בטרם פרצה המרידה, ולא היה יכול לכן להיות תגובה רומית למרד.

אכן, כבר הקטע בתלמוד בבלי מסכת תענית (כ"ט, א) המזכיר, אגב סיפור המאורע של חרישת העיר ירושלים (חרישת תחומי העיר בצמד בקר מונהג ע"י הקיסר המייסד או ע"י נציגו, היוותה טקס רומי מסורתי - סמלי לייסוד קולוניה חדשה) את שמו של רבן גמליאל השני (דיבנה) – שכידוע לא האריך ימים עד לפרוץ המרד – מוכיח, שייסוד העיר "אליה" התרחש שנים ספורות לפני פרוץ מרד בר - כוכבא.

כי כך נאמר שם: "תניא: כשחרש טורנוסרופוס הרשע את ההיכל, נגזרה גזירה על רבן גמליאל להריגה...". (מלשון המשנה, שם: "בתשעה באב...חרב הבית בראשונה ובשנייה ונלכדה ביתר ונחרשה העיר", אין ראיה לכך, שחרישת העיר ירושלים ארעה אחרי דיכוי המרד וכיבוש ביתר. כי על כן, סדר המשנה כאן אינו בהכרח כרונולוגי, אלא ענייני. לראשונה מפרטת המשנה את שורת החורבנות שארעו, בהתאם למסורת, ביום ט' באב, דהיינו: חורבן בית ראשון, חורבן בית שני, לכידתה של ביתר וחורבן הארץ בשלישית, ורק לאחר מכן בא זכר חרישת העיר ירושלים, אשר גם היא מן האסונות הלאומיים שארעו, בהתאם למסורת, באותו תאריך).

X

ניתן לשער, שקטע נוסף בתלמוד דן, למעשה, בחרישת העיר ירושלים ובסמליותה, ומכריע אגב כך את הכף לטובת אלה מן ההיסטוריונים הטוענים להכרזת מרד בר - כוכבא כתגובה לייסודה של עיר אלילית על חורבות ירושלים.

קטע זה הינו, לכאורה, סיפור תמים אודות טיול שערכו רבן גמליאל, רבי יהושע, רבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא לירושלים ההרוסה, כמסתבר, כדי להיווכח במו עיניהם במידת ההתקדמות בבניין הקולוניה הרומית אליה - קפיטולינה על חורבות העיר, עליו הכריז ובו החל לא מכבר הקיסר הדריאנוס.

"...כיוון שהגיעו להר-הבית – ממשיך התלמוד בסיפורו – ראו שועל שיצא מבית קודשי - הקודשים. התחילו הן בוכים ורבי עקיבא מצחק. אמרו לו: מפני מה אתה מצחק? אמר להם: מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: מקום שכתוב בו "והזר הקרב יומת" ועכשיו שועלים הלכו בו ולא נבכה? אמר להן: לכן אני מצחק. דכתיב (ישעיהו ח, ב) "ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו בן ברכיהו". וכי מה ענין אוריה אל זכריה, אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני? אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה. באוריה כתיב (מיכה ג, י"ב) "לכן בגללכם ציון שדה תחרש", בזכריה כתיב (זכריה ח, ד) "עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים". עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה, הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה. עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה, בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת" (בבלי, סוף מסכת מכות).

95

צד שני של מטבע הדריאנוס, בו מתואר חרישת תחומי העיר ירושלים בעת ייסוד הקולוניה אליה - קפיטולינה. מסביב הכתובת: .COL[ONIA] AEL[IA] CAPIT[OLINA] COND[ITA].

אכן, רק עתה, עם ייסודה של עיר אלילית - רומית על חורבות ירושלים, הבין רבי עקיבא, שחזון הפורענות של אוריה הכהן "לכן בגללכם ציון תחרש" – ששוקע במסכת נבואתו של מיכה – כמו דברי הניחומים של הנביא זכריה "עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים", שהנביא ישעיהו קשרם זה בזה – ואשר לפי פשטם של הכתובים וסדר האירועים, הראשון בחורבן הבית הראשון ובמוראותיו, בעוד השני (של הנביא זכריה, שחי ופעל בראשית שיבת ציון) ביישובה מחדש של ירושלים עם התחזקותה של שבי הגולה בראשית בניין הבית השני עניינם – למעשה, שניהם לחורבן הבית השני (אוריה) ולגאולה לעתיד (זכריה) מכוונים.

צד שני של מטבע אליה - קפיטולינה, המראה את היכל יופיטר (יופיטר יושב בין מינרבה ויונו) על הר הבית. מסביב הכתובת: .COL[ONIA] AEL[IA] CAP[ITOLINA].

⁹⁵ Credit the source as "CNG coins" (<http://www.cngcoins.com>).

קובץ זה מופיע תחת רשיון <http://creativecommons.org/licenses/by-Attribution/ShareAlike/2.5/> Creative Commons Attribution-ShareAlike 2.5

הכיתוב במטבע זה קצת מטושטש, ניתן למצוא באינטרנט תמונות של אותו המטבע בגירסאות שונות. (העורך) <http://www.forumancientcoins.com/numiswiki/view.asp?key=aelia%20capitolina>

כי על כן, בביטוי "ציון שדה תיחרש" שבנבואת אוריה, רואה רבי עקיבא רמז ברור לטקס הרומי המסורתי של ה"SULCUS PRIMIGENIUS" – חרישת תחומי העיר בצמד בקר מונהג ע"י הקיסר או ע"י נציגו. טקס, שנערך לא מכבר בירושלים, כאשר המושל הרומי טיניוס רופוס ("טורנוסרופוס" – ראה למעלה), כנציגו האישי של הדריאנוס, נהג בצמד הבקר שחרש את תחומי העיר ירושלים כסמל לייסודה של העיר הרומית "אליה - קפיטולינה" על חורבותיו.

כי כך שימש הטקס המלכותי של חרישת העיר, שפתח מעשה איבה רומי זה של ייסוד עיר אלילית על חורבות ירושלים, מעשה שנועד לסתום את הגולל על תקוות העם היהודי, מקור עידוד למנהיג הרוחני הגדול, רבי עקיבא, בבואו להרים את תרומתו למרד הלאומי הגדול נגד הכובש הרומי, הוא מרד בר-כוכבא.

תפקידו של רבי עקיבא במרד בר - כוכבא

טיב יחסיו של רבי עקיבא אל בר - כוכבא, נקבעו כבר, למעשה, בקטע המפורסם בתלמוד ירושלמי, מסכת תענית פרק ד, הלכה ה (מקבילה, בשינויים, באיכה רבתי פרק ב, ב), בו מוסר רבי שמעון בן יוחאי: "עקיבא רבי היה דורש: דרך כוכב מיעקב (במדבר כ"ה, י"ז) – דרך כוזבא מיעקב. רבי עקיבא כד הוה חמי בר כוזבא, הוה אמר, דין הוא מלכא משיחא" ("רבי עקיבא כאשר ראה את בן כוזבא, היה אומר: זה הוא מלך המשיח").

התלהבותו של רבי עקיבא והתפעלותו מאישיותו של בר - כוכבא, התקוות המשיחיות אותן תלה במנהיגו ההירואי של המרד, אינן משאירות כל ספק בנוגע להשתתפותו הפעילה של רבי עקיבא במרידה עצמה.

מה שאין אנו יודעים אל נכון הוא, מה היה תפקידו הרשמי וחלקו הממשי של רבי עקיבא במרד הגדול.

הרמב"ם, בספרו הגדול "היד החזקה", הלכות מלכים פרק י"א, ג, קובע – כמסתבר, על סמך מקורות עתיקים שאינם יותר בידינו – שרבי עקיבא היה "נושא כליו של בר-כוכבא".

אין לתאר, כמובן, את רבי עקיבא ממלא תפקיד זה, שלא הולמו הן מפאת גילו, המופלג כבר בעת פרוץ המרד, והן באשר ליכולתו הרוחנית ומעמדו הרם כמנהיג דתי - לאומי מוכר ומכובד, והרמב"ם נתן בקביעתו זאת אך ביטוי סמלי לפעילותו החשובה והמכרעת של רבי עקיבא בהנהגת המרד לצידו של בר - כוכבא.

ברם, בעקבות קביעתו זאת של הרמב"ם לא נטעה אם נשער, שרבי עקיבא היה סגנו של בר - כוכבא ושני לו בהנהגת המרד. מה גם, שאסמכתא לכך ניתן למצוא גם בקטע סתום במדרש "תדשא", בפרק י', בו אנו קוראים:

ויהי המקריב ביום הראשון (במדבר ז, י"ב)...וכולם כתב בהן "קרבנו", חוץ ביום שני (יומו של נתנאל בן צוער, נשיא שבט יששכר). ולמה חסר בו? אלא סימן, מי שאין מבני יששכר אין הוא שני למלך, דכתיב (איכה ב, ו) ויחמס גן שכו".

בטרם ניגש לפיענוח תעלומות המדרש הסתום הזה, נסקור אי - אלה קטעי תלמוד ומדרש הדנים בעשרת הרוגי המלכות גיבורי מרד בר - כוכבא ומנהיגיו.

X X X

חטא מכירת יוסף – ועשרת הרוגי המלכות

גורלם של "עשרת הרוגי המלכות", גדולי ישראל ומנהיגיו, שהוצאו להורג על דבר השתתפותם הפעילה במרידות הגדולות נגד שלטון הדיכוי הרומי, ובמיוחד במרד הגבורה של בר - כוכבא, וצורת הריגתם האכזרית, שימשו נושא כאוב ומביך כאחד כבר בדורות הראשונים לאחר דיכוי מרד בר - כוכבא, כפי שזה משתקף בספרות התלמוד והמדרש.

על מה עלתה להם כך, לצדיקים, תמימים, אנשים אוהבי עמם אלה? – שאלה נוקבת זאת בוקעת ועולה מקטעי אגדה רבים, לדוגמא:

"אמר רבי יהודה אמר רב: בשעה שעלה משה למרום (לקבל הלוחות) מצאו להקב"ה שיושב וקושר כתרים לאותיות. אמר לפניו: רבונו של עולם, מי מעכב על ידך? (כלומר, למה מתעכבת

נתינתם בקשירת הכתרים הללו?). אמר לו: אדם אחד יש שעתידי לחיות בסוף כמה דורות ועקיבא בן יוסף שמו, שעתידי לדרוש על כל קוץ וקוץ תילין תילין של הלכות. אמר לפניו: רבוננו של עולם, הראהו לי! אמר לו: חזור לאחוריק! הלך וישב בסוף שמונה שורות ולא היה יודע מה הן אומר. תשש כוחו. כיון שהגיע לדבר אחד אמרו לו (לר' עקיבא) תלמידיו: רבי מנין לך? אמר להן: הלכה למשה מסיני, נתייבשה דעתו (של משה רבנו). חזר ובא לפני הקב"ה, אמר לפניו: רבוננו של עולם, יש לך אדם כזה ואתה נתן תורה על ידי? אמר לו (הקב"ה למשה): שתוק! כך עלה במחשבה לפני. אמר לפניו: רבוננו של עולם, הראיתני תורתו, הראני שכרו. אמר לו: חזור לאחוריק! חזר לאחוריו, ראה ששוקלין בשרו (של רבי עקיבא) במקולין. אמר לפניו: רבוננו של עולם, זו תורה וזו שכרה? אמר לו: שתוק! כך עלה במחשבה לפני⁹⁶.

"...זה ספר תולדות אדם (בראשית ה, א)...מלמד שהראה לו הקב"ה לאדם הראשון דור דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור ופרנסיו, כיון שהגיע לדורו של רבי עקיבא שמח בתורתו ונתעצב במיתתו..."⁹⁷.

"...מיד צוה (הקיסר) להפשיט את עור פניו (של רבי ישמעאל כהן גדול). וכיון שהגיע למקום תפילין, צעק צעקה גדולה ומרה, ונזדעזעו שמים וארץ. צעק פעם שנייה, ונזדעזעו כסא הכבוד. אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה: צדיק כזה שהראית לו כל גנזי עולמות עליונים ורזי תחתונים יהרג במיתה משונה מזה הרשע, זו תורה וזו שכרה? אמר להם: הניחו לו, שתעמוד זכותו לדורות שלאחריו..."⁹⁸.

ובהתאם למסורת תלמודית⁹⁹, גורלם האכזרי של עשרת הרוגי המלכות אף היה בין גורמי התפקרותו של אלישע בן אבויה הוא "אחר", אשר "לישנא דחוצפית המתורגמן (מעשרת הרוגי המלכות) חזא דהוה גריר ליה דבר אחר (חזיר). אמר: פה שהפיק מרגליות ילחך עפר? נפק, חטא¹⁰⁰."

לא פלא, איפוא, שחכמינו ז"ל נטרדו לחפש סיבות סבירות כלשהן להצדקת גורל איום זה, שהיה מנת חלקם של גדולי אומתנו אלה.

וכך הועלתה, בין היתר¹⁰¹, התיאוריה, שעשרת הרוגי מלכות קיבלו העונש שהגיע לעשרת בני יעקב על מכירת יוסף אחיהם (בנימין לא היה נכח במכירת יוסף), בהתאם לדין תורה: "וגונב איש ומכרו...מות יומת" (שמות כ"א, ט"ז), בהיותם לראשונה במשך הדורות מאז ועד עתה, האישים המתאימים, הן במספרם והן במשקלם, לייצגם.

⁹⁶ בבלי, מנחות כ"ט, ב.

⁹⁷ בבלי, עבודה - זרה ה, א.

⁹⁸ מדרש "אלה אזכרה", הוצאת ילניק, "בית המדרש" חדר ב.

⁹⁹ בבלי, קידושין ל"ט, ב; שם, חולין קמ"ב.

¹⁰⁰ ובירושלמי, חגיגה פרק ב, הלכה א, גירסא אחרת ושם: "ויש אומר, ע"י שראה לשובו של רבי יהודה הנחתום נתון בפי הכלב שותת דם (נתפקר אלישע בן אבויה "אחר"). אמר: זו תורה וזו שכרה? זהו הלשון שהיה מוציא דברי תורה כתיקן. זה הוא הלשון שהיה יגיע בתורה כל ימיו. זו תורה וזו שכרה? דומה שאין מתן שכר...".

¹⁰¹ במסכת שמחות, פרק ח, מסופר: "וכשבאו רבי שמעון בן גמליאל ורבי ישמעאל גזרו עליהם שיהרגו. והיה רבי ישמעאל בוכה ורבי שמעון אמר (לו): אברך, בשתי פסיעות אתה ניתן בחיקים של צדיקים ואתה בוכה? אמר לו: וכי אני בוכה על שאנו נהרגים? אלא על שאנו נהרגים כשופכי דמים וכמחללי שבתות. אמר לו: שמה בסעודה היה יושב (או) וישן, ובאה אשה לשאול על נידתה, על טהרות שלה, ואמר לה השמש, ישן הוא, והתורה אמרה אם ענה תענה אותו, ומה כתיב, והרגתי אתכם בחרב" (מקבילות בשינויים, תמצא במכילתא פרשת משפטים, פרשה י"ח. ובאבות דרבי נתן פרק ל"ח). ובתנא דבי אליהו רבא פרק ל' מוסיף רבי ישמעאל לר' שמעון כסיבה אפשרית להריגתם: "ל...פעמים יש לנו לשפוט את הדין ולא שפטנו אותו באמת, ולפעמים באו עדי שקר והעידו בפנינו ולא חקרנו ודרשנו הטיב והנה עד שקר העד...לכן נתחייבנו מיתה...". ובספר "יחוס הצדיקים" (מנטובה שנת שכ"א) מובאה מסורת (הלקוחה מספרות ההיכלות), ש"כשהיו רבי שמעון ורבי ישמעאל (בן אלישע – שניהם מעשרת הרוגי המלכות) יוצאין ליהרג, אמר רבי שמעון (בן גמליאל) לרבי ישמעאל: לבי יוצא שאיני יודע על מה אני נהרג. אמר לו רבי ישמעאל: מימך לא בא אדם אצלך לדין ושהית עד שתהא עוטף טליתך, או עד שתהא שותה כוסך, או עד שתהא נועל סנדלך? התורה אמרה: אם ענה תענה אותו, אחד עיניו מרובה ואחד עיניו מועט. כתיב: וחרה אפי והרגתי אתכם בחרב. וכשמע דבר זה אמר לו: נחמתני, נחמתני!".

ובהתאם לתיקוני הזוהר, תיקון ס"ט, דף ק"ג, א (תבנית סלאוויטא) היו עשרת הרוגי המלכות "עשרה ניצוצין" מזרע יוסף, שיצאו ממנו בחטא. ובמותם כיפרו המלכות אלה חטאו של יוסף. (ראה גם, "ספר הגלגולים" השלם, פרקים מ"א - מ"ד, שער הפסוקים פ"א ויצא, סימן ל', פסוק "וישכב עמה בלילה הוא").

כי כך נאמר במדרש "שוחר טוב", משלי, פרשה א: "אמר רבי יהושע בן לוי: לא נמשכו עשרה הרוגי מלכות אלא בחטא מכירתו של יוסף".

ובמדרש "אלה אזכרה" (הוצאת יילניק, "בית המדרש" חדר ב) אנו קוראים: "...מיד נתן הקב"ה בלב הקיסר של רומי ללמוד תורת משה מפי חכמים וזקנים. והתחיל בספר בראשית, והיה לומד עד שהגיע לואלה המשפטים. וכיון שהגיע לפסוק "וגונב איש ומכרו וגו'", מיד ציוה למלאות פלטירו מנעלים¹⁰², ושלח לקרוא לעשרה חכמי ישראל. ובאו לפניו. והושיבן בקטדראות של זהב. אמר להן: עמוק (צ"ל: "עומק") הדין יש לי לשאול מכם. ואל תאמרו לי כי אם הדין ואת האמת והמשפט. אמרו לו: אמור! אמר להם: ומי שגנב איש מאחיו של בני ישראל והתעמר בו ומכרו מה דינו? אמרו לו: התורה אמרה מות יומת. ענה ואמר להם: אם כן, אתם חייבים מיתה. אמרו לו: אמור למה? אמר להם: על מכירת יוסף שמכרוהו אחיו. ואם הם היו בחיים הייתי דן אותם, ועתה שאינם חיים אתם תשא עון אבותיכם... ("כי מימי אבותיכם לא נמצא ככם" – מסיים הקיסר הרשע דבריו, בקינה "אלה אזכרה" במוסף של יום כיפור, שיסד הפיטן על יסוד מדרש בשם זהה).

המוזר והזר במדרש זה הוא, היותו מתאר את הדריינוס, הקיסר הרוצח, כמקנא לדין תורה ולחטא מכירת יוסף, ואף שם דברי תורה בפיו הטמא¹⁰³.

אך בהמשך המדרש מתברר אל נכון, שגזירה מן השמים היתה מיתתם של עשרת הרוגי המלכות בחטא מכירת יוסף. כי כך מודיע המלאך גבריאל לרבי ישמעאל כהן גדול, שעלה למרום, בכוח שם המפורש, להיוודע אם משמים נגזרה גזירת ההרג ואת סיבתה: "ישמעאל בני, חי נפשך שכך שמעתי מאחורי הפרגוד, שעשרה חכמי ישראל נמסרו להריגה ביד מלכות הרשעה... על מכירת יוסף, שמכרוהו אחיו. שמידת הדין מקטרגת בכל יום לפני כסא הכבוד ואומרת: כלום כתבת בתורתך אות אחת לבטלה? הרי השבטים שמכרוהו את יוסף ולא פרעת עדיין מהם או מזרעם, לפיכך נגזרה גזירה על עשרה חכמי ישראל... אמר לו רבי ישמעאל: עד עתה לא מצא הקב"ה פריעה במכירתו אלא בנו? אמר לו גבריאל: חי נפשך ישמעאל בני, שמיום שמכרוהו השבטים את יוסף לא מצא הקב"ה בדור אחד עשרה צדיקים וחסידים כמו השבטים, לפיכך הקב"ה פורע מכם".

ובהתאם לקטע מספר היכלות (מובא ב"טעמי המצוות" של רבי מנחם מריקנטי) גילה המלאך שר - הפנים לרבי ישמעאל כי: "כתבו בית - דין שלמעלה ונתנו לסמאל לומר לו, רד והכחד מאבירי ישראל כל נתח טוב ירך וכתף, להשלים גזירה וגונב איש ומכרו ונמצא בידו מות יומת". יתר על כן: בהתאם לתורת הקבלה, היו עשרת הרוגי המלכות ממש גלגולי נשמותיהם של עשרת בני יעקב מוכרי אחיהם.

ברם, נושא התעניינותנו מצטמצם כעת אך באחד מעשרת הרוגי המלכות – בגופו וביסוד נשמתו של רבי עקיבא.

¹⁰² לרמז, שבכסף שקבלו האחים במחירו של יוסף, קנו להם נעליים – בהתאם למדרשים: תנחומא פר' נ"ח, ה; שם, פר' וישב, ב; פרקי רבי אליעזר פרק ל"ח, ושם נאמר: "...ומכרו אותו (את יוסף) לישמעאלים בעשרים כסף. כל אחד נטל שני כספים לקנות מנעלים ברגליהם. שנאמר (עמוס ב, ו) על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים". (השוה, תרגום יונתן בן עוזיאל, בראשית ל"ז, כ"ח, ושם: "ואסיקו ית יוסף מן גובא. זבינו ית יוסף לערבאין בעשרין מעין דכסף. זבנו מנהון סנדלין...") ראה גם: צוואות השבטים, צוואת זבולון, פרק ג.

¹⁰³ בזוהר חדש על מגילת איכה, דורש רבי יודאי הפסוק "והתעוותו אנשי החיל" (קהלת י"ב, ג) על עשרת בני יעקב שמכרו את יוסף ועוות דינם בזאת, של זמן היותם בחיים נמנע נחש=סמאל מלתבוע דינם בפחדו מהם, ורק לאחר מותם החל הוא לתבוע מאת השם את דינם, בהתאם לדין תורה: "כי ימצא איש גונב נפש מאחיו מבני ישראל והתעמר בו ומכרו ומת הגנב ההוא". ומודיענו רבי יודאי: "...תמני מאה שנין הוה קיימא ההוא נחש ותבע דינא...בההוא שעתא נחת סמאל ובלבל עלמא ואעיל רוחא דא במעווי דההוא רשע מלכא דרומי ותבע דינא מתקיפי עלמא. ווי לדא. ווי לעלמא. עוות דינא לא אשתכח מן יומא דאתברי עלמא כדא".

אם כן, בהתאם לקטע זוהר זה, השטן=הנחש הוא ששם בפי הקיסר הדריינוס, שחיק עצמות, דברי תורה אלה והקנאות המתחסדת לקיומם.

X X X

יחוסו של רבי עקיבא

מעט מזעיר ידוע לנו על אבותיו של רבי עקיבא ועל יחוסו בכלל. בהתאם למסורת הינו רבי עקיבא בן יוסף צאצא של גרים. ולפי קטע בתלמוד בבלי¹⁰⁴, הוא מבני - בניו של המן שנתגיירו בשעתם. כי כך נאמר שם:

"ת"ר: ...מבני בניו של סיסרא למדו תורה בירושלים. מבני בניו של סנחריב למדו תורה ברבים, ומאן ניהו, שמעיה ואבטליון. מבני בניו של המן למדו תורה בבני - ברק..." – שידועה כעירו של רבי עקיבא, כנאמר בבלי סנהדרין ל"ב, ב: "תנו רבנן: צדק צדק תרדוף (דברים ט"ז, כ), הלך אחרי חכמים לישיבה: אחר רבי אליעזר ללוד, אחר רבי יוחנן בן זכאי לברור חיל, אחר רבי יהושע לפקיעין, אחר רבן גמליאל ליבנה, אחר רבי עקיבא לבני - ברק..."¹⁰⁵.

על סמך מסורת זאת, מודגש בתלמוד בבלי ברכות כ"ז, ב,¹⁰⁶ שרבי עקיבא "לית ליה זכות אבות".

ברם, אם אפילו גופו של רבי עקיבא ממוצא זר היה, הרי נשמתו – בהתאם לתורת הגלגולים של תורת הקבלה – ממקור ישראל היתה. הוא היה גלגול נשמת יששכר בן יעקב, כפי שכבר נרמז בזוהר חדש, מדרש רות (דף ס"ט, עמודה ג) המביא בהקשר אליו הפסוק (דברי הימים א, י"ב, ל"ב) "ומבני יששכר יודעי בינה לעתים", במסגרת דרשה מיסטית על עשרת הרוגי המלכות¹⁰⁷;

ונאמר מפורש בכתבי המקובלים: רבי מנחם מריקנאטי, בפירושו לתורה פרשת ויחי; שם, פרשת וישב; רבי מנחם ציוני בפירושו לתורה פרשת ויחי, שם הוא מכריז: "יששכר חמור גרם (בראשית מ"ט, י"ד) – זה רבי עקיבא"; רבי מנחם עזריה מפאנו, בספרו "עשרה מאמרות"; "ליקוטי תורה", פרשת ויצא, ספר הגלגולים (בליקוטים) מכתבי האר"י ור' חיים ויטאל, ושם: "רבי עקיבא גלגול יששכר. ועל כן אמר (בבלי, פסחים מ"ט, ב) כשהייתי עם הארץ אמרתי מי יתן לי תלמיד - חכם ואנשכנו כחמור" (כי "יששכר חמור גרם").

ואם לפי דיעה קבליסטית אחרת הינו רבי עקיבא גלגול נשמת יעקב אבינו. כי כך ממשיך בעל הקטע הנידון בספר הגלגולים: "...ובמקום אחר אמרו, שרבי עקיבא היה גלגול יעקב". מאידך, רבי נתן שפירא בספרו "מגלה עמוקות" (אופן פ"ט) מביא בשם האר"י הדיעה, שרבי עקיבא היה משבט שמעון (כלומר, גלגול נשמת שמעון בן יעקב). ניתן ליישב הסתירה בדברי בעל ספר הגלגולים המוסיף: "ואפשר, שזה בגלגול, וזה בסוד עיבור או בסוד ניצוצות"¹⁰⁸.

X X X

רבי עקיבא=יששכר – משנה למלך

מעתה, מסתבר, שהשני למלך מבני יששכר הנזכר במדרש "תדשא" המיסטורי שהבאנו למעלה, אינו אלא רבי עקיבא, שהיה "מבני יששכר", כלומר גלגול יששכר בן יעקב והופעתו בשנייה –

¹⁰⁴ סנהדרין צ"ו, ב; שם, גיטין נ"ז, ב.
¹⁰⁵ לעומת זאת, לדעת רבנו נסים גאון בבבלי ברכות כ"ז, ב. ראה גם, מגלה עמוקות, אופן פ"ט, היה רבי עקיבא מבני בניו של סיסרא. כי על גורס הוא בסנהדרין צ"ו, ב: "...מבני בניו של סיסרא למדו תורה ברבים, ומנו – רבי עקיבא".
¹⁰⁶ ראה גם, זוהר חדש, מדרש רות דף ס"ט, עמודה ג. (הוצאת אמסטראם).
¹⁰⁷ וראה הפירוש במאמר מוסגר שם, ואת פירושיהם של רבי שחמה אלקביץ בסוף ספרו "ברית הלוי", וזה של הגר"א מווילנא בביאורו להיכלות דפרשת פקודי דף נ, ב.
¹⁰⁸ "גלגול" – הופעתה של נשמה בשנייה בגוף חדש. "עיבור" – התחברות נשמה שלימה עתיקה אל נשמת אדם חי נתון כתוספת. "ניצוצות" – הופעתו בשנייה של ניצוץ מנשמה עתיקה כחלק מנשמת אדם חי נתון. וכך אמנם, נאמר מפורש בשער הפסוקים, פר' ויצא, סימן ל', פסוק "וישכב עמה בלילה הוא": "כי יששכר נתלבש ונתעבר רבי עקיבא עצמו".

בהתאם לסדר הגלגולים של תורת הקבלה, כמבואר למעלה – ושהיה משנה למלך, כלומר סגנו של בר - כוכבא נשיא ישראל. כי "איזהו הנשיא? זה המלך"¹⁰⁹.

דרש זה נוצר, כמסתבר, סמוך לדיכוי של המרד ומות הגבורה של רבי עקיבא. כי על כן, מביא בעל הדרש פסוק מן הקינה הלאומית הגדולה "איכה", בו מרומז, לדעתו, המשנה - הסגן מיששכר, שנפל חמס. והפסוק "ויחמס כגן שכו" המובא כראיה שהמשנה למלך הוא (תמיד) מבני יששכר, ניתן להסבר בדרך הרמז. והרי זה כאילו כתוב: "ויחמס סגן יששכר" כשם שבשם "בר כוסבא" התחלף הסמ"ך בכ"ף בשם "בר כוכבא" (מ - "בר כוסבא"), כך התחלף הכ"ף של המלה כגן לסגן ו("שוכו" הינו כינוי חיבה מקוצר ליששכר). סופו של פסוק זה מסתיים במשפט: "...וינאף בזעם אפו מלך וכהן" (איכה ב, ו).

כי כך כלולה בפסוק זה מן הקינה הלאומית השלישית שעמדה בראש הנהגת המרד: המלך - הוא בר - כוכבא. הכהן - הוא "אלעזר הכהן" שעל מטבעות המרד, כמסתבר אלעזר בן חרסום שמונה לכהן גדול במקדש הארעי שהתקין בר - כוכבא על הר הבית עם כיבוש ירושלים, ואשר היה בן עשרת הרוגי המלכות, בהתאם לרשימות אחדות. והסגן - הוא רבי עקיבא, סגנו של בר כוכבא, אשר כמסתבר, עמד בראש המחלקה המדינית - פוליטית של ממשלת המרד.

ובאשר לחלוקת התפקידים בין בר - כוכבא לבין רבי עקיבא סגנו, ניתן לשער, שבעוד בר - כוכבא היה נשיא המדינה המשתחררת וראש צבא השחרור, היה רבי עקיבא האידיאולוג והתועמלן של תנועת המרי העברית, והאיש שגייס בתפוצות את האמצעים בצידוד ובמתנדבים לשם ניהול המרד, ואף טרח, כמסתבר, בהתאמת לוח זמנים (שאמנם, לדאבון לב, לא פעל כהלכה) לשרשרת מרידות יהודיות שתפרוצנה בבת - אחת במרכזים היהודיים ברחבי האימפריה הרומית, בקיריניקה, בבבל, במצרים ואף ברומי המטרופולין עצמה.

ולא בכדי פונה אליו רבי דוסה בין הרכינס הישיש במילים: "אתה הוא עקיבא בן יוסף, ששמך הולך מסוף העולם ועד סופו?"¹¹⁰. כי על כן, הירבה רבי עקיבא, עקב תפקידו הפוליטיים, בנסיעות בכל רחבי האימפריה הרומית ואף מחוצה לה.

הנה, הוא ברומי¹¹¹ ובפרנדסין¹¹², ומופיע בחילת אנטיוכיה¹¹³. מוצאים אותו בנהרדעה שבבבל¹¹⁴ ובגנזק שבמדי¹¹⁵. מזדמן הוא בערביא¹¹⁶, בקפדוקיא¹¹⁷ ובאפריקי, ועד לגליה הוא מגיע¹¹⁸.

הוא רבי עקיבא, "שהיה מקהיל קהילות בישראל"¹¹⁹ - בארץ ובתפוצות, כדי להכשיר הלבבות לקראת מעש המרי הלאומי הגדול, מרד הגבורה של בר-כוכבא.

¹⁰⁹ הוריות פרק ג, משנה ג. ראה גם, רש"י ליחזקאל פרק מ"ה, י"ז.

¹¹⁰ בבלי, יבמות ט"ז, א; תנא דבי אליהו זוטא, פרק א.

¹¹¹ בבלי, מכות כ"ד, א; רות רבה פר' ו; ספרי, דברים.

¹¹² היא ברינדיזי שבאיטליה. ראה, משנה, עירובין ד.

¹¹³ ויקרא רבה פר' ה; דברים רבה פר' ד.

¹¹⁴ משנה יבמות קכ"ב, א.

¹¹⁵ בראשית רבה פר' ל"ג.

¹¹⁶ היא הפרובינציה הרומית "ערביה", שנוסדה ע"י טריינוס קיסר בעבר - הירדן לאחר כיבוש והחרבת ממלכת הנבטיים

בשנת 106 לספירה. ראה, בבלי ראש - השנה כ"ו, א.

¹¹⁷ בבלי, יבמות קי"ט, א.

¹¹⁸ בבלי, ראש - השנה כ"ו, א.

¹¹⁹ ראה בבלי, ברכות ס"א, ב.

בן-חרסום – הקרזוס היהודי ואלף ספינותיו

נתונים היסטוריים למכביר אצורים באגדות התלמוד והמדרש. ביניהם רבים הנוגעים ישירות לאישיהן הבולטים של התקופות ההן, והשופכים אור על אישיותם וכן על מפעליהם.

כך בא בתלמוד ובמדרש, בין היתר, זכרו של עשיר יהודי מופלג בעל צי אדיר של ספינות סוחר.

שמו של האיש, אלעזר (במקורות אחדים, כמסתבר בטעות, אליעזר) בן חרסום.

עושרו הרב של אלעזר בא לו בירושה מאת אביו חרסום. כי כך נמסר בבבלי מסכת יומא ל"ה, ב:

"אמרו עליו על אלעזר בן חרסום, שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים..."¹²⁰.

אחוזותיו של אלעזר היו ב"הר המלך", מחוז הררי ביהודה, המפורסם יותר בשמו הארמי "טור מלכא"¹²¹. כי כך מודיענו המדרש¹²²:

"י' אלף עיירות היו בהר המלך, לרבי אליעזר בן חרסום היה אלף אחד מהן. וכנגדן היו לו אלף ספינות בים".

עושרו הרב של אלעזר עשאו למשל ולדוגמה לעשירות מופלגת בפי הבריות בדורו ואף מעבר לדורו. ומוצאים אנו את חכמי התלמוד בבבלי מסכת קידושין (דף מ"ט, ב) פוסקים, שהאומר לאשה: "התקדשי לי על מנת שאני עשיר, אין אומרים – שאין הקידושין תופסים עד שיהא עשיר – כרבי אלעזר בן חרסום..."

אגדות רבות נרקמו סביב אישיותו המעניינת והמזהירה של בן חרסום. אחת מהן מפליגה בצניעותו של האיש ובצימאנו לתורה ולדעת, וזו לשונה:

"אמרו עליו על רבי אלעזר בן חרסום, שהניח לו אביו אלף עיירות ביבשה, וכנגדן אלף ספינות בים. ובכל יום ויום היה נוטל נאד של קמח על כתפו ומהלך מעיר לעיר וממדינה למדינה ללמוד תורה. פעם אחת מצאווה עבדיו ועשו בו אנגריא¹²³. אמר להן: בבקשה מכם, הניחוני ואלך ללמוד תורה. אמרו לו: חיי רבי אליעזר בן חרסום (בפקודתו ולמענו גויסה האנגריא מתושבי עיירותיו) שאין מניחים אותך. ומימיו לא הלך וראה אותן (לא ראה את פקידיו = שוטריו, ולכן הם לא הכירוהו) אלא יושב ועוסק בתורה כל היום וכל הלילה"¹²⁴.

¹²⁰ ההקבלה "אלף עיירות ביבשה וכנגדן אלף ספינות בים", שבאגדות אלעזר בן חרסום, או בגרסתה ההפוכה: "אלף ספינות בים וכנגדן אלף עיירות ביבשה", שבאגדת בן בונים (ראה, בבלי עירובין פ"ה, ב), אינה מתכוונת להודיענו את מספרם המדויק והזהה באורח פלא של עיירותיהם וספינותיהם. הקבלה זאת מגמתית - חינוכית היא, ונאמנה לדרשתם של חז"ל לפסוק "וירדו מאניותיהם כל תופשי משוט מלחים כל חובלי הים אל הארץ יעמדו" (יחזקאל כ"ז, כ"ט): "רבי ישמעאל ברבי תנחום, ורבי חנין בריה דרבי, בשם רבי ירמיה (דורשים): כתוב, וירדו מאניותיהם... על (אל) הארץ יעמדו. וכי אין אנו יודעים שעל הארץ היו עומדין? אלא, הרי ששקעה ספינתו של אחד בים ויש לו קרקע על הארץ – יעמוד. אם אין לו קרקע, אין לך הבל גדול מזה" (ויקרא רבה פר' כ"ב, א; קהלת רבה ה, לפסוק "ויתרון ארץ בכל הוא").

אכן, ים ויבשה משלימים זה את זה. הן בחיי הפרט והן בחייו של עם ריבוני השוכן על אדמתו ועל חופי

ימיו.

¹²¹ ראה, בבלי גיטין נ"ז, א.

¹²² איכה רבתי, פרק ב, פסוק "בלע ה'". מקבילה בירושלמי תענית פרק ד, הלכה ח.

¹²³ אנגריא: מס - עבודה שמטיל השליט או בעל האחוזת על נתיניו אריסיו.

¹²⁴ בבלי, יומא ל"ה, ב. הקטע הראשון של אגדה זאת כבר הובא למעלה.

אגדה זאת מביאה הילקוט שמעוני, פרשת וישב, רמז קמ"ה, שבהוצאתו בשלוניקי משנת רפ"א, הגירסא: "בן הרסוס". מכאן, ומגרסאות זהות בכתבי - יד אחדים של התלמוד מסכת יומא, מסיק קאהוט ("ערוך השלם", בערכו, בעקבות פערלעס), כי הרסוס היא גירסא נכונה ועיקר, והוא אינו שם פרטי אלא כינוי שניתן לו על שם עושרו הבלתי רגיל דמיון קראזוס מלך לודיה האגדי (קראזוס=חרסוס=הרסוס) המשמש עד היום סמל לעושר מופלג (אולם, כינוי זה לא לאלעזר ניתן – כפי שמשער קאהוט – אלא לאביו. כי על כן, בא לו לאלעזר העושר בירושה מאת אביו).

X X X

אלעזר בן חרסום חי ופעל במחציתה הראשונה של המאה השנייה לספירה, בתקופת הקיסרים טריינוס והדריינוס שליטי רומא הרשעים. ואביו חרסום הקים, מן הסתם, את ציו האדיר ב"דורו של שמד" – בשנים הסוערות שבין פולמוס אספיינוס (המרד הראשון) למרד בר - כוכבא. ואכן, מוסר לנו רבי יהודה במסכת שמחות פרק ט: "מעשה בימי חרסום שהיו קורעין (קריעה למת) למטה, מן הצדין (מוסרת, שלא כדיון). אמרו לו: אין שעת הסכנה ראה". ב"שעת הסכנה", כלומר בשלהי המאה הראשונה, לא היה זה מן התבונה להופיע בפומבי כמתאבל על לוחמי חירות עבריים, שהומתו בידי השלטון הזר.

רבי אלעזר בן חרסום היה כהן, ממשפחת כהנים מיוחסת כמסתבר, כי על כן, שימש הוא, בהתאם לתלמודים¹²⁵ אחת עשרה שנים בכהונה גדולה¹²⁶.

כי כך נאמר בבבלי מסכת יומא ט, א: "...ושנות רשעים תקצרנה – זה מקדש שני שעמד ארבע מאות ועשרים שנה, ושמשו בו יותר משלוש מאות כהנים (גדולים). צא מהם מ' שנה ששמש שמעון הצדיק, שמונים שמש יוחנן כהן גדול, עשר שמש ישמעאל בן פאבי, ואמרי לה, י"א שמש רבי אלעזר בן חרסום...".

ואל ייפלא בעינינו דבר קיום משרת כהונה גדולה בישראל אחרי חורבן הבית השני – מה שהניא את הרמב"ם (בהקדמת פירושו למשנה) להקדים את תקופת כהונתו של בן חרסום עד לימי אנטיגנוס איש סוכו, שהיה ראש הסנהדרין אחרי שמעון הצדיק, עוד בראשית שלטון בית חשמונאי, תקופה אשר מפתה ההיסטורית זרועת הכתמים הלבנים כמו מזומנת לקלוט כל אישיות או מאורע פרובלמטיים¹²⁷ – כי על כן, כיום, בהתאם לנתונים חדשים הנמצאים בידינו, זו כבר אינה השערה גרידה, שבר - כוכבא הקים, על הר הבית, מקדש ארעי, הציב בו מזבח וחידש את עבודת הקורבנות, תיכף עם כיבוש ירושלים בחודשים הראשונים למרידתו. (ראה, לוריא, מגילת הנחושת, עמודים 23 - 44).

מעתה תובן לנו לשונו של רבי שמעון (בן יוחאי) במשנה, זבחים פרק י, האומר: "אם ראית שמן שהוא מתחלק בעזרה (לכהנים) אין צריך לשאול מהו אלא מותר..." – המוכיחה שבעת קביעת הלכה זאת על ידו אמנם חולק שמן לכהנים בעזרה.

ואך למגנא מקשות התוספות ד"ה "תליסר אלפי עגלי הוה מעשר רבי אלעזר בן עזריה" בבבלי ביצה כ"ג, א, (ונדחקות גם לתרץ) על קביעת רב ואמרי ליה, רב יהודה אמר רב, שם בגמרא, ש"תליסר אלפי עגלי הוה מעשר רבי אלעזר בן עזריה מעדריה כל שתא ושתא": – "והא רבי אלעזר בן עזריה היה אחר חורבן הבית טובא... ואמרינן בבכורות(דף נ"ג, ב) דלאחר החורבן נתבטל כל מעשר בהמה?".

¹²⁵ בבלי, יומא ט, א; שם, ל"ה, ב; ירושלמי יומא פרק ג, הלכה ו.

¹²⁶ בזאת חוזר אני בי מקביעתי הקודמת – (בחוברת "ים" גליון טבת התשכ"ב) – שקיימים היו שני אישים, בשתי תקופות שונות ואף רחוקות זו מזו, בשם אלעזר בן חרסום.

¹²⁷ ומה בדבר האנכרוניזם של התואר רבי לאיש (ועוד כהן גדול) בתקופת החשמונאים. תואר שחודש רק אחרי חורבן הבית השני?

כי על כן, ממסורתו של רב מוכח, שעם חידוש העבודה על - ידי הנשיא בר - כוכבא, חודש גם תוקף המצוות התלויות במקדש ובניהן דין מעשר בהמה, שנתבטלו לאחר חורבן הבית בשנת 70 למנינם.

X X X

אלעזר בן חרסום שימש, כאמור, בכהונה גדולה – במקדש בר - כוכבא – אחת עשרה שנים, שהן רוב שנות המרד, והוא, כמסתבר, "אלעזר הכהן" המופיע על מטבעות המרד¹²⁸. כי על כן, המרד נמשך כשלוש עשרה שנים, אם נתחשב – וישנן ראיות רבות לכך, ראה, מאמרו של י. בראנד ב"הארץ" מיום 6.10.1961 – במקורותינו הקובעים, שחמישים ושתיים שנים אחרי חורבן המקדש, היינו בשנת 122 למספרם, פרץ מרד בר – כוכבא¹²⁹. המרד נסתיים, כידוע, עם כיבוש וחורבן ביתר בשנת 135, היא שנת הכרתו בשנייה של אדריאנוס, שחיק עצמות, בתואר אימפראטור כמחווה כבוד של עם רומא למכניע יהודה המרדנית.

יצויין, שאישיות נוספת, מגדולי התקופה הנידונה, מוזכרת בספרות התלמוד והמדרש בתואר "כהן גדול"¹³⁰, הוא רבי ישמעאל בן אלישע התנא המפורסם אשר לו גם מתייחסת ספרות ה"היכלות" המיסטית, הרקומה מסביב למאורעות התקופה ועלייתו - בכוח השם המפורש – של ר' ישמעאל השמימה לשם בירור גזירת ההרג וההשמד שנגזרה על הדור ועל ראשיו.

X X X

אין ספק, שציו האדיר בן אלף הספינות של בן חרסום, מילא תפקידים נכבדים במרד הגבורה של בר - כוכבא, הן בהספקת מזון וצידוד חשוב לאוכלוסיה הנצורה והן בהחזקת הקשר החי בין הישוב הלוחם מלחמת חיים ומות במלכות הרשעה לבין יהודי התפוצות, שסיפקו, לבטח, תגבורת של חיילים יהודים למורדים.

ולא בכדי ראו בו, בבן חרסום, שלטונות רומא אחד מעמודי התווך של המרד.

ומשגבר האוייב, נחרץ גורל ציו הגדול של בן - חרסום וגורל עיירותיו, ששימשו מעוז למורדים. וכבר מעיד התלמוד (ירושלמי, תענית פרק ד, הלכה ח): "עשרת אלפים עיירות היו בהר המלך, ולרבי אלעזר בן חרסום אלף מכולם. כנגדן, אלף ספינות בים – וכולם חרבו".

ונחרץ גם גורלו הוא. שכן לדעת אחדים מרושמי הקורות במדרשים, היה רבי אלעזר בן חרסום אחד מעשרת הרוגי המלכות, שהוצאו להורג לאחר דיכוי ההתקוממות.

כי כך נאמר במדרש איכה רבתי ב, פסוק "בלע ה'": "...ואית דמפקין רבי טרפון (ויש המוציאים את רבי טרפון – מרשימת עשרת הרוגי המלכות, הנידונים שם) ומעלין רבי אלעזר חרסנא (ומכניסים – לרשימת הרוגי המלכות – את רבי אלעזר חרסנא /"חרסנא", צורה ארמית לשם "בן חרסום")."

¹²⁸ או אלעזר בן עזריה שהיה כהן מיוחס מצאצאי עזרא הסופר ומראשי המרד (ראה לעיל).
¹²⁹ ראה, סדר עולם רבא (פרק ל') וסדר עולם זוטא. וכך מעיד אל נכון רבי יוסי, בן התקופה הנידונה, בירושלמי תענית פרק ד, הלכה ה: "חמישים ושתיים שנה עשת ביתר לאחר חורבן בית המקדש".
¹³⁰ הוא לא יכול היה לשמש בכהונה גדולה בבית השני, לאחר שהיה אך נער קטן בעת החורבן, כמוכח מסיפורו של רבי יהושע בן חנניה המובא בתלמוד בבלי מסכת גיטין נ"ח, א, אשר פדאו מבית כלא רומי לאחר החורבן.

"פעולת מלון המלך דוד", נגד השלטון הרומי
בפקודת רבי שמעון בן יוחאי

הכיבוש הרומי, שהחל עם בוא פומפיוס וצבאו ארצה, נתקל בכל שלביו בהתנגדותם הנמרצת של אבותינו אוהבי החירות.

ההתנגדותם זאת, שהגיעה לשיאה במספר מרידות גדולות ומקיפות, לא פסקה, למעשה, עם נפילת ביתר.

עקבות אחת מפעולות ההתנגדות, בצורת מעשה חבלה מסוג פעולת החבלה של "ארגון הצבאי הלאומי" במלון המלך דוד בירושלים בתקופתנו, ושהוצאה לפועל בפקודת והדרכת רבי שמעון בן יוחאי, התנא הקנאי, שחי ופעל אחרי מרד בר - כוכבא, ומתלמידיו של לוחם החופש הגדול רבי עקיבא, אנו מוצאים בספר הזוהר המיוחס לו.

וכך מסופרים המאורעות בזוהר חלק א, דף רמ"ד, ב ואילך (תבנית מנטובה):
 "רבי אלעזר ורבי אבא אשטמיטו במערתא דלוד, דעלו קמי תוקפא דשמשא, דהוו אזלי בארחא (תרגום: רבי אלעזר ורבי אבא סטו מן הדרך בה הלכו, וצדדו אל תוך מערת לוד מלפני תוקף חום השמש).

אמר רבי אבא: נסחר האי מערתא במלי דאורייתא... (נשובב נא המערה הזאת בדברי תורה)... (דף רמ"ה, ה) עד דהוו יתבי שמעו קליה דרבי שמעון דהוה אתי באורחא, הוא ורבי יהודה ורבי יצחק (עודם יושבים, שמעו קולו של רבי שמעון שבא בדרך עם רבי יהודה ורבי יצחק)... קריב למערתא, נפקו רבי אלעזר ורבי אבא (עם התקרב רבי שמעון למערה, יצאו רבי אלעזר ורבי אבא לקראתו)... יתבו. אמר רבי שמעון: במאי עסיקו? (ישבו – מחוץ למערה – שאל רבי שמעון אותם: במה הנכם עוסקים?)... (דף רמ"ט, ט) רבי שמעון פריש פרשתא... אמר: חמינא דיומא דין ינפול ביתא במתא, ויעדרון תרי רומאי מקטרגין. אי אנא במתא, לא ינפול ביתא (רבי שמעון פירש הפרשה... אמר: אני חז, שהיום יפול בית בעיר (לוד) ויעדרו (ייהרגו, כתוצאת ההתמוטטות) שני מקטרגים רומיים. באם אהיה אני בעיר (באותו זמן) אזי לא יפול הבית).

"אהדרו לגו מערתא, יתבו... פתח רבי שמעון ואמר: ... (דף ר"ג, ב) קמו כלהו ונשקו ידוי... נפקו מן מערתא ואזלו (חזרו לתוך המערה, ישבו... פתח רבי שמעון ואמר: ... קמו כולם ונשקו ידוי - של רבי שמעון... יצאו מן המערה והלכו).

כד אעלו במתא, חמו עיטרא דבני נשא דמיתו, דנפל ביתא עלייהו (כשנכנסו העירה, ראו גורן¹³¹, כלומר ערימה, של בני אדם שמתו, הרוגי התמוטטות הבניין). יתבו וחמו דקא ספדי לאינון דמיתו עם אינון רומאי (ישבו וראו איך שמספידים לאותם הרוגים (יהודים), שמתו עם אותם רומיים). פתח רבי שמעון ואמר: ויבאו עד גרן האטד (בראשית נ, י), מאן גרן האטד? אלא הכי אתרמיז שלטנייתא דמצראי דאתעד י' (...מה זה גורן האטד? אלא כאן נרמז על שלטון המצרים שנשמט – מידם). גרן האטד דא ממנא שולטנא דמצראי דאתעדי מקמי שולטנייתא דישראל (גורן האטד זהו פקיד השלטון – כלומר, שר האומה – של מצרים שעבר ופינה מקום לשלטון ישראל) דהא חמו גרן; כד"א מלובשים בבגדים בגרן (מלכים א, כ"ב, י). (כי הלא ראו גורן; ככתוב "מלובשים בבגדים בגורן" – בנפילת אחאב בקרב עם ארם. וגם שם סימל ה"גורן" אובדן שלטון, ואבל). ועל דין, ויספדו שם מספד גדול וכבד מאד וגו', על כן קרא שמה אבל מצרים (בראשית נ, י"א)... דודאי ממצרים היה (כלומר, ודאי הוא, שהאבל למצרים היה). אוף הכא, לאו דיודאי נינהו אלין בכיין, אע"ג דמיתו ביה יודאי. ואלין יודאי אלמלא הוו יודאי לא מיתו. וכיוון דמיתו, קב"ה מכפר חובייהו (ככה גם כאן: לא בגלל היותם יהודים – חלק מן ההרוגים – אלו בוכים ומספידים, הגם שמתו יהודים גם בהתמוטטות זאת – האבל

¹³¹ השוה; אסתר רבה, פרשה א, ושם: "חצי עטרה – שאת מכבש את החיצונות והפנימות נכבשות מאליהן".

לרומא הוא, אשר שלטונה נשמט ונופל. ואלו היהודים, לו יהודים כשרים היו, לא היו נהרגים. ברם, משמתו הקב"ה מכפר על חטאותיהם) ."

והנה, מתוך הצהרת רבי שמעון בן יוחאי "אי אנא במתא לא ינפול ביתא" נראה בעליל, שהתמוטטות הבניין לא בדרך נס תתרחש, כי אם פעולת חתירה וחבלה מחושבת מעשה ידי המחותרת העברית היא שתגרום להתמוטטות הבניין המשמש מרכז דיכוי לשלטון הרומי בעיר. באותה עיר לוד, ששמשה, באותה תקופה, מרכז דיכוי לשכנותיה בהתאם לעדות המדרש¹³² : "צוה ה' ליעקב סביביו צריו (איכה א, י"ז) – כגון חלמיש לנוה, יריחו לנערן, סוסיאת לטבריה, גסטרא לחיפה, לוד לאונו".

מן המובן הוא לכן, שפעולת חבלה זאת לא תוצא לפועל בזמן שמנהיג המחותרת שוהה בעיר. וכי מתוך איזו סיבה אחרת "אם אני אהיה בעיר לא יפול הבית" אם לא מתוך דאגת המחותרת לשלומה של המנהיג, ומתוך רצונה לשמור על חופש פעולתו של המפקד בן יוחאי?

אכן, לא לזמן ארוך הצליחה המחותרת לשמור על זהות מפקדה. חומת הקונספירציה העבה נבקעה מול נגיחות איל הלשנת אחים. וכך הוכרחו, בן יוחאי ובנו אליעזר, לרדת לעמקי המחותרת, במצאם מקלט בטוח במערת סתרים, בה שהו, ומשם ניהלו את תנועת ההתנגדות העברית, במשך שלוש עשרה שנים תמימות¹³³.

ובאשר לצד הטכני של הפעולה.

אנשי בן יוחאי, לוחמי החופש, חתרו תחת יסודות הבניין, ששיכן בתוכו את נוגשי שלטון הכיבוש הרומי ופקידיהם היהודיים משתפי הפעולה. את תקרת המחילות הבטיחו עם בולי עץ חזקים נגד התמוטטות מוקדמת, ולאחר גמר החפירות ובבוא הזמן המיועד, הטילו (ללא הודעה טלפונית מוקדמת, ולא רק בגלל העדר מכשיר זה בתקופתם...) אש בסמכי העץ וגרמו להתמוטטות הבניין על יושביו.

X

שיטת לחימה זאת, הריסת מבנים על ראש האוייב, בה נקטו, לעיתים, אבותינו אוהבי החירות, חביבה היתה גם על עוזריהם השמימיים.

וכך מוצאים אנו את אליהו הנביא מנמק בפני רבי שמעון בן יוחאי¹³⁴ את סיבת העדר מאסיפת ה"אדרא רבא" בזו הלשון: "...ולא יכילנא, דהווא יומא שדרני קב"ה למעבד נסין לרב המנונא סבא וחברוי, דאתמסרו בארמונא דמלכא. וארחישנא להו בנסא, דרמינא להו כותלא דהיכלא דמלכא. ואתקטרו בקטרוי, דמיתו ארבעים וחמשה פרדשכי.

"ואפיקנא לרב המנונא וחברוי ורמינא לון לבקעת אונו ואשתזיבו. וזמיננא קמייהו נהמא ומיאי, דלא אכלו תלתא יומין. וכל ההוא יומא לא בדילנא מינייהו" (תרגום: ולא יכולתי – להופיע באדרא, כי אותו יום שלחני הקב"ה לעשות ניסים לרב המנונא סבא וחבריו, שנתפסו ונמסרו לארמונו, כלומר, לבית - כלא המלך – כלומר, הנציב הרומי. ופעלתי עבורם פלאות, כי הפלתי עבורם קיר היכל המלך – בית כלאם, ונלכדו, הנוגשים בבניין המתמוטט, ככה, שנהרגו מהם ארבעים וחמשה פקידי השלטון.

¹³² ויקרא רבה, פרשה כ"ג; שיר השירים רבה, ב; איכה רבתי, פסוק "פרשה ציון בידיה".

¹³³ ראה, בבלי שבת ל"ג, ב; ירושלמי שביעית פרק ט; בראשית רבה פר' ע"ט; אסתר רבה פר' ג; זוהר חדש פרשת כי - תבא.

¹³⁴ אדרא רבא, זוהר חלק ג, דף קמ"ד, ב (תבנית מנטובה).

"ואולם, את רב המנונא סבא וחבריו הוצאתי – מן הבניין המתמוטט, והטלתי אותם לבקעת אונו, וניצלו. וזימנתי להם לחם ומים מאחר שלא אכלו זה שלושת ימים. וכל היום ההוא לא נפרדתי מהם".

כי כך, רואים אנו מכאן, שאת המחותרת העברית הלוחמת בכובש הבריטי, הקדימה המחותרת העברית שלחמה בכובש הרומי, בשימוש בשיטת הלוחמה של הריסת מבנים על ראש יושביהם, ובהצלחה.

דרכו של רבי יהושע בן לוי אל המחתרת

רבי יהושע בן לוי, דור ראשון לאמוראים¹³⁵. תקופתו ראשית המאה השלישית, היתה מן התקופות הכי חשובות בתולדות הישוב והארץ תחת עולו הקשה של הכובש הרומי.

מקום מושבו, עיר הדרום¹³⁶ לוד, שהיתה מרכז יהודי חשוב בתקופתו.

הנוער בן זמנו לא ישב בחיבוק ידיים נוכח פעולות הדיכוי ההולכות ומחמירות של השלטון הזר. תנועת ההתנגדות עניפה ועקיבה, שנתמכה ע"י טובי האומה ומבחר מנהיגיה, פעלה במחתרת נגד הכובש המדכא.

עוד מעט ואש מרי לאומי גלוי תתפשט על פני המולדת.

ברם, לא כל מנהיגי העם וראשיו נמנו עם תומכי המחתרת. היו שראו בהם "דוחקי הקץ" כמומי מוח ו"נמהרי לב", התנגדו להם והסתייגו ממלחמתם, כרבי יהושע בן לוי, שדרש עליהם הפסוק "אמרו לנמהרי לב" (ישעיה ל"ה, ד) – כגון אלו שהן דוחקין את הקץ" (ויקרא רבה, פר' י"ט).

ומעשה בלוחם חירות אחד, הוא עולא "הקושר", שהשפיע עליו רבי יהושע בן לוי, שיסכים להימסר לידי השלטונות הרומיים, שדרשו מתושבי לוד את הסגרתו¹³⁷.

והרי פרטי המקרה המעציב כפי שהוא מסופר בתלמוד ירושלמי, תרומות, פרק ה, הלכה י¹³⁸:

"עולא בר קושב¹³⁹ תבעתיה מלכותא. ערק ואזיל ליה ללוד גבי רבי יושע בן לוי. אתון ואקפון מדינתא. אמרו להן: אין לית אתון יהבון ליה לן, אנן מחרבין מדינתא. סליק גביה רבי יהושע בן לוי ופייסיה¹⁴⁰ ויהביה לון.

"והוא אליהו זכור לטוב יליף מתגלי עליו, ולא אתגלי. וצם כמה צומין ואיתגלי עליו¹⁴¹. אמר ליה: ולמסורת אני נגלה? ¹⁴² אמר ליה: ולא משנה עשיתי? ¹⁴³ אמר ליה: זזו משנת החסידים?". תרגומו: "עולא בן קושב דרשתו המלכות (מלכות רומא). ברח והלך ללוד אצל רבי יהושע בן לוי. באו (חיילי השלטון הזר) והקיפו את העיר. אמרו להם: אם אינכם מוסרים אותו לידינו, אנו מחרבים העיר. עלה אליו רבי יהושע בן לוי ופייסו (כלומר, דיבר על ליבו שיסכים להימסר), וּמְסַר אֹתוֹ לָהֶם. אליהו זכור לטוב למוד היה להתגלות אליו (אל ריב"ל ומאז אותו מקרה מסירה) לא התגלה אליו יותר. צם מספר צומות ושוב התגלה אליהו אליו. אמר לו: למוסר (יהודי לידי השלטון הזר) אני אתגלה? אמר

¹³⁵ לדעת רש"י. אך לדעת הרמב"ם מאחרוני התנאים הוא.

¹³⁶ "דרום", לעומת המרכז היהודי הגדול שבצפון, בגליל. ואל נכון, מכונה היא העיר לוד בכינוי הסתמי "דרום" ("דרומא") בספרות התלמוד והמדרש. ואך למגנא מתאמץ קאהוט ("ערוך השלם", ערך "דרום") להוכיח, שכל "דרום" – "דרומא" בסתם שבתלמוד היא העיירה "דרום" שבגליל התחתון קרוב לטבריה.

¹³⁷ רבי יהושע בן לוי, שלא חס על חייו של הלוחם העברי האמיץ, חס על חייהם של שונאי ישראל, עליהם הוא דרש הפסוק "ורחמיו על כל מעשיו" (ראה, בבלי, ברכות ז, א). אכן, ההיסטוריה חוזרת על עצמה. קנאי ה"לא תרצח" ואבירי ההבלגה של שנות השלושים והארבעים במאתנו, לא הוכיחו את הקלגס הזר רוצח היהודים על פניו. לגוי מותר...

¹³⁸ מקבילה תמצא בבראשית רבה פר' צ"ד.

¹³⁹ בבראשית רבה הגירסא: "בר קישר". ויפה משער ר' מנדיל וואהלמן ("המחתרת העברית בתקופת התלמוד"), שהגירסא הנכונה היא "עולא בר קושר" – כלומר עולא הקושר, שקשר נגד השלטונות הרומיים.

¹⁴⁰ לפי בראשית רבה אמר ריב"ל לעולא: "מוטב דלקטול ההוא גברא ולא ליענשו ציבורא על ידיה".

¹⁴¹ לפי בראשית רבה שאל ריב"ל את אליהו: "מאי טעמא אפגר מר?".

¹⁴² בבראשית רבה הגירסא: "וכי חבר אני למוסרות?".

¹⁴³ הכוונה למשנה בתוספתא תרומות פרק ז, כ"ג (מובא גם בירושלמי תרומות פרק ח, הלכה י; בראשית רבה פר' צ"ד), ושם: "סיעה של בני אדם שאמרו להם נכרים: תנו לנו אחד מכם ונהרגוהו, ואם לאו אנו הורגים את כולן, יהרגו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. אבל אם ייחדוהו להם, כגון שיחדו לשבע בן בכרי (כלומר, שבקשו אדם מסויים), יתנוהו להם ואל יהרגו...".

(ריב"ל לאליהו): ולא משנה עשיתי? (האם לא נהגתי בהתאם לדין תורה?). אמר לו (אליהו לריב"ל): וזו משנת החסידים? (כלומר, על החסיד לנהוג לפניו משורת החוק היבש).

אליהו, נביא בן אלמות זה, אשר בזכות קנאותו הלאומית - הדתית זכה לחיי נצח, וניתן לו להופיע ולפעול בכל מקום בו יהודים קנאים לעמם ולמולדתם פועלים תוך הקרבה ומסירות - נפש, כבמקרה שלפנינו ובזה דלהלן¹⁴⁴, ולהיות מבשר ומלווה כל מעש קדוש המכוון לקרב הגאולה, גאולתו של ישראל – מוכיח בזאת את רבי יהושע בן לוי עבור עמדתו העויינת כלפי המחותרת העברית, ומנסה להשפיע עליו לשנות עמדתו זאת.

בהזדמנות אחרת, המסופרת במדרש פסיקתא רבתי, פרשה ל"ג, פסקא "עניה סוערה" ג, שולח אליהו, באמצעות שליח מסתורי, דוגמה מאבני הכדכד, מהן יותקנו שערי מקדש העתיד, הבית השלישי, בהתאם לחזון אחרית - הימים של הנביא ישעיהו (ישעיה נ"ד, י"ב): "ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ", ואשר כבר נמצאות – בהתאם למסורת אגדה אחרת (ראה, פסיקתא רבתי, שם, שם, סימן ד) – בשלב עיבוד אינטנסיבי, על-ידי מלאכי השרת, בתחתיות ימים.

אבני כדכד אלו צריכות לשמש עדות והוכחה עבור רבי יהושע בן לוי, המפקפק באפשרות גאולת ישראל לאלתר ובתועלת החתירה להשגתה¹⁴⁵, שקרובה היא הגאולה, ואפשרית היא השגתה, אם אך יודעים ואף מוכנים, לנצל כל הזדמנות ניתנת, תוך מעש מכוון והקרבה עצמית עילאית.

"היום" – בכל יום, יבוא הגואל, מטעים אליהו באזני רבי יהושע בן לוי, הטוען ש"שקורי קא משקר" האומר, שהיום תיתכן הגאולה וביאת המשיח – אם אך "בקולו תשמעו"¹⁴⁶.

X X X

רבי יהושע בן לוי לא שעה לתוכחתו של אליהו. את עמדתו הנוקשה כלפי המחותרת העברית לא שינה. דעתו של אליהו השמימי איננה קובעת בשביל רבי יהושע בן לוי, כל עוד השקפתו הארצית - מדינית לא חייבתו לדרך המחותרת. כי על כן, "תורה לא בשמים היא", וכבר קבעו חכמים, ש"אין משגיחין בבת - קול".

ויש לכן מקום להשערה, שמקרה ניתוק יחסים נוסף בין רבי יהושע בן לוי לבין אליהו, עליו מסופר בתלמוד בבלי מסכת מכות י"א, א, נגרם שוב עקב סירובו של ריב"ל לתת מקלט ללוחם מחותרת נרדף. מה שרמז בסיפור התמים לכאורה אודות "ההוא גברא דאכליה אריה ברחוק תלתא פרסי מיניה דרבי יהושע בן לוי – ולא אשתעי אליהו בהדיה תלתא יומי". תרגום: "אותו האיש שאכלו אריה (האריה הרומי) במרחק שלוש פרסאות מרבי יהושע בן לוי (אשר סירב לתת לו מקלט), ולא דיבר אליהו עמו (עם ריב"ל) שלושה ימים".

מסתבר, שמחוץ לאליהו ונוסף לו, פעלו גם גורמים אחרים לשינוי עמדתו של רבי יהושע בן לוי. ומאוד יתכן, שהתאכזרות מופרזת ומעשי איבה פרובוקטיביים מצד שלטון הכיבוש הרומי, הם שהיו הגורם המכריע לשינוי ערכין קיצוני ביחסו של ריב"ל אל המחותרת העברית.

¹⁴⁴ וכן גם מוצאים אנו את אליהו גונב את גופתו המעונה של רבי עקיבא מעל הגרדום, טוענה על כתיפיו ונושאה מרחק חמש פרסאות כדי להביאה לקבר ישראל. ראה, מדרש "אלה אזכרה", הוצאת יילינג "בית המדרש" חדר ב; מדרש משלי ט. (מובא גם בילקוט שמעוני, משלי, רמז תתקמ"ד).

כמו כן, חש אליהו לעזרת רב המנונא סבא וחבריו, שנתפסו למלכות – ללא ספק עקב פעילותם האקטיבית במחותרת העברית בת זמנם (ראה, אדרא רבא, זוהר חלק ג, קמ"ד, ב), ועומד בקשר מתמיד עם רבי שמעון בן יוחאי, המורד הקנאי את ירדו, עם בנו אליעזר, לעמקי מחותרת.

¹⁴⁵ כי כל כן, שואל הוא את אליהו: "...אלו אבני כדכד כיצד הם?". כלומר, איך ייתכנו גאולת ישראל ובניין המקדש בזמננו? ¹⁴⁶ ראה, בבלי סנהדרין צ"ח, א.

מכל מקום, מתברר, שבערוב ימיו נטה רבי יהושע בן לוי לתמוך במחתרת. ולא עברו ימים רבים והעיר לוד היתה – אין להעלות על הדעת שללא תמיכתו של רבי יהושע בן לוי מנהיגה הדתי – רוחני של העיר והשתתפותו הפעילה – למרכז חשוב ולבסיס פעולות בלתי מבוטל, לתנועת ההתנגדות העברית, ועתידה היתה לבסוף אף לשלם מחיר מריה, עת הקיפוח גייסות אסוורוס הרשע והחריבוה.

וניתן לשער, שלוחמי לוד אלה, הם הם "הרוגי לוד", עליהם העיד רב יוסף, בנו של רבי יהושע בן לוי, בפני אביו – לאחר שובו מ"עולם האמת" – ש"אין בריה יכולה (מחמת חשיבותם) לעמוד, שם בגן-עדן, במחיצתם"¹⁴⁷. ללמדנו, שפעלם למען שחרור הארץ מעול הרומיים נרצה לפני הקב"ה, על אף "כשלונם" במרד ונצחון האוייב.

אכן, כעת נוכח רבי יהושע בן לוי להכיר גודל העול, שגרם לעם ולמולדת עם הסתייגות מתנועת המחתרת העברית ובהטפתו נגד מפעליה.

מעתה, השתדל בכל כוחו לתמוך במחתרת ובפעולותיה גם כדי לכפר בכך על שנות ההתנכרות והעמידה בצד.

ומוציאים אנו אל נכון – כמסופר בתלמוד בבלי סנהדרין צ"ח, א – את ריב"ל פונה, כנראה לאחר תקופה מסויימת של שיתוף פעולה הדוק עם המחתרת העברית, אל אליהו, אותו הוא פוגש "אפיתחא דמערתא דרבי שמעון בן יוחי" – על פתח "מערת רבי שמעון בן יוחאי", אותה מערת סתרים מופלאה, בסביבתה הקרובה של העיר לוד¹⁴⁸, אשר במעמקיה מצא רבי שמעון בן יוחאי, המורד הקנאי, ובנו, מקלט בטוח ובסיס פעולות מוגן לנהל משם את תנועת ההתנגדות הלאומית, וששמשו מאז מרכז פעולות סודי וקן נסיגה אידיאלי לבני מרי עבריים, בשאלה: "אתינא לעלמא דאתי?" – האבוא אל עולם הבא? כלומר, הקניתי עולמי אצל המחתרת? הכופרו חטאי בעבר כלפיה? הפעם נמנע אליהו מלהשיב לו לריב"ל. הוא מפנה אותו אל האישיות הארצית המוסמכת ביותר להשיב לו על שאלתו זו שנשאלה בחרדה גלויה, אל מפקדו המסתורי של המחתרת הלוחמת לשחרור המולדת מעול זרים, באמרו: "אם ירצה האדון הזה".

ומעיד בפנינו ריב"ל (ראה, שם, שם): "...שנים ראיתי וקול שלישי שמעתי". שנינו, אני ואליהו, היינו נראים על פי המערה, אולם קולו של אדם שלישי, בלתי נראה, שמעתי ממעמקי המערה. הוא קולו של מפקדה האנונימי של המחתרת, שהשיב לו מתוך מחבואו הקונספירטיבי.

X X X

¹⁴⁷ ראה, בבלי פסחים ג, א; שם, בבא - בתרא י, ב; קהלת רבה פר' ט, ח.

¹⁴⁸ כי על כן, מזדמן שם רבי יהושע בן לוי הלודי. ותהא מכאן סמך למסורת הזוהר – חדש (פר' כי - תבא. מובא גם בראש הקדמת תיקוני הזוהר) לזיהוי ואיתור המערה בה מצא רשב"י מקלט בעת המצוד שנערך עליו ע"י השלטון הרומי. כי כך נמסר שם: "רבי שמעון בר יוחאי אצל וערק למדברא דלוד ואתגניז בחד מערתא, הוא ורבי אלעזר בריה". ובניגוד למסורת המדרשים: קהלת רבה (פר' י, ק"ח), פסיקתא דרב כהנא (הוצאת באבר, דף פ"ה, ב) היודעים לספר ש"רבי שמעון בר יוחאי ורבי אלעזר בריה הוו טמירין במערתא דפקע (פקיעין?) תלת עשר שנין בשמדא". ובמקום אחר כבר העליתי (בעקבות ר' מנדיל וואהלמן "המחתרת העברית בתקופת התלמוד") ש"מערתא דתרומא" של נוסחת הירושלמי (שביעית פרק ט) אינה אלא מערת לוד, המכונה בכינוי הסתמי "דרומא" (תרומא=דרומא). וראה הערה מספר 136 למעלה. ואולם, ברשימה שנועדה לבעיית זיהוייה של מערת רשב"י ("לזהותה של מערת רשב"י" "חירות" גליון 18.5.1962) כבר הוכחתי, שפקיעין של רבי יהושע בן חנניה (פקע?) אינה זאת שאנו קוראים בשם זה בימינו בגליל, אלה ישוב שהיה קיים לא הרחק מלוד, ליתר דיוק בין יבנה ללוד. כהוכחה נוספת לכך ראוי להדגיש את המלה היום שבדברי רבי יהושע בברייתא בבבלי חגיגה ג, א (ראה גם: ירושלמי חגיגה פרק א, הלכה א; שם, סוטה פרק ג, הלכה ד) בה מסופר: "מעשה ברבי יוחנן בן ברוקה ורבי אלעזר בן חסמא שהלכו להקביל פני רבי יהושע (בן חנניה) בפקיעין. אמר להם: מה חידוש היה בבית המדרש היום? ...שבת של מי היתה? של רבי אלעזר בן עזריה היתה...". זוג החכמים באו מבית המדרש הגדול שביבנה (שם דרש אותו שבוע ראב"ע) להקביל פני רבם בפקיעין. מהדגשת המלה היום בשאלת רבי יהושע משתמע שעוד באותו יום הספיקו להשתתף בלימודים בבית המדרש ביבנה. מעתה, אין כל ספק בדבר, שפקיעין זאת היתה קרובה ליבנה. אחרת לא היה סיפק ברגלי זוג חכמים אלה (גם ברכבם על סוסים מהירים) להגיע מיבנה לפקיעין שבגליל הרחוק עוד באותו יום.

לעולם לא נדע תוכן תשובת מפקדה ההרואי של תנועת ההתנגדות העברית לרבי יהושע בן לוי. ולכן גם לא ידועה לנו דעתה של המחותרת בנידון. מה שידוע לנו הוא, שאכן קנה ריב"ל עולמו בגן - עדן. הוא קנה אותו "במשיכה", בהתאם לסיפור פלאים שנמסר לנו בתלמוד ובמדרש¹⁴⁹.

שם, במרחבי גן - עדן, זוכה ריב"ל להערכות שונות ואף נוגדות. ובעוד אליהו מפגין הערכה חיובית כלפיו בהכריזו לפניו: "פנו מקום לבר ליואי!", מטיח שוכן גן - עדן אחר, הוא רבי שמעון בן יוחאי, לוחם החופש האגדתי: "אי אתה בר ליואי!".

אם ראית, בשיוון נפש, קשת רומי נטוייה על ירושלים, אינך בן לוי!. עמדתך הסבילה ואדישותך לנוכח שלטון זרים במולדת, אינן בהתאם לשמך "בן לוי". כי על כן, אינך בן נאמן למסורת הסב, הוא לוי בן יעקב הקנאי נוקם שכם.

¹⁴⁹ בבלי, כתובות ע"ז, ב; בראשית רבה פר' ל"ה; מדרש מעשה דרבי יהושע בן לוי, הוצאת ילינק "בית המדרש" חדר ב. רבי יהושע בן לוי קנה עולמו הנצחי בגן - עדן. קניית - השגת עולם שמימי זה מותנית ללא ספק, בחיים לאומיים ערים תוך נכונות תמידית להקרבה עצמית ללא שיוור על מזבח האידיאליים הלאומיים – עלי אדמות.

לסודו של "סוד העיבור"

"בסוד עמי לא יהיו (יחזקאל י"ג, ט) – זה
 סוד העיבור". (בבלי, כתובות קי"ב, א; ירושלמי
 ראש-השנה פרק ב, הלכה ו; שם סנהדרין פרק א).

משך כל מאות שנות הכיבוש הרומי, לא זכו הכובשים, אף לא תקופה קטנה יחסית, ליהנות
 בשלווה מפרי כיבושיהם.

תנועת התנגדות עברית עניפה ועקיבה פעלה במסתרים משך כל התקופה הארוכה היא,
 תוך קונספירציה וסודיות מוחלטות.

שלטון הכיבוש הרומי אחז בכל האמצעים כדי לשים לאל כל אפשרות התארגנות מחתרית.
 שליחיו - מרגליו שרצו בכל מקום בו עלולים היו מנהיגי העם, מתוכם הורכבה מנהיגות המחתרת,
 להיפגש כדי להיוועץ על דרכי לחימה באויב ועל תאריך עלייה אפשרית מן המחתרת והרמת נס מרד
 מזויין גלוי לגירוש הפולש הזר מאדמת המולדת.

מנהיגותה האחראית של האומה ניצלה לכן את ועידותיה הפריודיות של מועצת חכמי ישראל
 העליונה. אותו מוסד יהודי סגור ומצומצם (סגל מקסימאלי של שבעה חברים) שמתפקידו היה לטפל
 בקביעת ראשי החודשים לשם ויסות חגי ישראל, ובהתאמת שנת הלבנה לזו של החמה. היא המועצה
 – הבית - דין המיוחדת לעיבור החודש והשנה – לשם דיון ממצה על מצב האומה בכללו ובהתוויית
 קווי פעולה לעתיד עבור תנועת ההתנגדות העברית.

גם בזמן בו קביעת החודש כבר לא נעשתה על - פי עדי ראייה, ועיבור השנה כבר לא הצריך
 חישובי תקופות ומזלות וחקירת מצב גידולי השדה, המטעים ורכי הצאן, לאחר התקנת הלוח העברי
 וקביעת ראשי החודשים והעיבורים לשנות רבות מלמפרע, המשיך מוסד זה להתקיים ולהתכנס ואף
 להזמין עדים ולחקרם – למראית עין בלבד – כמקודם, כדי לנצל ועידותיו לצורכי המחתרת.

כי כך שימש מוסד מועצת העיבור מכשיר יעיל בידי המחתרת העברית.

ואם גם שאין בידינו דו"חים מפורטים משיבותיה הקונספירטיביות, ואין איתנו יודע מה בדיוק
 דובר ב"עליות" הסתר בהן היא התכנסה, הרי נשארה לנו לפליטה תזכורת קטנה אחת, פרט המעיד
 על הכלל, משיבתה האחת ב"עליות בית נתזה" בלוד.

הלא היא כלולה בקטע ממדרש פסיקתא רבתי (פרשה י"ג, פיסקא "מני אפרים" ו), בו נאמר:

"ובצלעי שמחו ונאספו נאספו עלי נכים ולא ידעתי (תהילים ל"ה, ט"ו)...מהו נאספו עלי נכים
 ולא ידעתי? בעליות בית נתזה בלוד אמרו: כשאני מצלעת הם שמחים ונאספים להתגרות. שהם נכים
 וחגרים יש עושים הדין במי שצולע?".

אכן, אסונו הגדול של ישראל שאינו יודע, כלומר, שלא חדר להכרתו ולתודעתו חוזקו ועוצמתו
 בסוד "כי מי גוי גדול...ומי גוי גדול..." (דברים ד, ז-ח). שלא בשלה בו ההכרה, שגם כאשר הוא "צולע"
 וחלוש, עולה הוא בכוחו הרוחני ולכן גם ביכולתו הפיסיית הפוטנציאלית על אויביו, שהינם אך בחינת
 "נכים וחיגרים" לעומתו.

תנועת ההתנגדות העברית עשתה בתבונה רבה בנצלה מוסד חשוב זה לצרכיה. אם כי גם
 כאן ארעו אי - אלו תקלות. כאותה תקרית עם שמואל הקטן, הידוע היה במתינותו ובהתנגדותו

לפעולות המחותרת, שהצליח להסתגן אל אחת משיבותיה הסודיות של מועצת העיבור ועיכב את דיניה הקונספירטיביים למשך יום תמים עד שסולק משם.

מקרה זה מסופר בתלמוד בבלי מסכת סנהדרין י"א, א, ובמקורות מקבילים¹⁵⁰, אשר מביאים גם תוכן נבואתו הדפטיסטית של שמואל הקטן לגורל הלוחמים חברי המחותרת העברית¹⁵¹.

אולם, לבסוף, לאחר שכנראה הסתגן, איכשהו, אל אוזני השלטונות הרומיים שמע פעילותה האנטי - רומית של מועצת העיבור, פוזר מוסד יהודי חשוב זה בצו השלטונות, ופעילותו נאסרה מכל וכל.

כי כך הגיעה אלינו ידיעה מן המאה הרביעית על כינוסה בסתר של מועצת העיבור בחודש אב, שלא כדין תורה (דין תורה: אין מעברין את השנה אלא אדר באדר) לשם קביעת העיבור והוספת חודש – "נציב", בשפת הסתרים שלהם – אחד על השנה, מאחר ולאור האיסור שחל מטעם השלטונות הרומיים על פעולתה, נמצאו מנהיגי העם חברי המועצה, מידי שנה בשנה, במשך כל חודש אדר תחת פיקוחו החמור של הקלגס הרומי – "הארמי" הלז¹⁵².

פעילות אנטי - רומית מחותרת זאת, שהייתה לתפקידה העיקרי של מועצת העיבור, היא היא **"סוד העיבור"**.

הפעילות הקונספירטיבית אפיינה במידה כה רבה מוסד דתי - לאומי חשוב זה, עד שכל פעולותיו, גם אלו הלא קונספירטיביות, נחשבו בגדר סוד¹⁵³. ואל נכון, כבר קראו חכמי התלמוד לתורת חשבון תקופות ומזלות בכינוי "סוד העיבור". ראה, בבלי שבת ע"ה, א, באינטרפרטציה של תוספות ד"ה "שלא יגלו סוד" בבלי כתובות קי"א, א; ובמסכת ראש השנה, שם, כ, ב.

סודו של מוסד העיבור יקר היה בעיני מנהיגי העם בדורות ההם. אכן שמרוהו מכל משמר. כי על כן, הוא היה תקוות העם המדוכא הכמה לחירות.

ואפילו המתונים ביותר מבין חכמי ישראל, כרבי לוי ורבי חלבו, אלה שהתנגדו, עקרונית, לפעולות המחותרת העברית וראו בהם "דוחקי הקץ" נמהרי לב וחמומי מוח, לא נמנעו מלהזהיר על שמירתו. הם כללו בין השבועות שהשביע, לדעתם, הקב"ה את ישראל, גם את השבועה "שלא יגלו סוד העיבור, המסטיין שלהן, לאומות העולם" (ראה, שיר השירים רבה פר' ב, פסוק "השבעת אתכם בנות ירושלים")¹⁵⁴.

כי על כן, חכמי התלמוד אלה, על אף עמדתם הפשרנית כלפי השלטון הרומי, לא העלו על דעתם אפשרות שיתוף פעולה אקטיבי עם השלטון הזר ומסירת סודות המחותרת העברית ולוחמיה לידיו.

¹⁵⁰ ראה, ירושלמי סנהדרין פרק א, הלכה ב; שם, סוטה פרק ט, הלכה י"ג - י"ד; תוספתא סוטה פרק י"ג, ה; מסכת שמחות פרק ח.

¹⁵¹ ראה, מנדיל וואהלמן "המחותרת העברית בתקופת התלמוד".

¹⁵² ראה, בבלי סנהדרין י"ב, א.

לתשומת-לב ראויה שפת הרמזים בה נמסרה הודעה זאת לרבא, וכן תיאורם הקונספירטיבי של הזוג הטברייני המסתורי, שליחי המחותרת העברית הלוחמת, שהביאו אתם לבלב, יחד עם הודעות - הוראות המחותרת, יחד עם ה"דברים הנעשים בלז", גם את הודעת העיבור.

שליחות כפולה זאת, קשר מוזר זה בין ענייני מחותרת ("תכלת" דגל החרות של "עמוסי ירכי נחשון") לבין הליכות עיבור (סמכותם העליונה של נשיאי ארץ ישראל "עמוסי ירכי נחשון") הגיוניים הם לאור הנאמר כאן.

¹⁵³ אכן, סודיות אפפה לפעולות מוסד העיבור, אשר אסיפותיו נערכו במקומות מבודדים, ב"עליות", לשם היה על החברים להגיע בחשכת הלילה. כי כך מודיענו התלמוד (בבלי סנהדרין ע, ב): "...אין עולין בעיבור החודש...ואין עולין לה ביום אלא בלילה".

¹⁵⁴ ראה גם, בבלי כתובות קי"א, א; ובתוספות ד"ה "שלא יגלו סוד" שם, שם.

מעתי יובנו לנו דברי המדרש שיר השירים רבה, פר' ב, סדרא תנינא י"ט:
 "קול דודי הנה זה בא (שיר השירים ב, ח): רבי יהודה אומר... זה משה, בשעה שבא ואמר
 לישראל, בחודש הזה אתם נגאלין, אמרו לו: משה רבינו! היאך אנו נגאלים והלא אמר הקב"ה
 לאברהם: ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ועדיין אין בידינו אלא רד"ו שנים? אמר להם (משה):
 הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם, אלא מדלג על ההרים וגו'. אין הרים וגבעות
 האמורין כאן אלא קצים ועיבורין. מדלג על החשבונות ועל הקצים ועיבורין, ובחודש הזה אתם נגאלין,
 שנאמר (שמות י"ב, ב) החודש הזה לכם ראש חדשים"¹⁵⁵.

עקב פעולותיה החשובות בשדה המדיניות האנטי - רומית של מועצת העיבור, וכתוצאת
 היותה למרכז העצבים וטרוסט המוחות של תנועת ההתנגדות העברית, הפך עצם המונח "עיבור"
 לכינוייה הקונספירטיבי של המחותרת הלוחמת, והמלחמה למען שחרור המולדת וגאולת העם,
 בכללה.

וכך דורש רבי יהודה בפסוק "קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות": "אין
 הרים וגבעות האמורין כאן אלא קצים - כלומר, קצי תקופות גלות שנגזרו ממרומים על ישראל
 בבחינת "בעיתה".

"ועיבורין" - כלומר, פעולות תנועות - חופש עבריות הלוחמות לשחרור הארץ והקמת
 המלכות, מלכות ישראל, בבחינת "דחיקת הקץ".

"והואיל והוא (הקב"ה) חפץ בגאולתכם, אינו מביט בחשבונותיכם. אלא מדלג על
 ההרים...מדלג על החשבונות ועל הקצים ועיבורין (מדלג גם על פעולות תנועות לשחרור לאומי,
 הנמשכות, לעיתים, תקופה ארוכה עד להשגת המטרה), ובחודש הזה אתם נגאלין" - בחינת
 "אחישה".

X

"רבי יהושע אומר: ההולך במקום סכנה מתפלל תפילה קצרה ואומר: הושע ה' את עמך את
 שארית ישראל. בכל פרשת העיבור יהיו צרכיהם לפניך. ברוך אתה ה' שומע תפילה" (ברכות פרק ד,
 משנה ד).

רבי יהושע קבע את הצלחת הלוחמים לחירות ישראל בתפילה ה"קצרה" שלו. שיהיו צרכיהם
 לפני ה' בכל פרשת מלחמותיהם לחירות העם ולהקמת המלכות.

¹⁵⁵ מקבילה בשינויים משלימים תמצא בפסיקתא רבתי, פרשה ט"ו, פיסקא "פרשת החודש" ז.

נחום איש גמזו ולקחו

התלמוד מציג בפנינו את נחום איש גמ - ז, שחי ופעל בארץ ישראל בסוף המאה הראשונה ובראשית המאה השנייה לספירה, בתקופת בין - מרידות גדולות, במסגרת סיפור פלאים בעל מגמה חינוכית ברורה.

להלן אגדת נחום איש גמזו, כפי שהיא מסופרת בתלמוד בבלי מסכת תענית כ"א, א (מקבילה בשינויים משלימים, שם, סנהדרין ק"ח, ב):

"...ואמאי קרי ליה נחום איש גמ? דכל מלתא דהוה סלקא ליה, אמר גמ זו לטובה. "זמנא חדא בעו לשדורי ישראל דורון לבי קיסר. אמרו, מאן ייזיל? ייזיל נחום איש גמ זו דמלומד בניסין הוא.

"שדרו בדיה מלא סיפטא דאבנים טובות ומרגליות. אזל בת בההוא דירא. בליליא קמו הנך דיוראי ושקליניהו לסיפטיה ומלנוהו עפרא. למחר כי חזנהו אמר: גמ זו לטובה.

"כי מטא התם, שרינהו לסיפטא חזנהו דמלו עפרא. בעא מלכא למקטליניהו לכולהו אמר: קא מחייכו בי יהודאי! אמר: גמ זו לטובה.

"אתא אליהו אדמי להו כחד מיניהו, אמר להם: דילמא הא עפרא מעפרא דאברהם אבוהון הוא. דכי הוא שדו עפרא - הוּו סייפיה, גילי - הוּו גירי. דכתיב, יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו (ישעיה מ"א, ב) ¹⁵⁶.

"הויא חדא מדינתא, דלא מצו למיכבשיה. בדקו מיניה וכבשוה.

"עיילו לבי גינזיה ומלוהו לסיפטיה אבנים טובות ומרגליות ושדרוהו ביקרא רבא."

תרגום: "...למה קראו לו נחום איש גמ? שכל דבר שהיה עולה לו (בגורלו) אמר, גמ זו לטובה.

"פעם אחת בקשו ישראל לשלוח דורון לקיסר, אמרו: מי ילך? ילך נחום איש גמ זו, שמלומד(כלומר, רגיל) הוא בניסים.

"שלחו בידו מזוודה מלאה עם אבנים טובות ומרגליות. הלך ולן בדירה אחת. בלילה קמו אותם בעלי הדירה, לקחו המזוודה (כלומר, את תוכנה) ומלאוה עפר. למחרת משראה (נחום) אמר: גמ זו לטובה.

"משהגיע שמה (אל הקיסר), התירו המזוודה וראוה מלאה עפר. ביקש המלך להרוג את כולם (את כל היהודים). אמר: צוחקים לי היהודים! אמר (נחום): גמ זו לטובה.

"בא אליהו נדמה להם כאחד מהם. אמר להם: אולי עפר זה מעפרו של אברהם אביהם הוא, שמשהיה זורק (על האוייב) עפר - היו לחרבות, קש - היו לחיצים. שכתוב, יתן כעפר חרבו כקש נדף קשתו(ישעיה מ"א, ב).

"היתה מדינה אחת שלא יכלו לכבוש אותה. בדקו ממנו (מן העפר ההוא) וכבשוה.

"נכנסו לבית האוצר ומלאו למזוודתו אבנים טובות ומרגליות ושלחוהו בכבוד גדול..."

X

התלמוד מתעלם מן העובדה הפשוטה, שנחום כונה "איש גמזו" על היותו תושב העיירה **גמזו** שבנגב יהודה (ראה, דברי הימים ב, כ"ח, י"ח), כדי לחנכנו לאמונה בחסד אל ולבטחון בישועתו, בכוחם ניצל נחום מכל צרה, ואדרבא, הרעה נהפכה לו לטובה.

וגדולה התמיהה! האם לפאטאליזם זה, לציפייה לגורל באפס מעשה, יטיף התלמוד. תורתנו, שהינה "תורת חיים", התורה המצווה עלינו הצו "ובחרת בחיים!" תגרוס אדישות מסוכנת והיסמכות על ניסים במקום שגורל רבים, גורל כלל ישראל, מונח על כף המאזניים? ומה גם, וכבר פסקו חכמינו ז"ל: "אין סומכין על הנס!"

¹⁵⁶ וראה, בראשית רבה פר' מ"ג; תנחומא פרשת לך לך ט"ו.

האם יכול היה נחום, איש - הרוח ומנהיג אחראי בישראל, להמשיך בשלוות - נפש דרכו, לאחר גילוי השוד והחלפת תוכנו היקר של מזוודתו הדיפלומטית – שנועדה, ללא ספק, לפייס את ראשי השלטון הזר, לרככם ולהעביר גזירות קשות – בעפר חסר ערך, לכאורה, ולסכן בכך את הצלחת שליחותו ואיתה את עצם קיומם הפיסי של שולחיו? (ומה מנעו מלהודיע לשלטונות החוק על מקרה השוד?).

וכי גם במקרה כגון זה, היסמכות בלתי אחראית זו על נס לטובה היא?

אכן, לא החינוך לפאטאליזם ולהיסמכות על נס תוך ביטחון מדומה, מגמת סיפור פלאים תלמודי זה.

נחום איש גמזו מטיף לדורו ומלמדו, ואגב כך, גם את הדורות הבאים, האלף - בית של מדיניות לאומית נכונה ויעילה. הוא מצביעה על הדרך המובילה לפיתוח יחסים בין - לאומיים בריאים ולכן גם יציבים, באגדת פלאים זאת.

נחום מבטל את ערכן של ההתרפסות, ההתחננות וההתבטלות - עצמית, בטיפוח יחסים מדיניים הוגנים ויעילים.

הוא מעמיד במקומן את הדגשת האינטרס המשותף, התועלתיות ההדדית והעמידה הגאה, כיסוד מוסד כל מדיניות לאומית אחראית, לטיפוח יחסי גומלין אמיצים בין עם למשנהו.

לא עוד שתדלנות בכיניית ומדיניות של שיחוד והגשת דורונות כוזבת וכושלת, אלא מגע של כבוד הדדי, ומדיניות של כוח, של חרב מושטת לעזרה, הנכונה ומסוגלת גם להכות.

משנתו זאת של נחום איש גמזו הניבה פרי קודש הילולים על קרקע נשמתו הפוריה של רבי עקיבא תלמידו¹⁵⁷ הגדול והותיק, המדינאי - הלוחם אשר שמו מתנוסס בהילה על שמי ההיסטוריה של עם ישראל.

הנה כי כך: החלפת זהב ההכנעה וההשפלה בנשק הכבוד של התועלת ההדדית והעמידה על הנפש, רצוייה היא.

תמורה - במדיניות זו אכן לטובה היא.

¹⁵⁷ ראה, בבלי חגיגה י"ב, א; בראשית רבה פר' א, י"ט.

"כי דורש דמים אותם זכר"

או

רומיים שמסרו נפשם להצלת מורדים יהודים

בתקופה זו, בה יהודים בארץ ומחוצה לה, מעניקים, בצדק וגם שלא בצדק, ברוחב - לב מפתיע, אותות כבוד וחיבה למכביר למצילי יהודים בזמן השואה באירופה ההיטלרית, חובה עלינו להעלות זכרם של אותם אישים רומיים גדולי לב ויקרי נפש, מן המאות הראשונות לספירה, אשר עמדו לצידנו במאבקנו הממושך והמר עם רומא ואף חרפו נפשם למוות בנסותם למלט מורדים יהודים מידי שלטון האימים הרומי. ובהם גם כאלה, אשר ממש קידשו שם ישראל בעולם במותם.

X

התליין הרומי מתאבד

לראשונה נזכור אותו קוסטינר (תליין, כלומר ממונה מטעם השלטון להוצאתם לפועל של גזרי - דין מוות על נידונים) רומי, אשר בניגוד לפקודה, קיצר יסוריו והחיש מותו של רבי חנינא בן תרדיון, שהיה מעשרת הרוגי המלכות אשר הוצאו להורג לאחר דיכוי מרד בר - כוכבא, ואחר - מפחד תגובת השלטונות על מעשה הפרתו הפקודה - התאבד, עליו מסופר בתלמוד בבלי מסכת עבודה זרה, י"ח, א, וכן במדרש "אלה אזכרה" (הוצאת ילינק, "בית המדרש" חדר ב), שם אנו קוראים: "ואחריו (אחרי רבי עקיבא) הוציאו את רבי חנינא בן תרדיון... וצוה הקיסר לכרכו בספר תורה ולשרפו. נטלו הקוסטינר וכרכו בספר תורה והצית את האור, ונטל ספוגין של צמר ושריין במים ונתן על ליבו כדי שלא תצא נשמתו במהרה... אמר לו הקוסטינר: רבי, אם אני מסתלק (צ"ל: מסלק) את הספוגין של צמר מעל ליבך כדי שתצא נשמתך מהרה, מביאני אתה לחיי עולם הבא? אמר לו: הן. אמר לו: השבע לי! נשבע לו. מיד כשנשבע לו הרבה הקוסטינר את השלהבת ונטל הספוגין ויצאה נשמתו (של רבי חנינא). ואף הקוסטינר השליך עצמו באש ונשרף".

את הבטחתו לקוסטינר קיים בן תרדיון. כי על כן, גם בשמים הסכימו להסדר זה ביניהם. ומעיד בעל המדרש בהמשך דבריו: "יצאה בת - קול ואומרת: רבי חנינא בן תרדיון והקוסטינר מזומנים לחיי עולם הבא".

התאבדותו של אחד מרבי השלטון

התאבדות אחרת, הפעם של אישיות רומית רבת מעלה, נחרתה אף היא עמוק בזכרונם של כותבי מסורות עמנו.

היתה זאת התאבדות - הצלה של אחד מרבי השלטון הרומי בראשית המאה השנייה הסוערת. התאבדות זאת נועדה להציל את רבן גמליאל (דיבנה) ממעצר והוצאה להורג באשמת פעילות אנטי - רומית והכנת מרי לאומי, כתגובה למעשה הפרובוקטיבי של פגיעה מכוונת בקודשי האומה וסתימת הגולל על תקוותה להתחדשות לאומית, עם חרישת מקום המקדש ויסוד עיר אלילית רומית במקומה של ירושלים בפקודת השליט הרומי הרשע.

וכך מוסר לנו התלמוד הבבלי מסכת תענית (כ"ט, א) מאורע מאלף זה: "תניא: כשחרש¹⁵⁸ טורנוסורפוס הרשע את ההיכל¹⁵⁹, נגזרה גזירה על רבן גמליאל להריגה. בא אדון אחד ועמד בבית המדרש ואמר: בעל החוטם מתבקש, בעל החוטם¹⁶⁰ מתבקש! שמע רבן

¹⁵⁸ זוהי הגירסא הנכונה, וכך מסתבר גם הלאה בתלמוד, שם.

¹⁵⁹ הכוונה לטקס ייסוד העיר האלילית אליה קפיטולינה AELIA CAPITOLINA על שם יופיטר קאפיטולינוס על חורבות ירושלים ע"י הדריינוס, שחיק עצמות, שכפי הנראה נערך הרבה לפני בנייתה ממש של העיר מחדש. טקס ייסוד עיר מחדש כלל אצל הרומיים חרישת גבולות העיר "SULCUS PRIMIGENIUS" בצמד בקר ע"י הקיסר

או נציגו האישי, שהיה הפעם טורנוסורפוס מושל סוריה.
¹⁶⁰ "בעל החוטם - בעל קומה וצורה. לשון אחרת: גדול הדור", רש"י, שם. ואולי, הצטיין רבן גמליאל באף גדול ובלוט מעל לרגל.

גמליאל, אזל טשא מינייהו. אזל לגביה בצנעא, אמר ליה: אי מצילנא לך מיתניא לי לעלמא דאתי? אמר ליה: הן. אמר ליה: הישבע לי! אשתבע ליה. סליק לאיגרא נפיל ומית. וגמירי, דכי גזרי גזירתא ומית חד מינייהו, מבטלי לגזירותיהו" (תרגום: "הלך רבן גמליאל הסתתר מהם. בא (הרומי המכובד) אליו בצנעה. אמר לו: אם אציל אותך תביא אותי לחיי עולם הבא? אמר לו: כן. אמר לו: הישבע לי! נשבע לו. עלה (הרומי) לגג, הפיל עצמו ומת. ומסורת בידינו, שכשגזרו גזירה ומת אחד מהם (אחד מרבי השלטון), מבטלים גזירותיהם").

האדון הרומי מת. גזירת תפיסתו של רבן גמליאל והוצאתו להורג בוטלה. רבן גמליאל ניצל גם כן באי שור מגבוה להסכם שנערך בין הרומי לרבן גמליאל. שכן מסיים בעל הקטע בתלמוד: "יצאה בת - קול ואמרה: אדון זה מזומן לחיי העולם הבא".

יעצו של הקיסר מוצא להורג

שונה מן הקוסטינר וממצילו של רבן גמליאל היה פעלו, אם כי כגורלם גם גורלו, של אחד מיועצי הקיסר הרומי, אשר לא נמנע מלהטיח דברים קשים בפני אדונו הרשע בעקבות החלטת השטנית של הלה לעצור ולהוציא להורג במיתות משונות ואכזריות עשרה ממנהיגי ישראל וחכמיו, הם הם "עשרת הרוגי המלכות".

ואלה דברי המדרש "אלה אזכרה" הנ"ל במסרו לנו מעשה פעלו ותוצאותיו הטראגיות, של אישיות רומית נעלה זאת:

"ואחריו הוציאו (את) רבי יודא בן דמא. ואותו היום ערב שבועות היה. אמר לו רבי יודא לקיסר: חייך, המתן לי מעט עד שאקיים מצות עצרת... אמר לו הקיסר: עדיין אתה בוטח בתורה ובאלהים שנתנה? אמר לו: הן... אמר לו הקיסר: אין שוטים בעולם כמו אתם. סוברים שיש עולם אחר. אמר לו (רבי יהודה, לקיסר): אין שוטים בעולם כמו אתם. כופרים באלהים חיים. ואוי לך, אוי לבושתך, כשתראה אותנו עם השם באור החיים ואתה תשוב (צ"ל: תשב) בשאל תחתיות... מיד חרה אפו של הקיסר עליו וצוה לקשרו בשערות ראשו בזנב הסוס וצוה למשכו בכל רוחב של רומי. ואחר כך צוה וחתכוהו איברים. ובא אליהו ז"ל ולקח האיברים וקברן במערה אחת הסמוכה לנהר היורד לפני רומי. ושמעו כל רומיים קול נהי ובכי כל שלושים יום בתוך אותה מערה. ובאו להגיד לקיסר. אמר להם: אם היה העולם נהפך לתוהו ובוהו לא אשקוט עד שאמלא רמוני באותן עשרה זקנים (עשרת הרוגי המלכות) – כאשר נשבעתי.

"והיה שם אחד מחכמי רומי ואמר לקיסר: אדוני קיסר! דע כי הסכלת בזה ושגית הרבה מאוד. ששלחת יד בעם ה' בלי חנינה. דע כי תהיה לך מרה באחרונה. שהרי כתיב בתורת היהודים... ומשלם לשונאיו על פניו להאבידו'. וכששמע הקיסר כך, חרה אפו על אותו זקן, וצוה לחנקו. וכששמע הזקן כך, מיהר ומל עצמו מיד. וכשחנק לא נמצא ולא נודע אנה..."

בר - קופיא הערום עולה לגרדום

לאחרונה, נעלה זכרו של אישיות – כמסתבר, סורית-יוונית – מופלאה אחת, אשר סיפור מפעלה להצלת מנהיג יהודי מורד ממות נשמע פנטאסטי ביותר.

שמו של האיש, בר - קופיא. הוא השתדל, ואף הצליח, לרכוש אימונם של שלטונות רומא עד כדי מינויו לשופט בית הדין הדן מורדים יהודים שנתפסו לשלטון. וכל זאת, כמתברר, אך כדי להציל מורד יהודי אחד מן החשובים שבהם, הוא רבי יהודה הנחתום, מעשרת הרוגי המלכות (בהתאם לרשימת מדרש תהילים דלהלן) ממות.

והרי פרטי העלילה כפי שנמסר במדרש "שוחר טוב", תהילים, מזמור ט:

"כי דורש דמים אותם זכר: כשיבוא הקב"ה לתבוע דמו של רבי עקיבא, הוא תובע (גם) דמו של בר – קופיא¹⁶¹. לא שכח צעקת ענוים: אינו שוכח דמן של ישראל מן האומות, ולא דמן של צדיקים שנהרגו. ואלו הן: רבן שמעון בן גמליאל, ורבי ישמעאל בן אלישע, ורבי ישבב הסופר, ורבי חוצפית המתורגמן, ורבי יוסי, ורבי יהודה בן בבא, ורבי יהודה הנחתום, ורבי שמעון בן עזאי, ורבי חנינא בן תרדיון, ורבי עקיבא.

"ועליהם הכתוב מדבר: כי דורש דמים אותם זכר. ועתיד הקב"ה לתבוע דמן של בר - קופיא ושל רבי יהודה הנחתום.

"שפעם אחת גזרה מלכות הרשעה, שיהרג רבי יהודה הנחתום. מה עשה בר - קופיא? עשה עצמו דיין ודן אותו. וכשהוא בא ליתן לו ספקולא (לפסוק לו העונש) גזר שישחט אחר תחתיו ויעשו אותו חתיכות, ויעלו אותו (את רבי יהודה הנחתום, מבור הכלא וישחררוהו)."

בר - קופיא, בתור שופט המורדים, אמנם פסק לו לרבי יהודה העונש האיום של קריעתו לגזרים, אולם סידר בתחבולה רבה, שמישהו אחר – כמסתבר, איזה פושע רומי, ישחט ויחתך לחתיכות במקומו, ועם קריעתו לגזרים לא תוכר יותר זהותו האמיתית של הנידון האמיתי.

תחבולתו של בר - קופיא הצליחה. רבי יהודה הנחתום שוחרר בהיחבא וניצל, אולם, לא לאורך ימים. נמצא כבר מי שילחוש על אוזני השלטונות את הלחישה הגורלית, וכך ממשיך המדרש, שם, במסירת המאורעות:

"ורץ לשון הרע ואמר, שלא נהרג (רבי יהודה הנחתום). וגזרה מלכות הרשעה, שיהרגו שניהם (רבי יהודה הנחתום ובר - קופיא) ויעשו אותם חתיכות. ונהרגו שניהם. "ועתיד הקב"ה לתבוע דמן, שנאמר, כי דורש דמים אותם זכר".

ומחיר דמיהם של רבי עקיבא וחבריו אינו זול כל עיקר. וכבר מעיד על כך המדרש שר השירים רבה (פר' ח, ז): "דבר אחר, אם יתן איש את כל הון ביתו באהבה בוז יבזו לו: אם פותחין אומות העולם...ונותנין כל ממונם (שילומים?) בדמיו של רבי עקיבא וחבריו, אין מתכפר להם לעולם".

ובבלי מסכת ראש - השנה כ"ג, א, מכריז רבי יוחנן: "אוי להם לאומות עובדי עבודה זרה, שאין להם תקנה. שנאמר (ישעיה ט, י"ז) תחת נחושת אביא זהב ותחת הברזל אביא כסף ותחת העצים נחושת ותחת האבנים ברזל (הכוונה בדרוש זה לשילומים מאת העכו"ם על שוד רכושם של ישראל) – תחת רבי עקיבא וחבריו מאי מביאין? ועליהם הוא אומר (עמוס ד, כ"א): ונקיתי דמם לא נקיתי".

X

מסירות נפשם של יחידי סגולה רומיים במאות הראשונות לספירה להצלת יהודים נרדפים, יותר משהן מורות על רמתם המוסרית ועל גדלות רוחם של בני רומא אלה, מצביעות הן על השפעתה הכבירה של היהדות בכלל וזו של אישים יהודים דגולים בפרט, על רומא האילית במאות סוערות אלו. מי יודע אם לא על דורות אלה הכריז רבי אלעזר (בן ר' שמעון) "לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתווספו עליהם גרים" (בבלי פסחים, פ"ז, ב).

¹⁶¹ גירסת כתבי - יד אחדים והילקוט שמעוני, והיא עיקר. ואולי ניתן לזהות את בר - קופיא זה עם בר - קופ" (BARCOPH) נביאו של בסיליצס המחוקק הגנוסטיקאי המפורסם (או כפי שסוברים החוקרים – בסיליצס זהה עם בר - קופ) מאלכסנדריה, שחי ופעל בתקופת הקיסר הדריאנוס. מעתה יובן לנו המשפט "עשה עצמו דיין ודן אותו" שבמדרש. כי על כן, הגנוסטיקאים ידועים במומחיותם בשימוש במאגיה ובכשפים (ראה, THE SECRET BOOKS OF THE EGYPTIAN GNOSTICS, מאת JEAN DORESSE, LONDON, 1960, עמוד 20).

השפעתה זאת, המפליאה, של היהדות והשקפת עולמה, על האינטליגנציה הרומית, בלטה במיוחד, וזכתה, למרבה הפליאה, בהצלחות מפתיעות, אצל נשות רומא האלילית, אשר בניגוד לבעליהן שליטי האימפריה האדירה, רחשו סימפטיה גלויה כלפי היהדות, ולא אחת אף עמדו לה בעת צרתה.

כאותה אשה אצילה, אגריפינה יוליה, אחות קאליגולה ואשתו של הקיסר קלאודיוס, שעמדה לצדם של יהודי אלכסנדריה במאבקם עם תושביה היוונים של העיר.

יחסן האוהד של נשות רומא האצילות לעניין היהודי מצא ביטוייו בדרכים שונות: בהושטת עזרה כספית (ראה, בבלי נדרים נ, ופירושי ר"ן, רש"י והרא"ש, שם) ומדינית (ראה, בבלי מסכת ראש - השנה י"ט, א; שם, מסכת תענית י"ח, א) במאבקם של היהודים עם שלטון הרשע הרומי – ואף בהתגיריות.

ומה מאלפים הם דברי יוסף בן מתתיהו¹⁶², המספר על תושבי דמשק הרומים-יוונים "שהתעוררו להמית את היהודים היושבים בקרבם...אולם, הם פחדו מפני נשיהם, אשר כולן, מלבד נשים אחדות, דבקו בדת היהודים, ועל כן שקדו בכל עוז להסתיר מהן את הדבר (את המזימה)".

¹⁶² מלחמות היהודים ברומיים, ב, כ.

אליהו הנביא, פטרונם של לוחמי חופש עבריים

רבות נאמרו על אליהו, הנביא המסתורי. לרוב הובלטו קווי אופיו העממי האלטרואיסטי כפי שהם באו לידי ביטוי באגדות - עם מאוחרות וביתר שאת בסיפורי החסידים.

למדנו להכיר את הנביא החש, ממעונו במרומים, לעזרת חלכאים מבני עמו, הנביא הסועד עניים והמביא מזור לסתם יהודים קשי - יום.

ידענו גם את אליהו המתגלה אל יחידי סגולה המקובלים בעם, דורשי רשומות מתבודדים, ומגלה להם רזי תורה וצפונותיה.

ברם, מעט מזעיר תשומת - הלב הוקדשה לדמותו של הנביא הקנאי המטיף ללאומיות צרופה, להקרבה עילאית על מזבח העם והמולדת, ושהינו פטרונם ומלווה הנאמן של לוחמי חופש עבריים.

אליהו – רבי יהושע בן לוי

דמותו זאת של אליהו הנביא משתקפת בבהירות מתוך הדין-ודברים הממושך והנוקב שלו עם רבי יהושע בן לוי, האמורא (לדעת אחרים: תנא) בן ראשית המאה השלישית, על רקע יחסיו של האחרון אל תנועת המחותרת העברית שפעלה בימיו.

ומוציאים אנו את אליהו הנביא מטיף מוסר לריב"ל על שהלה השפיע על לוחם חופש עברי נרדף להסכים להימסר לידי הקלגסים הרומיים תובעי דמו.

והנה תיאור המאורע המעציב כפי שנמסר בתלמוד ירושלמי, תרומות פרק ח, הלכה י¹⁶³:
 "עולא בר קושב¹⁶⁴ תבעתיה מלכותא. ערק ואזיל ליה ללוד גבי רבי יושוע בן לוי אתון ואקפון מדינתא. אמרו להן: אין אתון לית יהבון ליה, אן מחריבין מדינתא. סליק גביה רבי יהושע בן לוי ופייסיה ויהביה לון. והוה אליהו זכור לטוב יליף מתגלי עלוי ולא אתגלי. וצם כמה צומין ואתגלי עלוי. אמר ליה: ולמסורת אני נגלה? אמר ליה: ולא משנה עשיתי? אמר ליה: וזו משנת החסידים?".

(תרגום: "עולא בן קושב (הקושר) דרשתו המלכות. ברח והלך ללוד אצל רבי יהושע בן לוי. באו (קלגסי השלטון הרומי) והקיפו העיר. אמרו להם: אם אינכם מוסרים אותו לידינו, אנו מחריבים העיר. עלה אליו רבי יהושע בן לוי ופייסו (כלומר, דיבר על ליבו שיסכים למסירתו), ומסר אותו להם.

"אליהו זכור לטוב למוד היה להתגלות אליו (אל ריב"ל. ומאז מקרה זה) לא התגלה אליו יותר. צם מספר צומות ושוב התגלה (אליהו) אליו. אמר לו: למוסר (יהודי לידי השלטון הזר) אני אתגלה? אמר (ריב"ל לאליהו): ולא משנה עשיתי (האם לא נהגתי בהתאם לדין תורה¹⁶⁵?). אמר לו (אליהו לריב"ל): וזו משנת החסידים? (כלומר, עליך היה לנהוג מלפנים משורת החוק היבש, במקרה זה)".

אליהו, נביא בן אלמוות זה, אשר בזכות קנאותו הלאומית - הדתית זכה לחיי נצח, מוכיח את רבי יהושע בן לוי בשל עמדתו העוינת כלפי הלוחמים העבריים בהם הוא רואה אך חמומי - מוח

¹⁶³ מקבילה משלימה תמצא במדרש בראשית רבה פר' צ"ד.

¹⁶⁴ במקבילה בברא"ר הגירסא: "עולא בר קישר". ויפה משער וואהלמן ("המחותרת העברית בתקופת התלמוד") שהגירסא היא "בר קושר" – כלומר, עולא הקושר (הקושר קשר נגד השלטונות הרומיים).

¹⁶⁵ הכוונה למשנה בתוספתא תרומות פרק ז, כ"ג (מובא בירושלמי תרומות פרק ח, הלכה י, ובבראשית רבה פר' צ"ד), ושם: "סיעה של בני אדם שאמרו להם נכרים, תנו לנו אחד מכם ונהרגוהו ואם לאו, הרי אנו הורגים את כולן, יהרגו כולן ואל ימסרו להם נפש אחת מישראל. אבל אם ייחדוהו להם (כלומר, שהצביעו על אחד מהם) כגון שיחדו לשבע בן בכרי, יתנוהו להם ואל יהרגו...".

נמהרי לב וכבר קרא עליהם הפסוק: "אמרו לנמהרי לב" (ישעיה ל"ה, ד) – "כגון אלו, שהן דוחקין את הקץ" (ויקרא רבא פר' י"ט), ומנסה להשפיע עליו לשנות עמדתו זאת.

בהזדמנות אחרת, שולח אליהו, באמצעות שליח מסתורי, אל ריב"ל, דוגמה מאבני הכדכד מהן יותקנו שערי מקדש העתיד, הבית השלישי, בהתאם לחזון אחרית - הימים של הנביא ישעיהו (ישעיה נ"ד, י"ב): "ושמתי כדכד שמשותיך ושעריך לאבני אקדח וכל גבולך לאבני חפץ", כעדות והוכחה עבור רבי יהושע בן לוי המפקפק באפשרות גאולת ישראל לאלתר ובתועלת החתירה להשגתה¹⁶⁶, שקרובה ואפשרית היא הגאולה, אם רק יודעים ואף מוכנים, לנצל כל הזדמנות ניתנת תוך מעש מכוון והקרבה עילאית. "היום!" – יבוא הגואל, מכריז אליהו באוזני רבי יהושע בן לוי (ראה, בבלי סנהדרין צ"ח, א) – "אם בקולו תשמעו".

וכך סופר במדרש פסיקתא רבתי, פרשה ל"ג, פיסקא "עניה סוערה" ג¹⁶⁷:
 "רבי יהושע בן לוי היה עומד עם אליהו בהר הכרמל. אמר לו: אין אתה מראה לי אילו אבני כדכדא כיצד הם? אמר לו: הן. והראה לו על ידי נס.

"מעשה בספינה אחת שפירשה בים הגדול. אחזה נחשולה והיתה מיטרפת בים. והיה בה נער אחד עברי. נגלה אליו אבא אליהו, אמר לנער: אם אתה עושה שליחתי אני ממלט לאניה הזאת בזכותך. אמר לו: הן. אמר לו: לך והראה לרבי יהושע בן לוי אילו אבני כדכד, והוא יושב במדינה הגדולה בלוד. ואל תראה לו אותם שם, אלא הוליכה למערה של לוד ושם תראה לו אותם.

"הלך הנער ואמר לרבי יהושע בן לוי: בוא אחרי! כיון שהוליכו למערה והראה אותם (אבני כדכד) לו, מיד הבהיקה כל לוד מאורם...".

אבני כדכד אלו, מהן יותקנו שערי מקדש העתיד, נמצאות כבר בשלב עיבוד אינטנסיבי בידי מלאכי השרת במצולות הים הגדול.

כי כך מסופר במדרש, שם, בסעיף הבא:
 "...רבי יוחנן היה יושב ודורש: עתיד הקב"ה לעשות שער גדול של בית המקדש ושני פשפושין מאבן טובה אחת של מרגליות¹⁶⁸.
 "היה שם אפיקורס אחד, לגלג עליו ואמר: והלא אפילו כביצה אין מוצא עכשיו? הלך ופירש בים הגדול ושקעה ספינה והאיר הקב"ה עיניו וראה שם מלאכי השרת, שהיו יושבים ומסתתים בה¹⁶⁹. אמר: זו למה? אמרו לו: לשער הגדול של בית המקדש¹⁷⁰".

רבי יהושע בן לוי לא שעה לתוכחתו של אליהו. את עמדתו הנוקשה כלפי המחותרת לא שינה. דעתו של אליהו השמימי איננה קובעת בשביל ריב"ל, כל עוד השקפתו הארצית - מדינית לא חייבתו לדרך המחותרת. כי על כן, "תורה לא בשמים היא", וכבר קבעו חכמים, ש"אין משגיחין בבת - קול". ויש מקום להשערה, שמקרה ניתוק יחסים נוסף בין ריב"ל לבין אליהו, עליו מסופר בתלמוד בבלי (מכות י"א, א), סיבתו נעוצה בסירובו של רבי יהושע בן לוי לתת מקלט ללוחם מחותרת נרדף. מה שרמוז בסיפור התמים אודות "ההוא גברא דאכליה אריה ברחוק תלתא פרסי מיניה דר' יהושע בן לוי,

¹⁶⁶ כי כך שואל הוא (בפסיקתא רבתי פרשה ל"ג, פיסקא "עניה סוערה" ג) את אליהו:
 "...אלו אבני כדכד כיצד הם?". כלומר, איך ייתכנו גאולת ישראל ובניין המקדש בזמננו?
 אכן, לדעת רבי יהושע בן לוי "שקורי קא משקר" זה האומר ש"היום" תיתכנו הגאולה וביאת המשיח (ראה, בבלי מסכת סנהדרין צ"ח, א).

¹⁶⁷ ראה גם, ילקוט שמעוני, ישעיהו רמז תע"ח.
¹⁶⁸ במקבילות בבלי סנהדרין ק, א; שם, בבא - בתרא ע"ה, א, מפורטות מידותיה של אבן טובה זאת: "שהן שלושים על שלושים אמות, וחקוק בהן עשר ברום עשרים".

¹⁶⁹ במקבילות גירסא מליאה: "חזינהו למלאכי השרת דקא מנסרי אבנים טובות ומרגליות".
¹⁷⁰ מקבילות: בבלי סנהדרין ק, א; שם, בבא - בתרא ע"ה, א; מדרש שוחר טוב, תהילים, מזמור פ"ז, ועוד.

ולא אשתעי אליהו בהדיה תלתא יומי". תרגום: "אותו איש שאכלו אריה (כלומר, הרגוהו הרומיים) במרחק שלוש פרסאות מרבי יהושע בן לוי, ולא דיבר אליהו עימו שלושה ימים".

אין איתנו יודע מה הביא לשינוי הערכין ביחסיו של רבי יהושע בן לוי למחתרת בערוב ימיו, נסיונות השכנוע התכופים של אליהו, או אולי, התאכזרות מופרזת ומעשי - איבה פרובוקטיביים מצד שלטון הכיבוש הרומי עשו זאת; מכל מקום, היה זה שוב אליהו הנביא שיצר הקשר בין ריב"ל, ששוב כן רוצה בו ובפתיחת דף חדש ביחסיו עם תנועת המחתרת העברית, לבין מנהיג המחתרת, שקבע מפקדתו הסודית ב"מערות רבי שמעון בן יוחאי" המפורסמת. אותה מערת סתרים בסביבתה של העיר לוד¹⁷¹, ששימשה כמאה שנה קודם לכן – מקלט סודי ובסיס - פעולות מוגן ללוחם החירות הגדול רבי שמעון בר יוחאי.

שם, "אפיתחא דמערותא דר' שמעון בן יוחאי", מפנה רבי יהושע בן לוי אל אליהו השאלה: "אתינא לעלמא דאתי?" בחרדה, האבוא לעולם הבא? כלומר, היותן לי לפתוח בפרק חדש ביחסי עם תנועת ההתנגדות העברית?

תשובתו של אליהו: "אם ירצה האדון הזה", הינה תשובה אופיינית למקשר קונספירטיבי, שגמר תפקידו עם יצירת הקשר. ואל נכון, מפנה אותו אליהו הפעם אל האישיות הארצית המוסמכת ביותר להחליט בנידון, אל מפקדו המסתורי של המחתרת, אל "האדון הזה" השוכן כאן במסתור המערה.

ומעיד רבי יהושע בן לוי: "שנים ראיתי וקול שלישי שמעתי" (בבלי, סנהדרין צ"ח, א), שנינו – אליהו ואנוכי, נראים היינו, אולם, קולו של שלישי, קולו של "האדון הזה", שמעתי עונה לשאלתי מסתור המערה. הוא, ללא ספק, מפקדה האנונימי של תנועת ההתנגדות העברית.

לעולם לא נדע תשובת מפקדה ההירואי של המחתרת הלוחמת לרבי יהושע בן לוי. מה שברור הוא, שכאן נוצר הקשר, קשר בין ריב"ל, ששינה עמדתו כלפי המחתרת מן הקצה אל הקצה, לבין מפקד מחתרת זו. קשר לוחמים זה היה עתיד להצמיח פירות, והעיר לוד לקחה אל נכון חלק פעיל בתנועות מרי עבריות בבאות.

אליהו גונב גופת רבי עקיבא מעל הגרדום

ועוד שנים רבות לפני כן, לפני תקופתו של רבי יהושע בן לוי. עם דיכוי מרד בר - כוכבא. היה זה אליהו הנביא, שגנב את גופתו המעונה של רבי עקיבא מעל הגרדום, טוענה על כתפו ונושאה מרחק חמש פרסאות כדי להביאה לקבר ישראל. כי כך מסופר במדרש משלי ט' (לפי גירסת ילקוט שמעוני, משלי רמז תתקמ"ד)¹⁷²: "מעשה היה ברבי עקיבא, שהיה חבוש בבית האסורים ור' יהושע הגרסי היה תלמידו ומשמשו. ערב יום הכפורים נפטר ממנו והלך לביתו. בא אליהו ז"ל ועמד על פתח ביתו. אמר ליה: שלום עליך רבי. אמר ליה: שלום עליך רבי ומורי. אמר ליה: כלום אתה צריך? אמר לו: ומי אתה? אמר ליה: כהן אני ובאתי להגיד לך שרבי עקיבא מת בבית האסורים. מיד הלכו שניהם לבית האסורין ומצאו פתח שער בית האסורין פתוח ושר בית הסוהר היה ישן וכל האסורים (אולי: הסוהרים? ק. ע.) היו ישנים. והשכיבו את רבי עקיבא על המטה ויצאו. מיד נטפל אליהו ז"ל ונטלו על כתפיו. וכשרא רבי יהושע כך, אמר לו לאליהו ז"ל: רבי, והלא אמש אמרת לי שכהן היית וכהן אסור לטמא במת?

¹⁷¹ כי על כן, מזדמן שם רבי יהושע בן לוי הלודי, ותהא מכאן סמך למסורת ספר הזוהר (זוהר חדש פר' כי - תבא) לזיהוי המערה בה מצא רבי שמעון בן יוחאי מקלט בעת המצוד שנערך עליו ע"י השלטון הרומי. כי כך נאמר שם: "רבי שמעון בר יוחאי אזל וערק למדברא דלוד ואתגניז בחד מערתא, הוא ורבי אלעזר בריה". ובניגוד למסורת האחרת (קהלת רבה פר' י, פסיקתא דרב כהנא, הוצאת באבר, דף פ"ה, ב) היודעת על "מערתא דפקע" (פקיעין?) כמקום מחבואו של רבי שמעון בן יוחאי (ראוי לציין שגם את "מערתא דפקע" זו יש לחפש בדרום, והיא אינה זהה עם פקיעין שבגליל, כפי שכבר העליתי במקום אחר).

¹⁷² ראה גם, מדרש "אלה אזכרה" הוצאת ילינק, "בית המדרש" חדר ב, שם הגירסא: "...וכשנפטר, בא אליהו הנביא זכור לטוב ונטלו על כתיפו ונושאו חמשה פרסאות...".

אמר לו: דייך רבי יהושע בני. חס ושלום, שאין טומאה בתלמידי חכמים ואף בתלמידיהם. והיו מוליכים אותו כל הלילה עד שהגיעו לאנטיפרס של קוצרין. כיון שהגיעו לשם, עלו שלוש מעלות וירדו שלוש מעלות, ונפתחה המערה לפניהם וראו שם כסא וספסל ומנורה. והשכיבו את רבי עקיבא על המטה ויצאו. כיון שיצאו, נסתמה המערה ודלקה הנר... וכשראה אליהו כך, פתח ואמר: ... אשריך רבי עקיבא שנמצא לך מלון ערב בשעת מיתתך".

אליהו פורץ כלא רומי וממלט אסירי מחתרת

ולאחר דיכוי מרד בר - כוכבא, עמדו רבי שמעון בן יוחאי וחבריו בראש תנועת ההתנגדות העברית, שחידשה פעולותיה נגד שלטון הכיבוש הרומי.

מאסר קבוצת לוחמים תוך פעולות מחתרת אלו, ופלא הצלתם ע"י אליהו הנביא, נמסר בספר הזהר, חלק ג, קמ"ד, ב (תבנית מנטובה), כדלהלן:

"אמר רבי שמעון: תוהנא על ההוא חגיר חרצן מאריה דשערי אמאי לא אשתכח בי אדרא דילן בזמנא דאתגליין מלין אלין קדישין. אדהכי אתא אליהו... אמר ליה רבי שמעון: מאי טעמא לא שכיח מר... ביומא דהילולא? אמר ליה: ... ובעינא לאשתכחא... ולא יכילנא, דההוא יומא שדרני קב"ה למעבד נסין לרב המנונא סבא וחברוי דאתמסרו בארמונא דמלכא. וארחישאנא להו בנסא דרמינא להו כותלא דהיכלא דמלכא ואתקטרו בקטרוי דמיתו ארבעים וחמשה פרדשכי. ואפיקנא לרב המנונא וחברוי ואוליכנא לון לבקעת אונו ואשתזיבו. וזמיננא קמייהו נהמא ומיאי, דלא אכלי תלתא יומין. וכל ההוא יומא לא בדילנא מנייהו".

תרגום: "אמר רבי שמעון: תוהה אני על אותו חגור מתניים בעל השערות (הוא אליהו. השוה, "איש בעל שער ואזור עור במתניו" – מלכים ב. א, ח) למה לא נמצא בבית - כינוסנו בזמן שנתגלו מלים קדושות אלו. בינתיים בא אליהו... אמר לו רבי שמעון: מה טעם לא נמצא מר... ביום ההילולא? אמר לו... רציתי להימצא... ולא יכולתי, כי אותו יום שלחני הקב"ה לעשות נסים לרב המנונא סבא וחבריו, שנתמסרו בארמון המלך (כלומר, נמסרו לידי השלטון הרומי ונחבשו במרתפי מבצר המלך - הנציב הרומי ביהודה) ונקרתי להם בנס, כי הפלתי להם כותל היכל המלך (כלומר, בניין מעצרים) ונקשרו (פקידי השלטון הרומי) בקשריו (כלומר, נלכדו בבניין המתמוטט) כי נהרגו - מתו ארבעים וחמשה פקידי השלטון. והוצאתי את רב המנונא סבא וחבריו (מן הבניין המתמוטט) והולכתי אותם לבקעת אונו, ונתמלטו. וזימנתי לפניהם לחם ומים, כי לא אכלו זה שלושה ימים. וכל אותו יום לא נפרדתי מהם".

תפקידי אליהו בגאולה האחרונה

מלאכי, אחרון הנביאים, בחזון אחרית - הימים שלו, מנבא להופעתו של אליהו הנביא "לפני בוא יום ה' הגדול והנורא".

אמנם, בנבואת מלאכי טרם ניתנו תפקידי גאולה ברורים לאליהו הנביא, המופיע שוב באחרית-הימים אך כדי "להשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם", אולם, מדרשי הגאולה המרובים הועידו לו לאליהו – על סמך נבואה אסכולוגית זאת – תפקידי גאולה ברורים וממשיים, באחרית הימים.

הוא מופיע, סמוך לביאת המשיח, לבשר לעם ישראל כמה הגאולה, בואו של הגואל, סולל לפניו הדרך, ואחר, מתלווה הוא אל המשיח בכל שלבי מלחמתו במופלאה לחירות ישראל. בחירתו של אליהו הנביא לתפקידי גאולה חשובים אלה אינה מקרית. כי כל כן, מלווית, ובהתאם לחזון ישעיהו ממש מותנית, הגאולה בפעולות נקם נרחבות באויביה ההיסטוריים של האומה העברית. כי כך מכריז הנביא: "כי יום נקם בלבי ושנת גאולי באה" (ישעיהו ס"ג, ד), ו"ליבא לפומא לא גליא" ...

ומי כאלוהו הקנאי, נביא הזעם, מתאים ומסוגל למשימה זאת? וכבר נאמר במדרש: "אחד עשר מזמורים אמר משה כנגד י"א השבטים...אל נקמות ה' (אמר) כנגד שבטו של גד שאלוהו ז"ל עומד ממנו, שהוא גודע משתיתן של אומות עובדי אלילים"¹⁷³.

X X X

חג הפסח הוא חג הגאולה והחירות. בחג זה מעלים אנו זכר גאולתנו המופלאה מעבדות מצרים, ובו נותנים אנו גם ביטוי עז למאוויונו ולאמונתנו בגאולה שלימה בעתיד. כי "גאולה אחרונה כגאולה ראשונה" היא, כחזון הנביא מיכה: "כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות" (מיכה ז, ט"ו).

וכאשר מועלה, בליל זה, רעיון הגאולה תקוות "בקרוב נהל נטעי כנה פדויים לציון" לא יכול להיעדר רעיון הנקם, הנקמה באויבי ישראל ההיסטוריים, אלה ש"אכלו את יעקב ואת נוהו השמו", הנקמה, שהינה תנאי וסימן היכר לכל גאולה עתידית.

מעתה, פתוחים כל השערים לבואו של המבשר, להופעתו של נביא הזעם והנקם, אליהו, – מלווים הנאמן ופטרונם של לוחמי חירות עבריים.

¹⁷³ ילקוט תהילים, מזמור צ', רמז תתמ"א.

אמת נצח ישראל, מול תעתועי הדורות

(אפטרה)

"ולא האמין סיחון את ישראל עבור בגבולו ויאסוף סיחון את כל עמו ויחנו ביהצה וילחם עם ישראל" (מדברי יפתח הגלעדי אל מלך בני עמון. שופטים י"א, כ).

סיחון, המלך האמורי לא האמין בכנות בקשתו של משה להרשות לישראל אך מעבר דרך ארצו. הוא חשש לפח הטמון במשאלה חסודה זו. סיחון חרד מהתקפתו המוחצת של צבא ישראל בתוך - תוכי שטח ארצו, וקידם, לכן, את שבטי ישראל בהיערכות מלחמתית, מוכן לקרב, על גבולות מדינתו.

ההתנגשות המזויינת היתה מעתה בלתי נמנעת. ותוצאותיו, כידוע, לא היו מיגור האויב האמורי בלבד, אלא גם כיבוש וישוב ארצו, כפי שהן נמסרו לנו במקרא בפסוקים: "ויכהו ישראל לפי חרב וירש את ארצו מארנון עד יבוק עד בני עמון..." (במדבר כ"א, כ"ד); "ויתנהו ה' אלהינו לפנינו ונך אותו ואת בניו ואת כל עמו. ונלכוד את כל עריו בעת ההוא..." (דברים ב, ל"ב - ל"ג); "ויתן ה' אלוהי ישראל את סיחון ואת כל עמו ביד ישראל וכום וירש ישראל את כל ארץ האמורי יושב הארץ ההיא. וירשו את כל גבול האמורי מארנון ועד היבוק ומן המדבר עד הירדן" (שופטים י"א, כ"א - כ"ב).

אמנם, משה כשלעצמו, לא מילא אחר הצו האלוהי המפורש בפסוק: "קומו ועברו את נחל ארנון. ראה נתתי בידך את סיחון מלך חשבון האמורי ואת ארצו החל רש והתגר בו מלחמה" (דברים ב, כ"ד).

מנהיגם של שבטי ישראל התעלם מהצו האלוהי הזה ובכך וויתר, למעשה, על שטח ארץ סיחון, בבקשו ממנו - בניגוד לצו האלוהי המפורש - אך מעבר דרך ארצו, בהתאם לעדות עצמו: "ואשלח מלאכים ממדבר קדמות אל סיחון מלך חשבון דברי שלום לאמור: אעברה נא בארצך בדרך בדרך אלך לא אסור ימין ושמאל. אוכל בכסף תשביירי ואכלתי ומים בכסף תיתן לי ושתיתי רק אעברה ברגלי" (דברים ב, כ"ו - כ"ח).

המקרא, אמנם, לא השאיר לנו אף רמז כלשהו היכול לשמש לנו נקודת אחיזה להסבר מניעיו של משה - הערכה מופרזת את חוסנו של החייל האמורי, חוסר אמון ביכולתו של החייל העברי, שטרם עמד בניסיון קרבי של ממש. או, מה שיותר חמור, אי - אימון ביעודו של העם - אולם, מה שלמעלה מכל ספק הוא, כי במקרה של היענות סיחון לבקשת המעבר לישראל דרך ארצו, הרי לא נשארה יותר בידי משה כל עילה ממשית לערוך התקפה על סיחון כפי שצווה במפורש. או אז, היה אובד לעם ישראל אותו שטח עבר - ירדני חשוב, שיועד לשמש נחלה לחלק משבטי בני ישראל כבר מפי הגבורה.

אך - כנאמר בדברי יפתח הגלעדי אל מלך בני עמון - סיחון לא האמין להבטחת משה: "כי הקשה ה' אלוהיך את רוחו ואימץ את לבבו, למען תיתו בידך כיום הזה" (דברים ב, ל).

המלך האמורי לא נתן אמון בכוונות - השלום של מנהיג שבטי ישראל. הוא מנע מעבר ישראל דרך ארצו, נערך למלחמה, שהביאה לכיבוש שטחי בני עמו בידי צבא ישראל.

צור ישראל ונצחו מלווה את זרע אברהם האב הקדמון, מני היבחרו להיות עמו, סגולה מכל העמים, דרך כל הגלויות והגאולות, אל אחריתו אשר, ללא ספק, ישגא מאוד.

בדרך ארוכה זאת, עומד מול תהפוכות הדורות, מול מנהיגים קטני - אמונה, נצח ישראל ואמיתו, אשר גם אם מפעליו הינם לא - פעם מעוררי תמיהה ולעיתים עלולים אף לגרום יאוש - בשעתם; בחשבון הסופי הרי הם מכוונים לקראת קידום יעדו המפואר של עם נבחר וגדול זה.

וכך, מול "ויתערבו בגויים" וכתרופה יחידה ומספקת לכך, בחינת רפואה מונעת למחלת האסימילציה והטמיעה בין הגויים, עומדת גזירת "ובגויים ההם לא תרגיע", אשר השואה ההיטלרית האיומה אך ביטוייה הקיצונית הייתה. קיצונית, כמידת התרחקותה של האומה מבית חייה, והשתרשותה בארצות גלותה - עיוותים, להם חייבות היו זוועותיה להוות מענה שקול.

ואם שהייה הארוכה ארוכה בגלות, סמוכים על שולחנם וסומכים על חסדם ועל נשקם של גויים, הפכה את ישראל לעם מפורז, לעם הלוקה במין פאציפיזם משונה של כבשה בין זאבי טרף; עד שאפילו לאחר נס תקומת המדינה והמאמץ העילאי החד-פעמי לשיחורר הארץ ריחפה על ראש העם סכנת הפירוז, סכנת ההתפרקות מהמתח הלאומי והרפיון הבטחוני - עמדה לו לישראל ההשגחה העליונה, שדאגה לסובבו בעמי ערב שואפי הרצח והזוממים להכריתו ולהכחידו;

כשם, שאותו שר האומה עצמו פעל להכבדת לב הערבים ולסירובם להסכים לחלוקה (זכרונה לקלה) המוצעת בטרם קום המדינה על גבולותיה הנוכחיים.

אוייבינו - שכנינו הערבים, המקיימים מצור צבאי מסביבינו, האורבים לרצח בגבולותינו והמחכים לשעת הכושר להתקיפנו - הם הם המאלצים אותנו להעמיק את תחושת הביטחון בקרבנו ולחיות על חרבותינו.

אכן, אין זה כלל דבר חדש בהיסטוריה שלנו. אומתנו נוטה, משום מה, מאז ומתמיד לפירזון, להתרפות המתח הביטחוני ולאדישות מדינית.

כבר בראשית התהוותנו לעם, עם כיבוש הארץ ע"י יהושע ולאחר ההתנחלות, צפוייה הייתה, מוחשית, הסכנה, שאת שנות המתח והמאמץ הצבאי תחליפנה שנות רפיון ופירוז העלולות להיות גורליות.

ולא בכדי מוסר לנו המדרש (אגדת בראשית, פרק ל"ב) לפסוק: "ואלה הגויים אשר הניח ה' לנסות בם את ישראל" (שופטים א) - "זה שאמר הכתוב: אל תהרגם פן ישכחו עמי... (תהלים נ"ט), י"ב) ומאותה שעה (משעה שנגלה המלאך אל יהושע) צוה הקב"ה למלאך שיניח בני אדם מן האומות... שילמדו ישראל בהן לעשות מלחמה. לכן נאמר: אל תהרגם פן ישכחו עמי - שלא ישכחו ישראל לעשות מלחמה..."

X

ההיסטוריה חוזרת על עצמה. מנהיגי ערב אינם מאמינים להבטחותיהם ולהצהרותיהם (הכנות, למרבה האסון) של מנהיגי ישראל קטני האמונה. הערבים אינם נוטים לתת אימון בכנות וויתוריהם של ראשי מדינת ישראל על שטחי מולדת, על שכם, על חברון ועל הר-הבית - קודשי האומה מאז ומעולם.

הם אינם מטים ליבם להבטחותיהם החוזרות ונישנות של מנהיגי ישראל המתכחשים לעברה ולעתידה של האומה. כי הקשה ה' אלוהי ישראל ואמת נצחו את ליבם - למען קיים את הבטחתו שהבטיח לאב קדמון: "לזרעך נתתי את הארץ הזאת מנהר מצרים עד הנהר הגדול נהר פרת".